

VEČERNJI AKT

PAVAO PAVLIČIĆ

Pavao Pavličić
VEČERNJI AKT

PREDGOVOR

Hrvatski fantastičan

Nema nikakve dvojbe da roman *Večernji akt* zauzima jedno od najvažnijih mjesta u cjelokupnom spisateljskom opusu Pavla Pavličića. Svojedobno nagrađen prestižnom književnom nagradom, vrlo povoljno ocijenjen od kritike, a osobito od publike, preveden na više jezika, otkada se pojavio 1981. godine svrstava se sam vrh obimnoga rada koji je izašao ispod Pavličićeva marljivoga pera, a nisu ga značajnije potisnuli ni brojni tekstovi koji su napisani nakon njega. Kritika je očito procijenila da su u tom, petom po redu piščevu romanu, najuspješnije literarno realizirane temeljne poetičke postavke kojih se autor držao još od svojih početaka potkraj šezdesetih godina.

Neposredno nakon pojavljivanja prve Pavličićeve knjige, zbirke novela *Lađa od vode* (1972) izašao je i tekst kritičara Branimira Donata Astrolab za hrvatske borhesovce, u kojemu je dan prvi sintetički pogled na mlađi naraštaj koji je krajem šezdestih i početkom sedamdestih godina bio na putu afirmacije na domaćoj književnoj sceni. Skupina pisaca koja je paralelno s Pavličićem objavljivala svoje prvijence - Goran Tribuson, Stjepan Čuić, Veljko Barbieri, Drago Kekanović, Nenad Sepić, Dubravko Jelačić Bužimski i drugi - nagovijestila je novi pravac, dotada samo latentno prisutan u domaćoj književnoj tradiciji. Oni su svakako nastajali u svojevrsnoj opoziciji spram dotad etabliranih proznih uzoraka koji su oslonac nalazili u realističkom, mimetički usmjerenom konceptu, modeliranju zbilje podvrgnutoj zakonitostima "objektivne stvarnosti", u pojedinih autora eventualno obogaćenom različitim postupcima ili idejnim podstrecima modernističkoga i egzistencijalističkoga podrijetla (podsjetimo samo na kanonizirane vrijednosti moderne hrvatske proze kao što su *Zastave* Miroslava Krležę, *Proljeća* Ivana Galeba Vladana Desnice, *Kiklop* Ranka Marinkovića, *Mirisi, zlato i tamjan* Slobodana Novaka ili romane Antuna Šoljana). Spomenuti mlađi pisci (rođeni nakon 1945) okrenuli su se fabuliranju koje takve zakonitosti i takvu motivaciju poriče, ili barem raznovrsnim literarnim igrama na različitim razinama teksta dovodi u pitanje. Nasuprot velikim umjetničkim ambicijama koje se najčešće očituju u esejiziranju teksta, idejnoj i svjetonazorskoj složenosti kao i težnji za

prikazom totaliteta pojedinoga socijalno-povijesnoga razdoblja, a ponekad i u jezično-stilskoj virtuoznosti, novi je pravac energiju i literarno umijeće usmjerio na oblikovanje same priče, dok je "velike" književne zadaće zamijenio kombinatorikom, kreiranjem drukčijih poredaka stvarnosti kao i pronalaženju novih postupaka koji bi urodili svježim i originalnim djelima.

Zbog sličnoga poimanja književnosti kao i zbog prodora sličnih tematskih sklopova u tkivo priče, ubrzo su prozvani generacijom "hrvatskih fantastičara" ili "borhesovaca", jer glavninu poticaja duguju glasovitom argentinskom piscu, ali, kako je zapazio jedan od njihovih najboljih i najustrajnijih kritičara Velimir Visković^{1}, ne treba zanemariti ni mogući utjecaj brojnih drugih autora (Edgara Allana Poea, Franza Kafke, Mihaila Bugakova, Itala Calvina, Brune Schulza, Gabriela Garcie Marqueza i drugih) koji su rabili elemente fantastike ili modele tzv. trivijalne književnosti u svrhu postizanja svojih umjetničkih ciljeva. K tome zasigurno valja pribrojiti i tih godina sve popularniju strukturalističku teorijsku i kritičku orijentaciju koja književno djelo, odnosno svijet koji ono oblikuje, vidi kao autonomnu jezičnu djelatnost, što joj nije primarnom svrhom reprezentirati izvanjsku stvarnost, nego tvori samodostatan značenjski sustav. Istodobno, upravo su se trivijalni modeli, oni modeli koji svjesno udovoljavaju žanrovskim konvencijama, pokazali izrazito pogodnima strukturalističkoj metodi u proučavanju književnosti pa se fantastika i kriminalistički žanr sve pažljivije analiziraju, dok se vrijednosne razlike između visoke i niske literature pomalo potiru, barem u znanstvenoj praksi. Nije s tim u neskladu ni gubitak povjerenja u čisto izražajnu funkciju književnoga čina, dominantnu još od romantizma, sažet u Borgesovoj zaoštrenoj krilatici da "ne postoje književnici nego samo književnost". Tako se pitanje književne originalnosti nužno pomiče s područja ekspresivnosti i "modernosti pod svaku cijenu" na područja intertekstualnosti ili poigravanja uhodanim obrascima pojedine književne vrste stoje ujedno i poigravanje čitateljskim očekivanjima. Suglasno tomu, pripovjedne se strategije udaljavaju od naglaska na junaku i njegovim unutrašnjim previranjima na sam događaj, priču, odnosno njezinu sižeju razradu. Na drugoj razini autori se sve više bave odnosom

umjetnički (re)kreirane zbilje i izvan-književne realnosti koju, dakle, više ne odslikava, ali je s njom nužno u nekakvoj vezi.

Prošlost - tradicija - ludizam

Opće je zapažanje da fantastika nije vladala dugo hrvatskom proznom produkcijom, tek desetak godina i da se pretopila u žanrovski roman, obično detektivskoga i kriminalističkoga tipa (Tribuson, Pavličić) ili se zaputila u nekim drugim pravcima. Uglavnom je ostala usidrena u kratku priču i dala tek poneki roman. Ipak, u Pavličićevu opusu, fantastički impuls preživio je sedamdesete godine i kao ravnopravan element ušao u spoj s kriminalističkim i detektivskim modelom koji je autor usporedo njegovao još od zbirke priča *Dobri duh Zagreba* (1976) i romana *Plava ruža* (1977), *Stroj za maglu* (1978) i *Umjetni orao* (1979), kad se njegova produkcija počela zahuktavati. Od sredine sedamdesetih do danas Pavličić, s čijom se spisateljskom plod-nošću može donekle uspoređivati samo Goran Tribuson, njegov generacijski i poetički suputnik, objavljuje iz godine u godinu, vodeći uspješno i paralelnu sveučilišnu karijeru u kojoj dominira interes za pojedine aspekte teorije kao i za starija razdoblja hrvatske književnosti. Od početka osamdesetih, s tim u vezi, u njegove romane, novele, memoarsku prozu, eseje i feljtone prodire opsesivni kompleks motiva koji bismo zajedničkim imenom mogli nazvati problematiziranje funkcije i smisla literarne tradicije i, šire gledano, našega cjelokupnog odnosa prema povijesti. U zametku taj je kompleks vidljiv već u *Večernjem aktu*, da bi na drugi način postao osnova romanima kao što su *Koraljna vrata* (1990), *Nevidljivo pismo* (1993), *Škola pisanja* (1994), *Zaborav* (1996) pa do recentne *Pokore* iz 1998. Pojedino klasično djelo domaće tradicije (Gundulićev *Osman u Koraljnim vratima* ili Marulićeva *Judita u Pokori* ili cjelokupna književnost i kultura kao najtrajniji oblik individualnoga i društvenog pamćenja s raznovrsnim moralnim implikacijama (što se u *Večernjem aktu* još nije nametnulo kao središnje pitanje) pokretači su događaja koji gotovo redovito počivaju na nekoj fantastičnoj pretpostavci. Samo što fantastici u njima više nije dodijeljena toliko ludička, igralačka funkcija, koliko je ona u službi simbolizacije, pojačavanja i zaoštavanja, budući da se kroz fantastično ili drugom vrstom začudnoga pretjerivanja "stvari bolje vide". Početnim fantastičnim motivom Pavličićeva proza najčešće na

doslovnoj ili alegorijskoj razini potcrtava uže društvenu ili općekulturnu problematiku do koje mu je stalo. U Koraljnim vratima pronađena 14. i 15. pjevanja Osmana izazivaju epidemiju zdravlja što pak iznosi na vidjelo totalitarne tendencije latentno prisutne u društvenim odnosima, pri čemu je Lastovo kao zatvorena otočka zajednica, dakako, model ljudske zajednice uopće, dok u Pokori novopronađeno izdanje Judite iz 1501. "jede" zapise i tako postaje potencijalno oruđe u službi potpunoga zaborava ili selektivnoga pamćenja, gdje se opet javlja mogućnost nametanja moći određene društvene skupine ostatku zajednice ili drugih vrsta manipulacije. Kako primjećuje Dubravka Oraić Tolić⁽²⁾, koja fantastičare i Pavličića s njima čita u ključu zaigranoga, bezbrižnoga postmodernizma koji sve relativizira, Pavličić se od Koraljnih vrata nadalje okreće od takve poetike, uspostavljajući čvrst moralni kodeks (prema nekim kritičarima konzervativnoga tipa), ne bježeći ni od spoznaje daje i njegovo prijašnje djelo "krivo" za situaciju u kojoj literatura gubi vezu sa stvarnošću i bitnim ljudskim dvojbama, implicitno proglašavajući tako neke svoje radove "porodom od tmine".

Tako se našao u čudnoj situaciji postmodernista koji to ne bi želio biti. Nedvojbeno su tome dodatno pridonijele i burne promjene, a zatim ozbiljne i teške povijesne okolnosti, u kojima se i kao javni djelatnik i kao pisac i kao privatna osoba našao. Ono što je, međutim, ostalo konstantom, jest stalna briga i borba za čitateljsku naklonost, višekratno potvrđena u praksi, o čemu svjedoči neupitna popularnost njegovih djela koja doživljavaju ponovna izdanja.

Falsificirani originali i originalni falsifikati

Iako Večernji akt, kako je nagoviješteno, još pripada autorovoj "ludičkoj" fazi i prividno se drži "s one strane dobra i zla", jer je glavni junak veći dio romana u osnovi moralno indiferentan, a prevlast ludičke komponente sugeriraju i kraj teksta koji se zatvara u krug (sebe sama), pa i Dodatak, Pavličićeve omiljene kategorijalne opozicije i u podtekstu tog romana igraju krupnu ulogu. Kako je Pavao Pavličić ujedno i profesor književnosti, većina je njegovih literarnih postupaka racionalno upotrijebljena i u samim tekstovima eksplicitno raspravljena. Mnogi nam iskazi ugrađeni u priče, romane i eseje (tzv. metaiskazi) otvaraju vrata kroz koja valja pristupiti, kako tehnicima pripovijedanja i građenja priče, tako i idejnim ishodištima po

kojima se ravnaju zbivanja u njegovim djelima. Tako se u priči Sve je sve i naslovom i pripovjedačevim komentarama izriče ono što karakterizira svijet svih Pavličićevih tekstova: sve je povezano, sve simbolizira sve, svi događaji imaju posljedice koje su potencijalno nesagledive. Otuda i tako zarazan motiv epidemije u njegovim romanima (U Večernjem aktu u jednom trenutku svi "zaraženi" počinju falsificirati). (Pre)naglašena semiotička svijest u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, opet oličena u strukturalističkoj analizi znaka - u tom je smislu simptomatičan roman Ime ruže Umberta Eca - kao i njegov interes za izrazito artificijelnu baroknu umjetnost, zasigurno je barem djelomice inspirirala svjetonazorsku matricu, odnosno način literarnog modeliranja predočene zbilje. U postindustrijskom globalnom društvu u kojemu je komunikacija dovedena gotovo do savršenstva doista sve može postati znakom, pa se, primjerice, čak i izvancivilizacijski prostor, "nedirnuta" priroda javlja kao ekološka rezerva ili kao krajolik s pozitivnim estetičkim predznakom, u krajnjoj instanciji također kao ljudski znak, a ne kao "stvar o sebi".

Tako Pavličić vodi i fabulu Večernjega akta. Roman će započeti, u usporedbi s kasnijim razvojem priče, Mihovilovom bezazlenom krivotvorinom novčanice, da bi neprestanim usložnjavanjem i pojačavanjem sitni kriminalni čin prerastao u nešto što dobiva gotovo kozmički značaj. I dok čitatelj očekuje zaplet kriminalističke priče, dobiva fantastičnu prozu s implikacijama društvenoga romana, koja prvobitna žanrovska očekivanja iznevjeruje. Oko fantastičnih događaja koji potpuno zastiru prirodni poredak stvari pletu se već spomenuta pitanja o njihovom mogućem objašnjenju pa se likovi, ponukani neobjašnjivim fenomenom, počinju pitati o ustroju svijeta, vjerodostojnosti cjelokupne povijesti, moralnoj hijerarhiji, smislu umjetnosti i umjetničke originalnosti da bi se u raspletu - što je jedno od mogućih tumačenja ovoga djela, kad glavni junak falsificira sebe sama i počinje pisati tekst u kojemu su prve rečenice identične početku romana - sve rastvorilo u novom relativizmu, rušenju proznoga teksta kao iluzije bilo kakve stvarnosti.' Kao što Mihovil falsificira, zapravo poništava sama sebe, tako i tekst koristi mogućnost da na višoj razini poništi sebe kao neproblematični prikaz izvanknjiževnoga realiteta. Ni to, međutim, nije svršetak igre s

različitim razinama i stvarnosnim poretcima. U Dodatku se autor još jednom poigrao, koristeći ovaj put svoje vlastito ime i prezime dodjeljujući ga novom pripovjedaču koji negira autorstvo nad romanom - čime se istodobno cjelokupni tekst, s jedne strane okončava odličnom dosjetkom, dok se, s druge strane fingira novi iluzionizam: (...) Mogu to reći zato što ja nisam autor toga teksta: niti sam vam poslao tekst, niti sam potpisao ugovor. Tekst je zanimljiv, a događaji koji ga, eto, prate, svjedoče, da se možda i ne radi o čistoj fikciji, odnosno literaturi. (...) Pavao Pavličić, v. r. Fantastični motivi, dakle, bez obzira na konačno relativiranje svega što je u romanu predočeno, autoru zapravo omogućuju da uzdrma i neke društvene konvencije koje se čine neupitnima.

Takva razmatranja gotovo su i jedini elementi koji usporavaju fabulu romana. Ipak je vođenje napete priče ono što usmjerava tekstualni tok. Sve ostalo, karakteri, opisi gradskih prostora i krajolika, dijalози, pseudofilozofska razmatranja Mihovila, velečasnoga ili sveučilišnoga docenta Gorana Cara, podvrgnuto je načelu akcije koja se razvija na načelu gradacije. Kao što raste Mihovilova falsifikatorska moć, tako je i sve više društvenih aktera zainteresirano za posljedice njegova djelovanja. Prvi nagovještaji iracionalnoga (savršeno krivotvorenje slike koju nije vidio) začuđuju i glavnoga junaka, ali se, kao i u svakoj fantastičnoj priči sudionici brzo privikavaju na stanje stvari koje sve manje nalikuje normalnom i uobičajenom. Ipak, do pred sam kraj romana sugeriraju se moguća logička objašnjenja, kakva daje primjerice Zoranov otac, ili prije njega velečasni u okviru svojih religioznih uvjerenja, tako da središnja dilema čudesno ili prirodno ostaje nerazjašnjena, baš kao što fenomen fantastičnoga definira Tzvetan Todorov u najpoznatijoj knjizi posvećenoj tom žanru Uvod u fantastičnu književnost (Pariz, 1970). To supostojanje realističke motivacije i zbivanja koja izmiču racionalnom poimanju karakteristično je za pripovjedne navike Pavla Pavličića. U njegovim likovima najčešće nema ničega ekstravagantnog, ali im se iznimne stvari događaju i mimo njihove volje, negdje iz područja intersubjektivne stvarnosti. Uzroci natprirodnoga, međutim, uvijek su tajanstveni. I Mihovil bi bez svoje nevjerojatne sposobnosti, kojoj ni sam ne zna podrijetlo ostao sasvim realističan lik. Svi sporedni likovi također su građeni prema realističkom uzorku. Ne stoje tvrdnje da u

Pavličićevim djelima s primjesom fantastičnoga, a ni Večernji akt nije iznimka, nedostaje uzročno-posljedična sveza i logički razvoj, i da ih fantastika nadomješta. Naprotiv razvitak njegovih priča poštuje ih s velikom strogošću i postoji naporedo s njom. Redovito samo jedan element iskače iz prirodnoga poretka, a dalje se stvari odvijaju vrlo logično u odnosu na zadane premise - koje same jesu nelogične. Radi se samo o tome da je, kao i u svakom žanrovskom ostvarenju, logika priče nadmoćna logici zbilje. Ukoliko se razmotre likovi u djelu, vidjet će se da se svi osim Mihovila ponašaju ne samo u skladu s uobičajenim predodžbama o normalnim ljudima, ili drugim riječima, kao likovi vođeni su realističkom motivacijom, nego se u potpunosti drže okvira koji je zadan društvenim konvencijama: Dina, Mihovilova djevojka, poslušavši upute roditelja, s porastom Mihovilove popularnosti od njega se sve više udaljuje; Zoran, najustrajniji pomagač također gubi ritam kako Mihovilove mesijanske aspiracije rastu; baka rezonira u kategorijama brige za Mihovila i normi kojima je prosječni "mali" čovjek sklon; velečasni i Zoranov otac, također, ni u čemu ne nadrastaju, ne samo realistički okvir, nego i uvjerenja institucija kojima služe; samo je junaku dopušteno prekoračiti granicu uobičajenoga ljudskog iskustva. Ono što ih, pak, razlikuje od razvijenijega realističkog modela, kako je uočio i Krešimir Nemeć u iscrpnoj analizi djela^{3}, jest njihova potčinjenost glavnoj narativnoj osnovi. Oni u romanu žive samo onoliko koliko su u vezi s glavnim likom i onim što on čini. Zahtjevi žanra presuđuju čak i u Mihovilovu slučaju. Osim krivotvorenja koje vodi radnju i oko kojega se sva zbivanja vrte, sve ostale dimenzije života ostaju potisnute. Za njih roman kojemu je dominantna zbivanje nema ni potrebe ni vremena. Nemeć još dodaje "Neke likove Pavličić je ipak precizno okarakterizirao dobro uočenim detaljem ili karikaturalnim potezom: na primjer, stari simpatični slikar Kolarić izražava se nedovršenim i eliptičnim rečenicama..."

Još se jedan lik u djelu izdvaja i dopušten mu je, barem prividno, autentični čin. To je lik pisca Griblera i nužno ga je promatrati u relaciji s glavnim junakom. Gribler je onaj tip pisca koji je u potpunosti odan nasljedstvu avangardnih umjetničkih pokreta s početka stoljeća. On je, u jednu ruku, Mihovilov antipod, budući daje njegova misija stvoriti apsolutno originalno djelo, dok je, s druge

strane, Mihovilov alter ego, jer nestaje u svom djelu, baš kao što Mihovil dokida sebe i prelazi u vlastiti falsifikat. No u Griblerovu "apsolutno originalnom" djelu skrivena je i vješta autorova dosjetka (premda kontekst prizora nudi samo suštu ozbiljnost, pa čak i strahopoštovanje prema Griblerovoj artistskoj hrabrosti) koja dovoljno govori što Pavličić uistinu misli o mogućnosti potpune umjetničke izvornosti. Početak, naime, Griblerova DJELA glasi: Šikljaloje kada je Vergilije vriskao na šaranski progovor, što je u suglasju s modernističkim težnjama za zaumnim jezikom čiste poezije i hermetičnosti, brisanja granice između umjetnosti i života, ali je, naravno, i intertekstualna aluzija (prevedimo karikatura!) na početak Krležina romana Povratak Filipa Latinovicza, pa se Pavličić skrivećke dobrodušno narugao takvim umjetničkim ambicijama, ali i brzini (sporosti) kojima djela takve vrste nastaju. Na višoj ravni posredna je to apologija onakve književnosti za koju se najraspisaniji suvremeni hrvatski autor zalaže i kakvu već tri desetljeća prakticira.

Ono što je rečeno o likovima može se primijeniti i na jezično-stilski sloj Večernjega akta Pavličićeve rečenice nastoje biti što manje upadljive, što bliše svakodnevnom izričaju, dijalogu ili književnoj normi. Figure i manirističke strategije valja tražiti u strukturi romana ili u njegovu značenjskom sloju. Ako je Mihovilovo savršeno falsificiranje zapravo ustrajno rabljena hiperbola, onda su posljedice toga čina metafora savim zbiljske zbnjenosti i društvenih frustracija u želji za realizacijom boljega svijeta. To samo potvrđuje tezu o Pavličiću kao piscu čiji je nerv i poticaj u osnovi realistički, no ne bez ostatka, a da natprirodno u područje međuljudskih odnosa dolazi odnekud izvana. Ono nije u junacima nego je njima od strane nepoznate sile dodijeljeno. Ni prostor ni vrijeme romana nisu ni bajkoviti ni mitski nego su čvrsto smješteni u suvremeni Zagreb. Otud je moguće iščitavati začudni paralelizam racionalnosti koja vodi postupke likova u njegovim djelima i stanovitoga tipično pavličićevskoga dualističkoga misticizma koji upravlja svjetskim poretkom. Ovaj roman rješenje nudi u razotkrivanju da je cijela stvar samo literarna igra, no isti fenomen moguće je uočiti u Koraljnim vratima koja takvo rješenje ne nude. Čitajući Pavličića moramo pristati na sljedeću konvenciju: Anomalija u prirodnom toku stvari se

dogodila. Na kraju teksta ona će biti uklonjena, ali ne i zaboravljena i potpuno poništena. U tome je bit fantastičnoga.

Večernji akt Pavličića je iz redova nadarenih promovirao u afirmiranoga, poznatog autora, dok mu je niz objavljenih knjiga u devedesetima pribavio kanonizaciju i društveno priznanje. Žanrovska slika njegove neumorne produkcije nije se bitno izmijenila: spoj fantastike i kriminalističkoga zapleta, esejistika i memoarska proza (Šapudl, 1995, Kruh i mast, 1996. i Vodič po Vukovaru, 1997), s tim što ova potonja možda u zadnje vrijeme izaziva više pozornosti.

Publici je i dalje jedan od najzanimljivijih autora tako da njegova teorijska i praktična opredijeljenja također nisu doživjela značajnije promjene. Usprkos svemu tome ili možda baš zbog svega pobrojanoga Večernji akt ostaje visoko na ljestvici i kod kritike i kod njegova vjernog čitateljstva.

Slaven Jurić

GLAVA PRVA

U KOJOJ SE GOVORI O JEDNOM MLADIĆU I O NJEGOVOJ BAKI

Oko pola sedam Baka je otvorila vrata, a zatim podigla zeleni zastor. Travanjsko sunce treperilo je po grmlju na obronku.

— Hajde, sinko — rekla je Baka. — Moraš u školu.

Mihovil je ležao poprijeko preko kreveta, na sebi je imao traperice i gornji dio pidžame. Češao se po tjemenu, pa mu je duga kosa skakutala po jastuku.

— Ne moram — promrmljao je žmureći. — To nije škola, nego akademija, Bako. Jedan dan imaš predavanja, drugi dan nemaš.

— Ništa ja to ne razumijem — rekla je Baka. — A svjetlo si ostavio?

Kroz napola zatvorene kapke, Mihovil ju je gledao kako prilazi njegovome radnom stolu kraj prozora, gdje su bili razasuti papiri i mnogo pribora za crtanje. Bio je već sasvim budan i srce mu je ubrzano lupalo. Nije se sjećao kako je ostavio novčanice, pa se sad bojao da ih Baka ne opazi. Ali, ona je samo pritisnula prekidač, oprezno, jer ju je, kao i uvijek, zbunjivala neobična zglobna svjetiljka prišarafljena za stol.

Soba je sad bila obasjana samo danjim svjetlom. Prozor je gledao prema obronku brda Griča, a taj je bio sav u zelenilu.

— Radio sam dugo, sinoć — rekao je Mihovil. — Vidiš da se nisam ni skinuo.

— Još se hvališ — mrmljala je Baka. — A i ova pepeljara ti tu smrdi. Onda, što ćemo nas dvoje, sinko?

— Pa, ja bih još malo spavao — rekao je Mihovil zijevajući.

— A kad ćeš po kruh i mlijeko? Ja brzo moram van. Hajde, svejedno si se probudio. Voda za kavu već vri.

— Jadan ja — rekao je Mihovil i ustao. Zapravo mu se i nije više spavalo. Zurio je da vidi ono što je te noći uradio, bio je nestrpljiv. Ali, morao je paziti da Baka ništa ne opazi. Skinuo je gornji dio pidžame, namjestio se pred Baku kao da se misli boksati, zamahnuo nekoliko puta šakama. Ona ga je pokušala pomilovati po glavi, ali je on eskivirao poput boksača, otišao u kuhinju, natočio čašu hladne vode i popio je nadušak, znajući da Baka iza njegovih leđa odmahuje glavom. Onda je otišao u kupaonicu i dobro se ispljuskao vodom. U očima mu je kuckalo, kao daje cijelu noć putovao.

Kad se vratio, Baka je već poslovala po kuhinji: čulo se kako kapljice vode za kavu preko ruba lončića padaju na ugrijanu ploču štednjaka i ondje se rasprskavaju tiho pišteći. Mihovil je zatvorio za sobom sobna vrata, pa prišao stolu.

Stao je ondje, podbočivši se rukama i malo nagnuvši glavu. Stripovi su izgledali izvrsno.

Podigao je papire prema svjetlu i vidio da je sve na svome mjestu: sitne rupice, jedna mrlja od vlage, blago iskrzani rubovi. Kimnuo je glavom i uzdahnuo.

Onda je potražio novčanice. Najprije ih nije nigdje bilo, pa se malo uplašio, podizao je mnogobrojne papire i zavirivao ispod njih. Onda se sjetio da ih je ipak stavio u ladicu, zbog Bake. Otvorio je ladicu i neko vrijeme gledao novčanice. Izgledale su vrlo dobro. Izvukao je jednu i pogledao je prema svjetlu.

— Vidiš, vidiš — promrsio je.

Stavio je novčanice natrag u ladicu, pa se vratio u kuhinju. Baka je upravo završavala kavu.

— Onda što? — rekao je Mihovil. — Gdje mi je povelja?

— Što gdje ti je?

— A, tu je — rekao je Mihovil. Na stolu je već stajala pletena torba i komadić papira na kojemu je Baka ispisala sve što treba kupiti. — Povelja — rekao je. — Magna charta libertatum. Žišku?

— Što opet izvodiš? — narogušila se Baka. Kad je već bio kod vrata, Mihovil se sjetio da mu Baka nije dala novac. Okrenuo se i vratio prema kuhinji, ali je Baka već bila zabavljena nečim drugim. Zastao je na trenutak, oklijevao, onda je brzo ušao u svoju sobu, otvorio ladicu i izvukao jednu novčanicu od 500 dinara. Bila je to ista ona koju je već gledao prema svjetlu. Brzo ju je presavio i gurnuo u stražnji džep traperica.

— Ciao, bella — rekao je s vrata.

— Bedak — kazala je Baka za njim.

Sjurio se niz stepenice, jer lift već mjesecima nije radio. U Medvedgradskoj, sjene su još bile prilično duge, bilo je malo i prohladno, jer je te noći padala kiša, a bio je tek travanj. Ali, sunce je lijepo obasjavalo krovove kuća i akacije na obronku. Ukliještena između Griča i Kaptola, s prozorima gornjih katova koji su bliještili

na suncu i sa sjenom na kolniku i pločnicima, ulica je izgledala kao slika. Doista, bilo bje neobično lako naslikati.

— Malo previše lako, za moj ukus — promrmljao je Mihovil i šutnuo praznu kutiju od cigareta.

Duž Tkalčičeve sve je bilo puno parkiranih automobila, pa ih je valjalo zaobilaziti i provlačiti se između njih. Mihovil je skakutao i potrkivao, preskočio poneki isturen branik podbočivši se rukom o haubu automobila. A ipak, činio je to vrlo ozbiljno i dostojanstveno, što je i prirodno: tek za koji mjesec napunit će dvadeset godina.

Pri dnu Tkalčičeve počeo je sve nervoznije premetati pletenu torbu iz jedne ruke u drugu. Zastao je pod krošnjom velikoga javora, gdje su neki radnici s tržnice pili pivo i gdje je također sve bilo puno automobila. Duboko je udahnuo, a onda ušao u samoposluživanje.

Hodao je između polica držeći Bakin popis u ruci. Djevojka koja reže kruh pružila mu je polovicu polubijeloga.

— Kao i obično? — rekla je. — Vi još spavate, čini mi se.

— Zašto? — upitao je Mihovil.

— Tako izgledate — nasmijala se. — Je li istina da vi crtate one stripove u »Omladinskom listu«?

— Tko vam je to rekao? — upitao je Mihovil, a vidjelo se da mu je neugodno.

— Sve se zna — rekla je djevojka, a onda se okrenula novoj mušteriji.

Mihovilov popis bio je sad iscrpljen, pa je zato krenuo prema blagajni. Ondje nije bilo nikoga. Blagajnica mu se već smiješila, jer ga je i ona dobro poznavala.

— Kako vaša Baka? — upitala je.

— Stroga, kao i uvijek — rekao je Mihovil.

Blagajnica je jednom rukom udarala po tipkama kase, a drugom je ubacivala stvari u torbu koju je Mihovil držao otvorenu pred njom. Onda je rekla cijenu.

Mihovil je posegnuo rukom u stražnji džep traperica, napipao ondje svjež, šuštavi papir, pa je zatim izvadio novčanicu i pružio je blagajnici. Na slabome i indirektnom svjetlu, obojenom k tome zastorom od javorova lišća, boja novčanice izgledala je na trenutak čudno. Mihovilu je poskočila jabučica u grlu, gore pa dolje.

Blagajnica je uzela novčanicu, razmotala je i oslušnula njezino šuškanje, pa je zatim zataknila za neku kuku na blagajni, koja valjda i služi za to da se na nju vješaju krupne novčanice.

— Ovu ste sigurno noćas našampali — rekla je blagajnica i nasmiješila se. Imala je široko, domaće lice, vedro i prijazno, ali su joj kapci bili namackani nekom loše izabranom zelenom bojom. Njezini prsti već su prebirali po maloj ladici vadeći sitniš. Ipak, Mihovilova jabučica sad je dvaput poskočila, brže nego prije.

— Da — rekao je on. — Prije deset minuta izvadio sam je iz preše.

Blagajnica je izvratila novac, pa se opet nasmiješila. Iza Mihovila već je stajao novi kupac.

— Pozdravite Baku — rekla je blagajnica.

— Obvezno — odvratio je Mihovil i izašao.

Žurio je Tkalčićevom, skakućući još živahnije nego prije. Kad je došao negdje do pola ulice, do one kuće s drvenim balkonom preko cijele fasade, zavukao je ruku u stražnji džep, izvukao odande tri crvene stotinjarke i plavu pedeseticu, odmahnuo glavom, a onda požurio dalje.

Objesio je torbu s namirnicama na naslon stolice u kuhinji, dok je Baka već postavljala za doručak: na sredini stola bio je njezin plavi lončić s bijelim točkama, u kojemu je pravila bijelu kavu, u nju drobila kruh i kusala ga žličicom.

— Odmah ću ja — rekao je Mihovil.

Otišao je opet u svoju sobu, ondje se izvalio na krevet i pola minute buljio u strop. Onda je otišao do stola i otvorio ladicu. Izvukao je drugu novčanicu. Neko ju je vrijeme motrio. Zamišljeno je opet odmahnuo glavom, pa je htio novčanicu vratiti u stol. Načas je pogledao prema kuhinji, pa se predomislio, presavio novčanicu i stavio je u desni stražnji džep hlača.

Bila je to druga od dviju novčanica po petsto dinara što ih je te noći svojom rukom nacrtao.

Kroz prozorčić, zagrađen sivo oličenim, zastakljenim rešetkama, u podrum je nekako prodirala jedna zraka sunca, premda je to zapravo bilo tehnički nemoguće, jer se kuća nalazila pod samim brijegom. Vjerojatno je negdje u dvorištu našla kakvu staklenu površinu, odbila se od nje i tako stigla u podrum, gdje je Mihovil prevrtao po starim kartonskim kutijama. Ta osamljena zraka obasjala je ribički štap od

bambusa stoje visio pod stropom; onako žut, premda prašnjav, taj je bambus zasvijetlio poput neobično duge neonske cijevi. Mihovil je zastao i promatrao ga neko vrijeme. Bio je lijep i neobičan i vrijedilo bi ga naslikati. Kad bi se moglo.

— A možda i bi — pjevušio je Mihovil kroz nos. — A možda, je li, i bi.

Štap je ostao od pokojnog djeda, kao i većina stvari u podrumu, i upravo to je privuklo Mihovila u taj tijesni prostor što je vonjao po miševima i kokošjem izmetu, jer su susjede tu držale perad koju su donosile sa sela. Od djeda je ostalo mnogo stvari i Mihovil se po podrumu kretao kao po riznici. Bio je tu jedan stari pisaći stol s kojega je bila skinuta čoha, bilo je raznoga alata, ladice su bile prepune čavlića i zavrtnja svih dimenzija, bilo je starih budilica i džepnih ura, bila su kliješta (cvikcange, flahcange, rorcange, špicange), bilo je kompleta starih novina, iznošene odjeće, kuhinjskih potrepština. A sve je to bilo nekako poslagano, u svemu se slutio neki red kojemu čovjek nije mogao otkriti pravi kriterij, ali je osjećao potrebu da ga poštuje. Zato je i Mihovil, kad bi cijepao drva, nastojao da to bude uredno, pa bi zato posebno naslagao krupnija drva, a posebno ona sitna, za potpalu.

Svjetlosti je nestalo s onoga bambusa. Mihovil je u ruci držao jednu predratnu kartonsku kutiju za »Batine« sportske papuče. Bila je čudno žućkasta i meka, gotovo porozna. Upravo mu je to trebalo. Vratio se u stan.

Ostavio je kutiju na stol, otresavši prethodno s nje prašinu krpom kroz prozor. Kutija mu je trebala za iduću noć. Onda je skrenuo pogled prema krevetu na kojemu su ležale neotvorene večernje novine koje je kupio vraćajući se kući. Odolio je napasti da ih otvori. Sjeo je za stol. Morao je dobro iskoristiti vrijeme dok je sam: Baka je opet bila otišla na svoj kružok gdje su bake iz kvarta vezle goblene. Morao je raditi.

Na trenutak je pogledao prema kutu stola, gdje je stajao započeti strip. Onda je uzdahnuo.

— Dečki, još samo ovo, a onda crtam — rekao je poluglasno.

»Omladinski list« očekivao je taj strip i Mihovil ga je bio odavno započeo, ali nikako nije uspijevaio da ga završi, jer su se pojavile druge stvari. A bilo je jasno da neće raditi na stripu ni iduće noći, jer

neće moći odoljeti da ne iskuša kutiju koju je upravo donio iz podruma. Ali, svatko može razumjeti da Mihovil nije, za ljubav svoga vlastitog stripa, mogao napustiti ono što se tako iznenada pojavilo. Prije dva dana, igrajući se, nacrtao je novčanicu od pedeset dinara. Bila je vrlo dobra, pa ju je poderao i odmah nacrtao dvije nove. Bile su savršene, i obje ih je već raspapčao. Sa strepnjom je uzimao novine u ruke, ali ništa se nije događalo.

Sada je pogledao list novina pred sobom. Bila je to prva stranica, koja se ni po čemu nije razlikovala od onih novina koje je Mihovil toga dana kupio, a sad su ležale na krevetu. I papir je bio isti, i boja zaglavlja, i oblik slova, i sve pojedinosti: Samo je sadržaj naslova bio drugačiji. Na vrhu stranice pisalo je, najvećim slovima: BAKI ISKIPJELO MLIJEKO; nakon toga slijedilo je: OMLADINSKI LIST TREBA ZABRANITI, a onda opet krupnije: KAKO JE JUČER SLUŽBENO SAOPĆENO, DINA VOLI MIHOVILA. Bilo je još nekoliko takvih naslova.

— Hm, hm — rekao je Mihovil poluglasno. - Čini se da smo završili prvi razred. Možemo sad u višu školu.

Otvorio je knjigu koja je ležala na stolu. Bilo je to fototipsko izdanje Hektorovićeve Ribanja i ribarskog prigovarivanja. Mihovil je okrenuo onu stranicu na kojoj su bile note bugarščica koje je Hektorović navodno čuo od hvarskih ribara. Zadatak je bio utoliko teži što je reprodukcija bila crno-bijela, a Mihovil je morao raditi u boji. Morao je, dakle, pogoditi i boju papira, i boju tinte, i boju mrlja od vlage. A oduvijek mu je išla na živce stara književnost i njezin nerazumljivi jezik.

— Da, da — rekao je tiho. — To bi, da kažemo, mogla biti mala matura. Bit će nešto od vas, mladiću, samo ako se potrudite.

Ostavio je knjigu i bacio se na krevet. Noge je naslonio na stolicu, pa raskrilo novine, ovaj put prave. Pokušao je čitati polako, od posljednje stranice prema prvoj, kao što je uvijek čitao, ali nije išlo. Požurio je prema crnoj kronici.

Odmah je opazio naslov, pa se trgnuo i prešao u sjedeći stav. Naslov je glasio OPET FALSIFIKATI.

Mihovil je neko vrijeme motrio kako se list novina u njegovoj ruci trese točno u onome ritmu u kojem mu je kucalo srce. Onda se smirio, jer je pročitao podnaslov. On je glasio: UHAPŠENA GRUPA

ZA KOJU SE OSNOVANO SUMNJA DA SE BAVILA KRIVOTVORENJE I PRODAJOM VOZAČKIH DOZVOLA I SVJEDODŽBI.

— A, tako — rekao je Mihovil tiho. — To vi radite.

Pročitao je članak. Radilo se o sasvim banalnoj stvari: u pitanju su bile službene osobe koje su neovlašteno došle do formulara za dozvole i svjedodžbe, a i do odgovarajućih pečata. Mihovil je počeo zvižducati.

Dobro je pregledao crnu kroniku. Prometne nesreće, utaje, privredni prijestupi, poneka tučnjava, jedan pokušaj silovanja. Nigdje ni riječi o nekim krivotvorenim novčanicama.

— Ako ih dosada nisu našli, više i neće — promrmlijao je.

Njegove novčanice imale su već dosta vremena da budu pronađene: blagajnica je predala utržak, utržak je stigao na banku, a ondje valjda imaju neke svoje sisteme za provjeru. Već bi digli uzbunu da su štogod otkrili.

Mihovil je opet ustao i pogledao one Hektorovićeve note. Kimao je glavom.

— Ovo je nešto drugo — rekao je tiho.

Da ga je netko upitao kako misli postići da mu papir dobije odgovarajući ton i kvalitetu, kako će patinirati, odakle mu boja, da ga je netko upitao bilo što u vezi s falsifikatima, Mihovil mu ne bi znao odgovoriti. Jedino što bi znao reći bilo bi: »Ja crtam.« I to bi bilo točno.

Sve mu je samo dolazilo pod ruku, odmah je znao gdje treba da traži. Kao i s onom »Batinom« kutijom koja je sad ležala na rubu stola. Bila je izvrsno izabrana, i postojali su veliki izgledi da stvar uspije.

Namjeravao je kopirati jedan Račićev akvarel što gaje vidio na izložbi hrvatskog ekspresionizma. Cijela je stvar na toj slici bila u korištenju podloge. Slika prikazuje neku parišku kavanu, u večernji sat, viđenu s druge strane ulice. Kroz staklene izloge dopire svjetlost iz kavane, a vani sjede za stolovima gosti, vidljivi samo kao siluete. A to žuto svjetlo koje dopire iz kavane zapravo je boja podloge, žutoga kartona (vjerojatno od kakve kutije) na kojemu je prizor naslikan.

Mihovil je sad držao kutiju u ruci.

— Tako — rekao je — to bi mogla biti velika matura. Opet je legao i vratio se novinama. Sad ih je doista čitao polako, po navici. Stigao je tako i do stranice na kojoj su bile zanimljivosti iz svijeta. Privukao mu je pažnju naslov LAŽNI MOZART. Što je više čitao, to se više uzbuđivao.

U članku je bilo govora o nekome Grku koji je nekoliko puta otkrivao nepoznata Mozartova djela, pa ih je nosio muzikolozima, grafolozima, stručnjacima za papir i tintu. Svi su oni odlučno tvrdili da su stvari autentične, pa su kolekcionari plaćali Grku koliko je tražio. Kasnije se pokazalo da se radilo o falsifikatima. Ne samo da su bili izmišljeni rukopisi nego i cijele kompozicije. Grk je, tako, bio i izvrstan kompozitor, oponašatelj Mozarta. Ali, izgubio mu se svaki trag. I više nitko tko je posjedovao neki Mozartov original nije mogao biti siguran.

Mihovil je skočio, otišao do stola, pogledao svoje crteže, a onda se zagledao kroz prozor.

— Mladiću — rekao je — vrijeme je da se s nekim posavjetujete.

— Ubit će me oni u redakciji — rekao je Mihovil kad su se smjestili na balkonu. — Još nisam završio strip.

— Pa što čekaš — rekao je Zoran. — I što ćeš sad?

— A, ne znam. Htio sam te moliti da im ti tamo nešto izmisliš.

Zoran je podigao noge na ogradu balkona, pa je isto učinio i Mihovil. Dolje se sterala livada, oko nje su se račvale tramvajska pruga i Mirogojska cesta. Na stolici između njih stajala je pepeljara i neka američka knjiga o animaciji. Sunce je sjalo na travi, sve je bilo suviše lijepo i Mihovil je malo uvrnuo nosom.

— A, dobro — rekao je Zoran.

On je bio član uredništva, a osim toga je pomalo i sam crtao. Najčešće je ipak pisao scenarije za Mihovilove stripove. Govorilo se da ga drže u uredništvu zato što mu je otac budža, a govorilo se i da je zbog toga primljen na Akademiju. Ali, Mihovil je bio uvjeren da Zoran ima talenta.

— Što mogu — rekao je Mihovil, gledajući snebivljivo kroz vrata balkona u veliki stan pun stilskoga namještaja odakle se čulo kako bedinerica zuji usisivačem.

— Pa što radiš? — upitao je Zoran. — Nešto svoje?

— Ne znam, svoje ili tuđe. Donio sam da vidiš — rekao je Mihovil.

— Nemoj mi samo reći da si odlučio utemeljiti novi smjer u slikarstvu — pogledao gaje Zoran.

— To su stripovi — rekao je Mihovil i otvorio fascikl.

Izvukao je jedan list i pružio ga Zoranu. Papir se lagano tresao u njegovoj ruci, od treme. Sunce im je sjalo u oči, a obronak Sljemena izgledao je, s onim stablima, kao zelena, hrapava površina reketa za ping-pong. Zoran je uzeo papir i pogledao ga letimično, a onda je digao pogled prema Mihovilu.

— Ti boga — rekao je.

Neko je vrijeme razgledao crteže, dizao papir prema svjetlu, kimao glavom, pa opet gledao. Povremeno je pogledavao u Mihovila.

— Pa ovo je original — rekao je.

Mihovil je slegao ramenima. Na njemu se nije vidjelo daje zadovoljan. Zoran je pažljivo motrio sličice.

Bila je to tabla Maurovićeva Starog mačka, stripa koji je izlazio tridesetih godina. Jasno su se vidjeli potezi perom, na nekoliko mjesta površina papira bila je grebana žiletom i crtež je ispravljan. Svuda, na poleđini i sprijeda, vidjeli su se otisci prstiju ljudi iz tiskare koji su stvar pripremali za štampu. Olovkom unesene bilješke govorile su o tipu i veličini klišeja, te o kvaliteti boje koju je trebalo upotrijebiti. Papir je bio star i sav iskrzan. Zoran gaje sve pažljivije i pažljivije premetao po rukama. Napokon je rekao:

— A, tako. Time se ti baviš. Oblijećeš oko Maurovića i kradeš mu njegove originalne table.

— Ne poznajem ja Maurovića — rekao je Mihovil. — Nisam ga nikad ni vidio.

— Pa otkud ti onda ovo? Nisam ni znao da to još postoji. Svi tvrde da su se te stvari sačuvale samo štampane i da više nigdje nema originalnih crteža.

— Pogledaj malo bolje — rekao je Mihovil.

— Što da pogledam bolje?

— Sve. Misliš da je autentično?

Zoran je opet motrio crteže. Nije mu dugo trebalo.

— Naravno da jest — rekao je i počeo se po potiljku. — Maurovića ne možeš izgubiti.

Mihovil je malo čekao. Gledao je dolje na livadu gdje su se igrala djeca, pušio je cigaretu i puštao da se Zoran divi. Onda je pružio

prst, pa pokazao jedno mjesto na tabli.

— A ovo? — rekao je.

— Koje?

Mihovilov prst bio je uprt u jedan lik na slici. Bila je to neka situacija u kojoj Stari Mačak, znameniti junak Divljega zapada, stiže, bježeći od potjere, k dvoje starih rančera koji ga skrivaju. Na slici su se njih dvoje jasno vidjeli: starac i starica stoje na trijemu svoje pionirske kuće, a Stari Mačak, silazeći s konja, skida sombrero.

— Ovo — kvrcnuo je Mihovil noktom o lik žene na toj slici.

Zoran se zagledao u taj lik. Onda je pucnuo prstima, pa digao pogled prema Mihovilu, onda se opet zagledao u crteže. Napokon se zabuljio u Mihovilovo lice, očekujući odgovor. Ali, Mihovil je šutio.

— Čekaj, pa kako to? — upitao je Zoran. — Pa ovo je tvoja Baka.

— Ona, ona — rekao je Mihovil i opet ušutio.

Zoran je, paleći cigaretu, gledao u Mihovila pažljivo, kao da gleda luđaka, ubojicu ili protivnika u partiji pokera.

— Čekaj — rekao je opet. — Ovo je tvoja Baka kako danas izgleda. A ovo je strip iz tridesetih godina. Zar je taj stari zbilja nekakav nečastivi?

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Kažem ti da ga ne poznajem.

— Dobro, dobro, ne poznajem ga ni ja, ali ... Čuj, s njim je to čudno... Ovaj ovdje Stari Mačak, znaš... Upravo danas stari Maurović izgleda kao taj lik, shvaćaš? Kako je prije četrdeset godina mogao znati kako će izgledati? Pa mislim, možda je pogodio još neke osobe? Možda je on tada znao tvoju Baku, a?

— Moja Baka je tada živjela u Karlovcu kao mirna kućanica, a nije, vjerojatno, ni znala da postoje stripovi. A kamoli da bi znala Maurovića.

— Dobro, ali možda ju je on negdje vidio? Inače, kako ćeš objasniti... Pa ne može biti slučajno daje on prije četrdeset godina nacrtao tvoju Baku kako danas izgleda? To je suviše fantastično.

— Ma, nije — rekao je Mihovil. — Ne uzbuđuj se. Nemoj odmah praviti scenarij za SF-strip. Ovo uopće nije nacrtano prije četrdeset godina, u tome je stvar. Nacrtano je prekjučer.

Zoran je neko vrijeme gledao čas u Mihovila, čas u papir u svojoj ruci. Odmahnuo je glavom. To odmahivanje bilo je izraz sažaljenja.

— Ne budi naivan — rekao je. — Odakle ti takva ideja? I odakle ti uopće ovo? Pogledaj ovu tablu! Vidi se daje tuš star sto godina, i papir isto tako. Vidiš ove otiske? Ljudi koji su ih ostavili sigurno su već odavno pokojni. Tu ne može biti sumnje. Ovo je autentično, vidiš da je prošlo kroz tiskaru!

— Kad ti kažem — rekao je Mihovil, a glas mu je malo drhtao, jer sve što je Zoran rekao bilo je priznanje za njega. — Ovo je nedavno nacrtano. Prekjučer poslije podne.

— Nedavno? Prekjučer? Dobro, pa zašto se praviš zagonetan, a? Onda je to Maurović sad nacrtao? A tko je to onda ovako ukenjao? Dao si u novine?

— Nisam. To je dio dokumenta. To tako mora biti.

— Ma što mora, što je tebi, čovječe božji, o čemu govoriš? Ili mi reci stoji, ili...

Mihovil je duboko uzdahnuo, ugasio opušak, onda je opet posegnuo za svojim fasciklom. Zoran ga je gledao, malo iznerviran, ali i nestrpljiv: svakako je osjećao da se zbiva nešto važno. Prihvatio je novi papir koji mu je Mihovil pružio.

— Pogledaj ovo — rekao je Mihovil.

Bila je to jedna tabla Supermana iz 1939. godine. I ona je bila puna otisaka, tiskarskih napomena na engleskome i nekakvih čudnih mrlja, kao da je netko prolio kavu po crtežu. Sad je Zoran ustao, bolje se namjestio prema suncu, pa počeo gledati. Dugo je motrio prvi kvadrat, pa potom posljednji, ostale jedva daje i pogledao. Potom se okrenuo Mihovilu, pokrivajući ga svojom sjenom, tako da ga je Mihovil vidio samo kao siluetu.

— I ovo je original — rekao je Zoran. — Čuj, sad je dosta. Ovo su ozbiljne stvari. Odakle tebi ovo?

— Pogledaj sve — rekao je Mihovil, pa se namjestio tako daje mogao bolje vidjeti Zoranovo lice.

Zoran je pogledao sličicu po sličicu, oslonjen leđima o ogradu balkona. Bio je vrlo pažljiv. Onda je odjednom zastao. Dugo je piljio u jednu sličicu, pa se zatim zagledao u Mihovila.

— Shvaćaš sad? — upitao gaje Mihovil.

— Ne. Što je ovo? Pa ovo sam ja kraj Supermana!

Mihovil se zadovoljno nasmiješio. Na tom kvadratiću, gdje Superman susreće nekoga svog prijatelja. Zoran je bio obučen točno

kao u tome trenutku: u vrećaste hlače s ušicama i košulju kratkih rukava koja se nosi preko hlača.

— To sam ja nacrtao. Ijedno i drugo.

Zoran je buljio u Mihovila, namjestivši se opet tako da mu je zaklonio sunce.

— Nemoj me zezati — rekao je:

— Kako inače objašnjavaš okolnost da se tvoja inteligentna faca tu pojavljuje?

— Dobro, ali što će ti sve te mrlje, i stari papir, i sve to, to te pitam — žestio se Zoran.

— Radi autentičnosti, kažem ti.

— I nitko drugi...

— Čuj, hoćeš da ti pokažem? Pribor imaš?

— A, drago mi je, drago mi je — rekao je stari Ko-larić kad ih je ugledao na pragu. — To je, dakle, naš mladi, je li. Baš mi je, da znate da mi je baš. Ja sam oduvijek mladima. To.

Mihovil je pružio ruku starome slikaru i jedva se suzdržavao da ne prasne, jer ga je Zoran gledao preko starčeva ramena i pravio grimase. Zoran je već prije govorio Mihovilu o neobičnom slikarevu običaju da ostavlja rečenice nezavršene, ali da na njihovu kraju spušta glas, kao daje izrekao tko zna kakvu zaokruženu ciceronsku formulaciju.

— Ja sam taj, Zoran vam je govorio... — rekao je Mihovil.

— Govorio, i već onim što mi je rekao bio sam jako. A tek kad sam vidio vaše, to je tek. Ima tu. Ima. Uđite.

Kolarić je bio znamenita figura našega slikarstva. Uživao je glas daje najveći majstor tehnike kojeg smo ikada imali, a i da je vrstan crtač. Tjerao je neku vrstu fovizma, vrlo privlačnog, a poslije rata uživao je glas bjesomučnoga modernista. Njegove slike kupovali su u to vrijeme razni šengajsti na položajima, a javno se nisu pokazivale. Tako je nekako upoznao i Zoranova oca. Zoran je bio kao kod kuće kod njega u ateljeu, pa je i ta atmosfera valjda donekle odlučila da se on opredijeli za Akademiju.

Atelje je, uostalom, bio impresivan. Bio je ogroman, na dobrome mjestu, imao je strop u staklu i bilo je slikarskih potrepština koliko ti srce želi. Zoran je tvrdio da stari više i ne slika, da samo dolazi u atelje i tu igra belot s nekim svojim penzionerima. Da ima oštru ženu,

pa da bježi od nje. To je svakako bilo pretjerano, jer je Kolarić ipak povremeno izlagao, i slike nipošto nisu bile loše. Uostalom, bilo ih je i po ateljeu dosta dovršenih, samo što su bile okrenute licem prema zidu. Po jednom kutu staklenoga stropa tiho je kuckala grana kruške. Te godine sve su voćke bile zakasnile u cvatu.

— A znate li što me je najviše? One vaše mrlje koje ste tako vješto. I obrada papira. To govori da se tu radi o pravom. To, više nego. Jer, strip je, ako ćemo pravo. Vi se možda s time i nećete, ali ja sam starija generacija koja to.

— Pa ne misli on ostati na stripu — rekao je Zoran. - Je li tako?

— Tako je — rekao je Mihovil.

— E, to mi je — rekao je Kolarić. — To je već. Starac je natočio piće svoj trojici i podigao čašicu, a onda je opazio da Mihovil oklijeva.

— E, molim. Vi, kako hoćete. Kako vas god.

Zoran je pogledao u Mihovila upitno. Mihovil je otresao kosom.

— Bolje kasnije — rekao je. — I, nemojte se ljutiti, ja bih da mi to što prije...

— A, žuri vam se? Ja vas potpuno. Molim. Evo.

Kolarić je popio piće i uzvrtio se po prostoriji. Zoran je trljao ruke, jer on je cijelu stvar i organizirao. Odlučili su da uz pomoć staroga slikara stave na kušnju Mihovilove novootkrivene sposobnosti. On je bio prava osoba da procijeni kvalitetu Mihovilova rada, uvjerljivost kopije, način na koji je stvar izvedena. Bio je to pravi ispit. Sve je, dakako, bilo neslužbeno, ali i te tako važno, i na visokoj razini, jer je starac bio vrhunski stručnjak. Govorilo se, uostalom, da je i on u mladosti dosta toga kopirao, i da je oko toga bilo velikoga natezanja, tako je vješto znao starac kopirati. Osim toga, bio je pogodna osoba još iz dva razloga, koji su Zoranu pali na pamet. Prvo, bilo je sigurno da on neće stvar širiti, jer je bio temeljito zavađen sa cijelim likovnjačkim cehom. Drugo, od njega se moglo dobiti dosta korisnih savjeta: i o tome kako da Mihovil što bolje radi, i o tome kako da svoj talent upotrijebi.

Starac se već vraćao iz druge sobe. Nosio je u rukama uokvirenu sliku i kliješta. Tu je ležao još jedan od razloga što su se obratili njemu: on je imao masu originala drugih slikara.

— Sad ću ja to — rekao je. — Pa da vi onda. Po volji.

Okrenuo je sliku i kliještima počeo vaditi limene trokutiće koji su podlogu držali uz okvir. Podloga je ispala, za njom je došla i slika. Tek sad su Zoran i Mihovil vidjeli o čemu se radi. Bio je to jedan Stančićev akvarel.

— Stil vam je poznat, to ne treba — rekao je starac. — Stančić, rana faza. Strahovito teško. Namjerno sam to. Ako vam to ispadne pristojno, onda.

Mihovil je gledao sliku, a Zoran je gledao Mihovila.

— Lijepo je — rekao je Mihovil.

— Velik — rekao je starac. — Velik.

— Što kažeš? — upitao je Zoran Mihovila.

— Pokušat ću.

Starac je bio radostan. Trljao je ruke, potapšao Mihovila po ramenu. Uzvrtio se po ateljeu, pa se okrenuo.

— A nas dvojica možemo malo. Tamo — pokazao je palcem u pokrajnju sobu gdje je bio otoman, mali stol i reso.

— Neka — rekao je Mihovil. — Ja više volim malu prostoriju. Bolje da ja odem tamo, a vi tu ostanite.

— Po volji, po volji — rekao je Kolarić i otišao da malo uredi onu sobicu.

— Koliko misliš da će trajati? — upitao je Zoran.

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Nekoliko sati.

Pokupio je pribor za akvarel i preselio se u malu sobicu u kojoj je prozor bio otvoren, a pred njim je stajala ona rascvjetala kruška. Duboko je uzdahnuo, okrenuo se oko sebe. Na zidu je bio sat s kukavicom, otoman je stajao uza zid iza njegovih leđa. Stavio je pribor na stol i zatvorio vrata za sobom. U ateljeu, Zoran i starac sjeli su i izvadili karte za belot. Kad se Mihovil nagnuo nad Stančićev Varaždin, kukavica je dvanaest puta iskočila iz svoje kućice.

Prvo je obradio papir, i to svoj, a ne onaj koji mu je starac ponudio. Onda je malo stajao na prozoru, čekajući da se osuši, i gledao onu krušku. Kolarić i Zoran pili su rakiju i kucali se. Šutjeli su i igrali, a Zoranu se činilo da starac pomalo vara.

Mihovil je prišao stolu i počeo raditi. Radio je brzim i sigurnim potezima. Pjevušio je kroza zube: — Ja sem Varaždinec, Varaždinec, domovine sin. I tako milijun puta.

U ateljeu, stari je upitao:

— Kakav je on dečko?

— Dobar — rekao je Zoran. — Nema roditelja, živi s bakom.

— Siroče — rekao je starac, ne kao izraz emocija nego kao konstataciju o Mihovilovu socijalnom statusu.

— Inače je dosta šutljiv — rekao je Zoran. — Mislim daje i ambiciozan. Možda ode u inozemstvo.

— Ženske? — upitao je starac.

— Ima stalnu.

— Spavaju?

— Mislim da da.

Starac je zadovoljno kimnuo, kao da je time tko zna što riješeno.

U sobi, Mihovil je prestao pjevušiti i sve brže je radio. Kistovi su se smjenjivali, boja se brzo sušila, a on nije uopće ništa provjeravao, kao da točno zna koliko vremena treba da prođe pa da može ići jednom bojom preko druge. Smeđi varaždinski krovovi u prvome sutonu nastajali su lako, kao da se izvijaju iz dubine papira, kao da ih je oblikovala sjena kruške pred prozorom.

Kad je kukavica dvaput zakukala, starac je rekao Zoranu:

— A da ti skokneš po nešto za?

Zoran je otišao u samoposluživanje i donio kruha, sira, maslina i vina. Vani je bilo toplo. Rasporedili su jestvine na jednu stolicu, to je izgledalo dosta pariški. Starac je pokazao palcem prema maloj sobi:

— Njemu?

— Pustite — rekao je Zoran.

— Kad slikam, ja kao vuk — rekao je Kolarić. Opet su igrali belot, Zoran je bio malo pripit.

Starac je ustao i na prstima otišao do vrata male sobice. Provirio je kroz ključanicu, stavivši prethodno prst na usta. Zoran ga je gledao i smijao se poluglasno. Starac se vratio.

— Ne vidim ga — rekao je. — Nije za stolom.

— Možda se odmara — rekao je Zoran. Nastavili su se kartati. Kad je izbilo četiri, boca je bila prazna, a oni su postali nestrpljivi. Obojica su već odlazila do vrata, ali nijedanput nisu vidjeli Mihovila za stolom. Starac je nešto mrsio o tome kako je momak možda iskočio kroz prozor i utekao, ako mu slika nije pošla za rukom, i dodao kako bi on sam upravo tako postupio.

Kad je kukavica, javivši se četiri puta, utihnula, začuli su hrkanje. Otišli su do vrata, oslušnuli i nasmijali se. Otvorili su vrata. Mihovil je spavao na otomanu.

Na stolu su stajala dva akvarela, jedan pokraj drugoga. Nagnuli su se nad njih. Mihovil je i dalje tiho hrkao.

— Što vam se čini? — upitao je Zoran.

— Gledam — rekao je stari Kolarić.

Zoran je prelazio pogledom sjedne slike na drugu, kao da ne zna na kojoj treba da se zaustavi. Obje slike imale su posve identične otiske, crvenkaste od rđe, od onih malih limenih trokuta kojima je slika bila pričvršćena uz okvir. Dugo su gledali. Onda je Zoran upitao:

— Smiješno je reći, ali ja ne znam koji je pravi.

— Sinko moj — rekao je starac — nisam znao da ću i ovo doživjeti. Vjeruješ li mi da ni ja ne znam koja je slika original?

Zoran nije ni opazio da je stari Kolarić od zaprepaštenja izgovorio kompletnu rečenicu, i to prilično dugu.

Prozor male sobe u Institutu bio je širom otvoren i Zoran je kroz njega odmah ugledao Mihovila kako sjedi u malome parku i čita novine. Dvojica ljudi koji su sjedili u sobi čudno su pogledali u Zorana, prekinuvši neki važan razgovor.

— A, ti si — rekao je onaj koji je na sebi imao bijelu kutu. Bio je to Ciprijan, Zoranov zet, muž Zoranove prilično starije sestre. — Hajde, naprijed. Ovo je profesor Darko Perković, filolog. Čuo si.

— Drago mi je — rekao je Zoran.

— Čuo sam za vas — rekao je Perković, koji je bio mlad ali vrlo debeo, pa je teško disao. — Nadam se da ćemo dobro surađivati.

— Suradivati? — upitao je Zoran.

— Sjedni — rekao je Ciprijan. — A gdje ti je prijatelj?

— Eno ga dolje. Nije htio ući, srami se. Osim toga, i bolje je da ga nema. Tako ćete moći otvorenije reći što mislite.

— Pa ne znam je li bolje — rekao je Ciprijan. — Dolje je, kažeš?

On i Perković istegli su vratove i, ne ustajući sa stolice vidjeli Mihovila koji je na klupi i dalje čitao sportske novine. Upravo u tome času Mihovil je podigao pogled prema prozoru i njih dvojica su se malo zgrabila i uvukla vratove u ramena. Zoran nije odolio a da se ne nasmije. Ciprijan gaje pogledao.

— Pa da, imaš pravo — rekao je. — To je smiješno. Mi se od njega krijemo, a zapravo bi trebalo da bude obratno.

— On bi trebao da se krije? Ili možda i ja skupa s njim? A zašto?

— Nije rečeno da bi se netko trebao kriti — rekao je Perković, očito se bojeći da se situacija odviše ne zaoštri. — Samo bi trebalo da razgovaramo iskreno, i da ništa ne krijemo, ni vi ni mi, eto u tome je stvar — bojažljivo je pogledao u Ciprijana.

Zoran je sjeo ujedan od dva naslonjača kraj maloga stola na kojemu je stajala pepeljara. Ciprijan je sjedio za svojim stolom na kojemu nije bilo ni jednoga papira. Soba se doimala kao najobičniji ured, ni po čemu se nije moglo naslutiti da se ova institucija bavi analizom končića s odjeće, duhanskog pepela, iveraka drveta i prašine pod noktima leševa nađenih u Savi. I to po najsvremenijim metodama.

— A, dobro — rekao je Zoran. — Kako vi kažete.

— Slušaj me — rekao je Ciprijan. — Ti nisi više dijete.

— Nisam — uzdahnuo je Zoran. — Hvala na informaciji.

— A ipak si se upetljao u nešto stoje... Ne znam. I to na prilično djetinjast način. Stvar je ozbiljna, ja ti to naglašavam. Krajnje ozbiljna. I molim te da to odmah uzmeš na znanje. Bolje je da to sad riješimo između sebe, nego da moramo tvoga staroga u to uvlačiti.

— Zašto staroga? — upitao je Zoran.

— Pa zato — rekao je Ciprijan preko lule, puckajući — zato što bi i njemu bilo draže da te ne mora vaditi iz dreka.

— Gledao sam taj film — rekao je Zoran.

— Stvar je zasad takva da to možemo riješiti i bez njega — kazao je Ciprijan. — Zato te i molim da to ozbiljno uzmeš.

— Uzimam — uzdahnuo je Zoran.

— E, dobro kad uzimaš — nalaktio se Ciprijan na stol. — Kaži mi, onda, gdje je taj tvoj prijatelj došao do tih pisama? Mislim, što ti znaš o tome?

Zoran se nasmiješio i zaustio da odgovori, a onda je zastao i zagledao se u Ciprijanovo lice. Zirnuo je kroz prozor. Mihovil je kamenčićima gađao jednu praznu kutiju od cigareta i zviždao.

— Pa rekao sam ti — kazao je. — On ih je napisao.

— Ti u to vjeruješ?

— Sto posto.

— Dobro — otresao je Ciprijan pepeo iz svoje lule u pepeljaru. — A što ako ti ja dokažem da nije tako? Da ih nije mogao on napisati?

— To bih volio vidjeti — rekao je Zoran. — Dokaži, tko ti brani.

— I hoću — rekao je Ciprijan — nemoj misliti da neću. Samo neka prvo profesor Perković kaže svoje.

Filolog se malo nagnuo naprijed, koliko mu je trbuh dopuštao, raširio je prste na obadvije ruke, a zatim ih je spojio tako da su se vrhovi dotaknuli. Dok je govorio, skupljao je i razdvajao debele jagodice kad god bi htio nešto osobito naglasiti.

— Moje je mišljenje — rekao je — da su pisma autentična. Ja sam se bavio Matošem dosta, i prošao mi je kroz ruke priličan broj njegovih tekstova. To znači da dobro poznajem njegov stil i rukopis; ali i njegove intimne relacije s rođacima i prijateljima, nadimke koje je upotrebljavao, poštalice, kratice i sve drugo. Napravio sam dosta tekstoloških analiza njegovih rukopisa. Ova pisma koja smo dobili od vas nesumnjivo su u svemu nalik na ona druga, do sada poznata pisma kojima sam se i ja bavio. Potječu iz Matoševa pariškog perioda. Sve njihove osobine, kako rukopis, tako i stilske, i sve druge, nesumnjivo upućuju na to da su tekstovi autentični.

— Čuješ li? — rekao je Ciprijan.

Zoran je klimnuo glavom, pažljivo gledajući debelog filologa, koji je i dalje izvodio onu smiješnu igru sa svojim prstima.

— Ono što mene zanima — nastavio je debeljko — to su dvije stvari. Prvo, gdje su ta pisma pronađena, i drugo, ima li ih možda još. Nema nikakve sumnje da će to otkriće značiti mnogo za naše poznavanje Matoševa života, ali i njegova djela, a ja bih čak rekao i za našu kulturu u cjelini. Ja ću već danas na sastanku naše sekcije izvijestiti o tome.

— Nemojte još — rekao je Zoran. — Bolje pričekajte. Filolog nije rekao ništa, ali je zato Ciprijan upitao:

— Zašto? Ti još ne vjeruješ?

— Da budem iskren, ne — rekao je Zoran. — Ne mislim sumnjati u profesorovu stručnost, dapače, to što čujem od njega još me više fascinira. Ali, mislim da ipak treba još pričekati, prije nego što se to objelodani kao otkriće.

— Ne uvijaj — zarežao je Ciprijan, jer je iz njega provalio službeni ton, koji Zoran inače nije poznao.

— Ako još ne vjeruješ, a ti slušaj mene.

— Slušam — rekao je Zoran i opet pogledao kroz prozor na Mihovila, koji je legao na onu klupu i pušio škiljeći u nebo.

— Ovako — rekao je Ciprijan. — Ja sam osobno napravio analizu tih pisama, onako kako treba, lege ar-tis, razumiješ, da budem siguran. Sva sam ih pregledao.

— I? — rekao je Zoran.

— I, evo: papir je star oko osamdeset godina, tinta kojom je to napisano danas se više ne proizvodi, a karakteristična je upravo za to razdoblje, pisma su pisana čeličnim perom kakvo danas teško da igdje više postoji, a tragovi vremena vidljivi su i po nizu drugih elemenata. Osim toga, vidi se i fragment vodenog žiga jednog francuskog proizvođača papira iz onoga vremena.

Zoran je šutio i gledao kroz prozor, ne više u Mihovila nego u krovove gornjogradske kuća, sive i obrasle zelenom mahovinom koja se s proljeća vidljivo razbudila.

— Tako — rekao je.

— Ako ti to nije dosta, onda ja ne znam što je dosta — rekao je Ciprijan. — Sad je samo pitanje kako je on do toga došao.

— Dobro, da ja nešto tebe pitam — rekao je Zoran.

— Ozbiljno je, i ne moraš mi naglašavati ništa. Ozbiljno je, kažem, to znamo, zato i pitam. Vjeruješ li ti meni? Jesam lija tebi ikad lagao?

— Sigurno da ti vjerujem — kazao je Ciprijan. — Ali to nije u pitanju. Ja mislim da si i ti prevaren.

— E, pa vidiš — rekao je Zoran — on je ta pisma pisao pred mojim očima.

Nastala je tišina. Čulo se kako jedan kos mahnito zviždi na brezi u dvorištu, a negdje daleko u hodniku šumio je vodokotlić i tipkao je pisaći stroj. Filolog i Ciprijan gledali su Zorana, a mladić je gledao u njih.

— Kako, pred tvojim očima? Siguran si da su to ta ista pisma?

— Siguran sam. Ja sam sjedio s njime u sobi, a on je pisao. Pričekali smo da se osuše, onda ih je on nečim impregnirao, ili što, a onda sam ih ja uzeo i odnio tebi.

Filolog je uzdahnuo i slegao ramenima, a zatim pogledao u Ciprijana. Očigledno, nije vjerovao nijednoj riječi i sad je očekivao od Ciprijana da toga balavca utjera u laž i da napokon izvede tu stvar

načistac. Ali, Ciprijan više nije bio onako samopouzdan kao prije. Gledao je pažljivo u Zorana.

— Sam, i to pred tobom, a? — rekao je.

— Tako je — rekao je Zoran čvrsto.

Ciprijan je opet napunio lulu, upalio je uz šuštav i krkljav zvuk, zatim je ustao, pošao prema prozoru, pa se valjda sjetio da je tamo Mihovil, vratio se do vrata, naslonio se na njih leđima i zagledao se kroz prozor u gornjogradske krovove.

— I što je radio? — upitao je. — Kako to izvodi?

— Ništa specijalno — rekao je Zoran. — Papir je već imao, ne znam odakle mu. Malo je nečim prskao. Tintu je mutio od čađi i ne znam još čega. I onda je pisao. I to dosta brzo.

— Odakle on zna kako se to radi?

— Ne znam — kazao je Zoran. — On tvrdi da to radi po intuiciji.

— I ti mu vjeruješ?

— A zašto ne? Da nešto muti, ne bi mi ni priznao, niti bi pristao da to nosim tebi. Šutio bi, to je jasno.

Ciprijan se vratio do stola, a onda je nervozno istresao lulu i pogledao u Zorana.

— Ne znam što ćemo — rekao je. — To je opasnije nego što sam ja mislio. Mnogo opasnije.

— Što ti predlažeš? — upitao je Zoran.

— Ne znam. Ne mogu ja to sam. Moram se malo raspitati. Naravno, diskretno. A tebi savjetujem, i njemu isto: što manje mašite time! Što manje. On i ne zna na čemu sjedi, a i ti skupa s njim.

— I njemu je stalo do toga da se to ne širi — rekao je Zoran, pa pogledao jednoga i drugog sugovornika. — Neće ga valjda sad neki stručnjaci...

— Ni govora — rekao je Ciprijan.

— I ja ću biti diskretan — rekao je Darko Perković a da ga nitko ništa nije ni pitao. Ipak, lice mu je odavalo da još nešto želi reći. Držao se kao dijete koje zna neku veliku tajnu. Pogledali su ga upitno. Rekao je: — A tko mu je to sastavio? Mislim, sadržaj, kratice i to? Odakle bi on to znao? To se ne da falsificirati.

— Sve je on to sam — rekao je Zoran. Filolog se lupio po koljenu.

— U tome slučaju, on je genij!

— A zašto ne? — rekao je Zoran prkosno.

— Da, da, možda — rekao je Ciprijan a da nije bilo jasno na što misli. Grizući kamiš svoje lule, sad je stajao kraj prozora i gledao Mihovila, koji je na klupi ležao posve nepomično. Bio je opet zaspao.

GLAVA DRUGA

U KOJOJ JEDNA TAJNA PRESTAJE BITI TAJNOM

Dina je imala dvije male punđe spletene iznad ušiju. Svjetlost se na njima čudno lomila, kosa je bila sjajna, a vani se već hvatao suton. Mihovil je malo isplazio jezik dok je vukao olovku po papiru.

— Kad ću moći pogledati? — upitala je Dina.

— Na kraju — rekao je Mihovil. — Kao i uvijek. Ako uspije.

— A ako ne uspije?

— Ne miči se — rekao je Mihovil.

Dina je sjedila na prozoru. Iza njezinih leda bilo je tijesno dvorište, sa svih strana okruženo zgradama na kojima je svuda po fasadi bilo mnogo izbočina i udubina. Na izbočinama i u udubinama bili su prozorčići; iza nekih od njih krkljali su zahodski kotlići, iza drugih vidjele su se police s naslaganom zimnicom. U dvorište su često dolazili kamioni, a uvijek je bilo nekih plastičnih gajbi za boce: crvenih, plavih, žutih i zelenih. Dvorište je bilo betonirano, prilično nagnuto, na sredini je bilo nekoliko rešetaka kanalizacije.

— U kojoj si fazi? — upitala je Dina.

— U ružičastoj — rekao je Mihovil.

— Mislim, hoćeš li skoro završiti?

— I ja to mislim.

Dina se nasmijala. Imala je tremu, kao i Mihovil. Bio je petak, njezini roditelji otišli su na vikend, uspjela ih je uvjeriti da ona mora ostati, radi pokusa svoje dramske družine. Dina je imala osamnaest godina i bila je maturantica. Mihovil je rekao Baki da će ostati kod Zorana, da bi cijelu noć radili na novom stripu. Baka se zabrinula, htjela je Mihovilu napraviti sendvič, jedva ju je uvjerio da ne treba. Dina mu je obećala i večeru. Ostat će cijelu noć kod nje. Došao je poslije podne i sad ju je crtao.

— Hoće li biti u istome stilu? — upitala je Dina.

— U istom — rekao je Mihovil.

Nacrtao ju je već dvadesetak puta. Bile su to sve studije glave, iz raznih kutova, s raznim frizurama, pri različitoj rasvjeti i izvedene različitim tehnikama. Te su skice stajale kod Dine, u jednom velikom fasciklu. Ni njezini roditelji nisu bili time nezadovoljni, dapače.

— A kasnije — rekao je Mihovil crtajući — prelazimo na ostatak vaše osobe, gospodična. Te večeri, on je propustio vježbe iz kolegija

Večernji akt.

— To ćemo još vidjeti — kazala je. — Poziranje se plaća, osobito neke vrste poziranja.

Mihovil joj je bio jedanput predložio da mu pozira za akt. Nije se odlučila. On je dobro znao kako ona izgleda gola, bio je u stanju da je nacrti i po sjećanju (jednom joj je to i pokazao, na brzinu, kao skicu), ali joj je bila neugodna pomisao da je on dugo gleda i studira, i da otkrije kako joj tijelo nije savršeno. Premda je, dakako, znala da on i ne traži savršeno tijelo.

— Čudan si ti — rekla je sada. — Svi te hvale, znači da si dobar.

— Tko me hvali?

— Pa Zoran. A i drugi. Dobro radiš, a stalno se zezaš. Ja sam uvijek zamišljala da je slikanje nešto... Ne znam. Da čovjek mora biti strašno ozbiljan i koncentriran dok radi, a ne...

— Sanjarski pogled uprt u daljinu, te stvari? — rekao je Mihovil ne dižući glave.

— Pa da — nasmiješila se Dina. — Tako nekako.

— Nije to sasvim bez veze — rekao je Mihovil nagnuvši malo glavu i motreći njezin nos, a onda je opet uze crtati. — Ima tu nešto. Jedan dio čovjeka je koncentriran, a drugi se zeza. To ne smeta.

Dina se malo promeškolljila na prozorskoj dasci, a onda je istegla vrat i ogledala se okolo, po prozorima, motre li je susjedi. Uzela je s naslona stolice vestu i prebacila je preko leđa. Onda se opet vratila u pozu koja je Mihovilu odgovarala.

— Zavidim ti — rekla je — samo mi je teško da to priznam. Ipak je to nešto, biti umjetnik.

— Tko ti kaže da sam ja umjetnik?

— Dobro, neka ti bude. Ali sigurno je fino kad čovjek zna dobro crtati. Sve što vidiš oko sebe, možeš nacrtati. Kad crtaš stvari, onda ih valjda nekako za sebe definiraš, je li tako?

— Pa da, valjda je tako — progundao je Mihovil. — Ali samo ako ono što uradiš nešto i vrijedi.

— Eto, vidiš — rekla je Dina, trljajući dlanovima mišice, da se ugriju. — Ako te nešto gnjavi, ako nešto ne možeš definirati, odrediti svoj stav... Ako te smeta... Ti lijepo to nacrtáš.

— Žulja te cipela, a ti je nacrtáš? — Mihovil nije dizao pogled s papira.

— Ti si prasac.

— Ostavi te cura, a ti je nacrtáš?

Dina je uvrijeđeno zašutjela. Neko vrijeme nije se čulo ništa do struganja olovke po papiru. A zapravo, Dina i nije bila uvrijeđena nego se samo pravila. Voljela je tu igru, kao stoje voljela i to što joj Mihovil ne da da vidi crtež dok ne bude posve gotov. Bilo je nečega slatkog, i u isto vrijeme bolnog, u tome iščekivanju. Vani se gotovo posve smračilo. Čuli su se televizori kako grme reklamne spotove.

Dina nije mogla dugo šutjeti. Neko vrijeme gledala je Mihovila kako, ne dižući glavu nego je tek malo naginjući da bolje vidi crtež, koncentrirano radi. Soba je već bila gotovo sasvim u tami, pa se i Mihovillovo lice jedva naziralo.

— Hej — rekla je Dina. — Pa ti mene uopće ne gledaš! Kakvo je to slikanje po modelu?

— Gledam, gledam — rekao je Mihovil, ali se jasno vidjelo da je zbunjen.

— Ne gledaš — rekla je Dina. — Zašto se onda ja ovdje mrznem?

— Izdrži još malo — zamolio je Mihovil.

— Ako mora biti. Ali, ne ide mi u glavu da netko crta po modelu, a ne gleda u taj model. Pa i inače si mi danas nešto čudan.

— Pa sad — rekao je Mihovil, i čulo se kako se u tami tiho kesi — to mi se, s obzirom na situaciju, i ne može zamjeriti.

Tako ju je podsjetio da su sami u stanu, da će sami ostati i cijele te noći i da će spavati zajedno u krevetu kao muž i žena, a ujutro će se zajedno probuditi i piti bijelu kavu. Zato je i promijenila temu.

— Dobro — kazala je. — Zasad radiš ovako. Po modelu. Figurativno. Tako se to zove?

— Figuralno — rekao je Mihovil.

— Dobro, figuralno. A što će biti poslije? Sad vas još tjeraju da ovako radite. A kad više ne budeš imao profesore nad glavom? Hoćeš li početi raditi mrljama? Apstraktno, minimalno, konceptualno, i sve ono što ti i Zoran spominjete?

— Izložiti zahodsku školjku — nacerio joj se.

— Pa da, i to rade, sam si mi pričao.

Mihovil je prestao raditi, ostavio je crtež i prišao Dini, zagrlio je, protrljao joj malo leđa da se zagriju, a onda ju je poljubio.

— Neću — rekao je. — Ja ću uglavnom uvijek ovako kao sad.

— Figuralno?

— Pa da. Ili slično. Neki predložak će uvijek biti. Imaš ti pravo: nacrtaj, pa ti bude jasnije. Cipela koja žulja, i te stvari.

— Zbilja si neugodan — klepnula ga je Dina po uhu.

— Ozbiljno mislim. Nešto će uvijek biti: cipela, ključ, stol, neka slika ili kip.

— Zar se i slike slikaju? — upitala je Dina. — I kipovi? Kako to?

Mihovil se vratio i sjeo opet na svoje mjesto, a ona je zauzela pozu. On je sad sve brže radio, opet ne gledajući u nju.

— Pa da — rekao je. — Češće nego što i misliš. I druge stvari: potvrde, formulari, pasoši, novčanice, note i pisma. Svašta.

Dina ga je neko vrijeme gledala šuteći. Onda je uzdahnula.

— Ponekad te uopće ne razumijem — rekla je. — Mora biti da si ti ipak nekakav umjetnik.

Mihovil je užurbano dovršavao sliku. Onda je uzeo olovku, pa ustao i protegao se.

— Hoće to tako neki put — rekao je na Dinine posljednje riječi.

Onda je otišao i upalio svjetlo.

— Gotovo? — upitala je Dina.

— Izvolite, molim lijepo.

Dina je sišla s prozorske daske, zatim je zatvorila prozor, spustila zastor, navukla pulover preko glave i dobro se u nj umotala. Pogledala je Mihovila, a onda je prišla slici. Stala je kraj stola, ne dirajući sliku, pa ju je gledala neko vrijeme. Onda je digla glavu i pogledala u Mihovila, a u očima su joj bile suze.

— Što je? — trgao se on.

— Zašto me zezaš? — jeknula je, a zatim se rasplakala. Sjela je za stol i podbočila glavu rukama.

— Što je? — uzvrtio se on oko nje. — Što je, mala, koji je sad vrag? Što sam uradio?

Ona je digla glavu, bila je sva musava od suza.

— Pa zašto me zezaš, ovo nisam ja, koga si ovo nacrtao?

Mihovil se zagledao u crtež. Sad je i njemu izgledao čudan; koliko god da ga je s voljom radio, i koliko god da je bio pun inspiracije.

— Ne znam — rekao je. — Zbilja, kako to?

Dina je plakala, dugo i neutješno. Mihovil je sjeo i zagrlio je, gladio je po vratu, a ona mu se izmicala. Onda je ustala i otišla do vitrine.

Vidjelo se da znade što traži. Izvukla je jednu knjigu; bila je to knjiga o umjetnosti, s ilustracijama u boji. Tražila je nešto po njoj neko vrijeme. Onda je rasklopljenu knjigu gurnula pred Mihovila. Pred njim je bila reprodukcija Leonardove slike Ginevra de'Benci.

Oboje su gledali neko vrijeme, čas u reprodukciju, čas u Mihovilov crtež. Reprodukcija i crtež podudarali su se do najmanje sitnice, čak je i pozadina bila ista.

— Kako je to moguće? — upitala je Dina.

— Ne znam, da me ubiješ — rekao je Mihovil. — Ja sam bio uvjeren da crtam tebe.

Nad vrškom jedinoga gornjogradskog krova koji se nazirao iz Mihovilove sobe nebo je postalo najprije ljubičasto, potom tamnoplavo, da bi napokon sasvim potamnijelo. Mihovil je gnjevno, ali ipak pažljivo odložio svoj rapidograf na stol.

Onda je digao obje ruke i stao se bjesomučno češa-ti po potiljku.

— Stoje to s vama, mladiću? — rekao je poluglasno, a zatim ustao.

Sa stolice se prebacio na krevet, digao noge na njegovu ogradu i, držeći pepeljaru na trbuhu, popušio jednu cigaretu. Onda je ustao, otišao do stola, stao i zagledao se u tablu stripa koja je stajala pred njim, nedovršena.

— Pa da — promrmljao je. — To je govno.

Uzeo je tablu i preko nje pogledao u posve crno šiblje na gričkome obronku, pa je zatim razderao ha-mer: prvo na dvoje, pa na četvero, pa na osmoru. Nije u njegovim pokretima bilo srdžbe. Papire je bacio u koš.

Redakcija »Omladinskog lista« morat će se nekako snaći za strip. Ovaj nije valjao, o tom nije bilo sumnje. Nije bilo dobro ni kadriranje, ni izvedba likova, ni kompozicija table, ni bilo što drugo, čak je i crtež mjestimice djelovao nevjesto.

— Kad ne ide, ne ide — rekao je Mihovil tiho.

Donedavna mu se činilo da samo treba naći vremena: scenarij je bio dobar, izvedbu imao je u glavi već odavno, i cijela je stvar bila samo u tome da se sjedne i uradi. A s izvedbom Mihovil nikada nije imao problema. Sad mu je najednom i ruka drhtala, na dva mjesta čak mu je i tuš kapnuo (što se rijetko događa s rapido-grafom, a njemu se nije događalo nikada), ničim nije bio zadovoljan. Popušio je još jednu cigaretu.

Kroz prozor su se vidjele zvijezde, prilično krupne. Nebo je bilo nekako zelenkasto, sasvim drugačije nego zimi. Kao da se na njemu, osobito noću, odslikavao sav onaj klorofil kojim se zemlja tako razbacivala u to doba godine.

Onda je Mihovil ustao i otvorio vrata koja vode u kuhinju. Tu je bila tama, svjetlost s njegova stola pala je iz sobe u kuhinju i zacaklila se na mutnom staklu kredenca i na Bakinom porculanu što se unutra ljeskao. Znao je da je Baka tu, zato je i zatvorio vrata za sobom.

Sjedila je u mraku, blizu prozora, na stoličici između otomana i mjesta gdje je nekada bio zidani štednjak, a gdje je sada stajao frižider. Bilo je to Bakino omiljeno mjesto. Kao što je to bilo i njezino omiljeno doba dana: uživala je da radi dok god se dnevna svjetlost posve ne ugasi, pa da onda još malo posjedi u tami. Bila je to navika još iz vremena kad je struja bila skupa i kad se na taj način štedjelo. Ako je još netko bio s Bakom, tako, u tami, moglo se lijepo razgovarati. Mihovil se živo sjećao tih predvečerja kod Bake, još iz vremena kad su mu roditelji bili živi. Tada bi sjedili sami, ona bi ga držala u krilu (a uvijek je mirisala na cikoriju, kao špecerajski dućan) i tada bi mu pričala ili pjevala. Bile su to uvijek iste pjesme, koje je on još i sad sve znao napamet.

— Što je, sinko? — upitala je Baka iz tame. — Jesi li gotov? Ideš van?

— Ni jedno ni drugo — rekao je Mihovil i legao na otoman, tako da mu je glava bila bliže Baki. — Ne ide mi baš posao. A ni van mi se ne ide. A ti?

— A, evo — rekla je Baka. — Malo sam vezla. Sad je dan već dug, sigurno je već sedam.

U Bakinom krilu ležao je goblen, u koji je sigurno bila zabodena i igla, a tu negdje svakako je bio i stari čelični naprstak. Mihovil se pridigne na lakat.

— A kako tebi ide?

— Dosta sporo. Slabo vidim. Ali, drago mi je da sam i ovo naučila.

Baka je mnogo plela (veste, kape i drugo), kačkala i vezla, a sad se dala i na goblene.

— Pa zar si morala izabrati najsitniji bod? Ima i krupnijih — rekao je Mihovil.

— Ali, ovaj je najteži, to je veći kunst — rekla je Baka poučno.

Mihovil se tiho nasmijao. Baka je uvijek birala najteži put, uvjereni daje on i najbolji i najčasniji, samo zato što je najteži.

— A reci mi — kazao je sad Mihovil — kako je s predlošcima? Gdje ih nabavljate? Mislim, tko to radi? Čije su to ideje?

— Pa, ne znam — rekla je Baka. — Neki su kopije umjetničkih slika, dosta poznatih, kao ona čitačica koju si vidio. To je od onoga... Kako se on zove? Neki Francuz.

— Nije važno — rekao je Mihovil. — A drugi?

— Pa, druge valjda izmišljaju u tvornici koja proizvodi konce i druge potrepštine za goblene. To valjda oni.

Mihovil je sad sjedio pokraj Baka na otomanu. Pušilo mu se, ali nije smio kvariti razgovor odlazeći po cigarete u sobu.

— A reci — upitao je — zar nisi nikad zaželjela da sama napraviš predložak? Da sama nešto smisliš i nacrtáš?

— A što će mi to?

— Pa, mislim, nekada si nešto crtala, radila si i predloške za vezove, vidio sam neke tvoje crteže... Zašto ne bi i sad pokušala?

— Ali zašto, mali? Kad imam ovo?

Mihovil se nagnuo naprijed i podlakticama se oslonio na koljena.

— Kako zašto — rekao je. — Pa to bi onda bilo sasvim tvoje, ne? Ti izmisliš, ti nacrtáš, ti poslije iz-vezeš... Ti si onda autor svega toga. Shvaćaš?

— Ma, shvaćam, dušo — rekla je Baka. — Ali, što će meni to? Pa nije to nikakav kunst.

— Što?

— Pa taj predložak. To nije nikakav problem, svaki malo bolji crtač to može. Ti bi toga mogao svaki dan po dvadeset napraviti. Zašto da ja to radim, kad je to drugim ljudima posao za koji su plaćeni?

Mihovil se uspravio, pa se prevalio natrag i naslonio leđima na zid pod prozorom. Njegova kosa bila je velika tamna mrlja nepravilna oblika na svijetloj podlozi zida.

— Čekaj — rekao je. — Pa u čemu je onda štos kod goblena? Ako nije slika ono što je važno, što je onda?

— Kako što? Pa ovo bockanje! — začudila se Baka više tome ispitivanju nego pitanju samom.

— Kako bockanje? Znači, izvedba?

— Dabome. Znaš li ti kako je to precizno? To ti mora štimati sve u milimetar. Ma što kažem milimetar! A tek strpljenje...

— Znači, u izvedbi je umjetnost — rekao je Mihovil.

— Ma kakva umjetnost — nasmijala se Baka.

— Onda je tebi svejedno koji ćeš goblen raditi? Mislím, po kojem predlošku?

Sad se i Baka počela zanimati za taj razgovor, ali se pravila nevjesta, jer je znala za neobične interese svojega unuka i za njegova još čudnija pitanja. Odgovorila je odmah, ali odmjereno, jer je stajala iza onoga stoje govorila.

— Važne su dvije stvari: da mi se sviđa i daje težak.

— Što je teži, to bolje?

— Da. A svi mi se teški sviđaju jer su i lijepi. Rađeni su po umjetničkim slikama.

— Pa zar su sve umjetničke slike lijepe? — nagnuo se Mihovil sad sasvim k Baki.

— Pa naravno — rekla je ona. — Sve su lijepe jer su sve teške. Teško ih je naslikati, u tome valjda i jest stvar. Po tome su slavne.

Mihovil se opet prevalio u ležeći položaj. Premda je Baka vjerojatno očekivala nova pitanja, šutio je. Počeo je tiho zvižducati, tako daje Baka u čudu okrenula glavu prema njemu, premda ga u tami više nije mogla vidjeti. Napokon je rekao:

— Možda imaš pravo. — Skočio je na noge i protegao se.

— A zašto ti mene sve to ispituješ? — zanimala se Baka.

— Pa tako — rekao je Mihovil. — Sama si kazala da bih ja mogao praviti predloške. Možda bi se mogla drpiti kakva lova, što kažeš?

— Ozbiljno te pitam — narogušila se Baka u tami, praveći se da je ljuta.

Ali, Mihovil se nagnuo nad nju, zgrabio joj glavu obadvjema rukama i zvučno je cmoknuo u čelo. Onda se okrenuo i otišao u svoju sobu, dok je Baka brundala za njim.

U sobi je izvadio akvarele, iz ladice je izvukao staru »Batinu« kutiju, žućkastu i pomalo prasnu. Preda se je stavio reprodukciju Račićeva akvarela i zatvorio oči, da se točno sjeti boja.

— E, da vidimo koliko je to teško — rekao je i povukao kistom prvi potez.

Dok su se penjali liftom, u koji je u jednakim razmacima padalo stubišno svjetlo s katova kraj kojih su prolazili, Zoran je rekao:

— Stari iz početka nije htio vjerovati. Mislio je da smo to ti i ja nešto spetljali. Onda sam mu predložio da pita Ciprijana. Ciprijan gaje, izgleda, donekle uvjerio.

— Donekle? — upitao je Mihovil, oslonjen leđima na veliko zrcalo i držeći ruke u stražnjim džepovima hlača.

— Pa da. Nitko osim mene nije te vidio kako radiš. Još si pomalo sumnjiv, čak i Ciprijanu. Nije isključeno da opet zatraže kakav eksperiment.

— Uf— dahnuo je Mihovil.

Lift se zaustavio i Zoran je otključao vrata. Uputili su se ravno prema dnevnoj sobi, u kojoj su već sjedili Zoranov otac i Ciprijan. Vrata balkona bila su širom otvorena, sunce je ulazilo i blještalo na lakiranom parketu. Ciprijan je zamišljeno puckao na svoju lulu, a stari je bio samo u košulji, opušteno kravate, dok mu je sako visio preko naslona stolice, kao na kakvom dugotrajnom sastanku.

— A, evo ih — rekao je stari. — Sjedi. Što piješ?

— Ništa oštro — rekao je Mihovil i sjeo.

— Ajd, neka — rekao je Zoranov otac. — Ima i to svoje zašto — namignuo je.

On je tjerao takav stil. Bio je prilično velika marka i vozao se okolo u »mercedesu«, slike su mu često bile u novinama, ali mu je bilo do toga da se sviđa Zoranovim prijateljima. Lice mu je bilo široko, kosa začušljana unatrag, a osjećao se i gorštački naglasak. Ali, bilo je jasno da sve vidi i sve zapaža, bio je od one vrste ljudi koji impresioniraju svojom željom da znaju, i znanjem koje su uspjeli skupiti.

— Onda, kako je? — upitao je. — Kako umjetnost? Tako se poveo razgovor o svakodnevnim stvarima, o studiju, o Baki, o zdravlju i o ljetovanju. Trajalo je to nekoliko minuta. Onda je Zoranov otac, rutinirani voditelj sastanaka, rekao:

— Nego, da vidimo mi ovo zbog čega smo se našli. Ja sam čuo za one tvoje stvari. Mislim da je to dobro. To pokazuje tvoju sposobnost i talent. Ali je i ozbiljno. Dobro je što si odlučio da nekoga starijeg pitaš za savjet.

— Ja sam htio moliti baš vas — rekao je Mihovil.

— I to je dobro — rekao je stari. — Ja imam iskustva, u tim stvarima, to da.

— U kojim, u likovnim? — upitao je Zoran. U tome se osjetila iskra stalne borbe između oca i sina.

— U slikarstvu sam ja laik, od toga ne bježim — rekao je otac. — Ali, tu se o slikarstvu i ne radi.

— To sam i ja odmah rekao — izustio je Ciprijan i odmah svrnuo pogled s Mihovila, kao da mu je neugodno.

— Nego o čemu? — upitao je Zoran.

— Pa o tome, brate — naslonio se stari i koncentrirano prelazio očima s jednog lica na drugo — što sad s time da se radi, kako da se ti postaviš.

— Ja sam zapravo htio — počeo je Mihovil kratki govor što ga je bio pripremio — da me vi posavjetujete što treba da radim s tim. I mene je samoga iznenadilo kako mi to ide. A stekao sam dojam, nakon ekspertize u Institutu, da se od mene očekuje da sad nešto... Da tu svoju sposobnost stavim nekome na raspolaganje. Osobito je, izgleda, onaj filolog bio za tako nešto. Pa sam vas htio pitati što da radim, i kome da se obratim.

— E, drago mi je što tako direktno pitaš — rekao je stari. — Nikome ne treba da se obraćaš. Obratio si se meni. To jest nama. To je dosta.

— Pa što onda treba da radim? — upitao je Mihovil.

— Ništa, kažem ti.

— Kako ništa? — nije izdržao Zoran.

— Pa tako, ništa. Čovjek nije imao sreće, dogodilo se, što možemo, ali još nije kasno da se to popravi.

— Oprostite, ne razumijem — rekao je Mihovil.

— Nije čudo. Zato je dobro da pitaš za savjet. Pa, evo, vidiš, ta stvar može tebi sada izgledati i privlačna i zanimljiva, to što si u stanju da falsificiraš sve što ti dopadne ruku. Ali, to ti može donijeti samo nevolje. Zato ti i govorim sve ovo.

— Ja sam mislio da bi od toga moglo biti neke koristi — rekao je Mihovil.

— Možda i bi, ali ne za vas — rekao je Ciprijan.

— Tako je — upro je stari prst u Ciprijana. — Baš tako. Ja znam kako je tebi. Ti misliš da bi se to sad dalo upotrijebiti u neke korisne

svrhe, umjetničke, humane, ili šta ti ja znam. Ali, to ti nikad ne ide bez vruga. Ja, doduše, ne znam koje su tvoje namjere ni što želiš, ali savjetujem ti u najboljoj namjeri. Samo ćeš imati muke s time. Plavi oblaci iz Ciprijanove lule, dok je pušio puckajući krkljavo, polako su se izvijali prema balkonu. Vani se vidjela Mirogojska cesta, tramvaj je milio prema Mihaljevcu. Sjene stabala na tratini polako su se izduživale.

— Pa, ima nekih nevolja već i sad — rekao je Mihovil.

— Dobro, to su, više onako, stvaralačke nevolje, znam ja to. Ali, ako bi se ovo saznalo, mislim šire, to bi ti bilo... Pa, evo, mogu ti i nabrojiti... Prvo, od tebe bi se očekivalo da tu svoju sposobnost staviš sto posto na raspolaganje.

— Kome? — upitao je Zoran.

— A pusti sad kome — rekao je stari. — Bilo bi raznih interesa. To ti je kao da si otkrio ležište urana. Ne možeš to čuvati za sebe. Sam s time ne možeš ništa. A tu bi se onda uključile razne strukture, šta ja znam, bolje da ti ne duljim... I više mira ne bi imao.

— Pa nije mir najvažniji — Zoran se usiljeno nasmijao.

— Pusti ti to. Osim toga, bio bi i pomalo sumnjiv. Kao da si našao neprijateljski letak. Prijaviš, a oni i tebe malo pročešljaju. Neke stvari događaju se samo nekim ljudima, to je princip.

— Pa sad — nakašljao se Ciprijan — ako smijem reći, nije to baš...

— Ma, tu smo u familiji — zagraktao je stari. — Ne treba petljati. Tako je kako ti kažem. A osim toga, vidi: ti možeš što god hoćeš, zato si opasan. Treba ti novaca, ti napraviš, treba ti pasoš — naslikaš. Treba ti odgoda vojske — falsificiraš. Treba ti nečiji potpis, ništa lakše.

— A onda — uključi se Ciprijan — tu su i druge mogućnosti. Vidjeli smo vaš talent za pisma. Moguće su tu razne kombinacije... Pisma odgovornih ljudi, njihovi rukopisi... Sve biste vi to mogli napraviti, s vašim talentom. A tu onda tek ulaze najrazličitiji interesi. Politički.

— Na primjer, napišeš pismo u kojem moj stari traži od našeg rektora da mene izbacе s Akademije, jer stari neće da mu sin bude mazalo — rekao je Zoran.

— Ti si neozbiljan — narogušio se otac. — Ali, ovo što Ciprijan kaže, sve je to istina. Tu su nesagledive mogućnosti političke zloupotrebe. Nesagledive.

— Nisam na to mislio — rekao je Mihovil. — Mislio sam daje to sve jednostavnije.

Svi su neko vrijeme šutjeli. Dolje se začula škripa kotača: djeca su neoprezno pretrčavala preko ulice. Zelenilo na obronku ispod Zarazne bolnice došlo je sad u sjenu, pa je bilo nešto tamnije, a na balkonu plavila se i ljeskala pod zrakama sunca Zoranova pepeljara. Progovorio je sad Ciprijan:

— Nemojte se obeshrabriti. Vama se možda činilo, ili vam se još uvijek čini, da to može ostati samo igra, samo zabava za prijatelje. Ali, eto, to je mnogo ozbiljnije. Zasad to još nitko ne zna, ali ako sazna... A već i sama činjenica što pitate za savjet, govori da ste svjesni dometa te stvari.

— Pa kad je tako savršeno — rekao je Zoran.

— Dabome — Ciprijan je podigao kamiš lule uvis poučno, kao kažiprst. — Upravo zato. Ono što je savršeno, ne može ostati samo igra. Bez obzira je li savršeno dobro ili savršeno zlo.

— Ja se nikada nisam pitao je li to dobro ili zlo — kazao je Mihovil, i dalje gledajući onu Zoranovu pepeljaru kako blista.

— Ti si umjetnik — rekao je stari. — Zato ti i savjetujem ovo što ti savjetujem.

Mihovil je digao obje ruke i počeo se češati po potiljku.

— A što je to? — upitao je Zoran.

— Kako što? Pa da digne ruke od toga. Od svega, mislim!

— Ali, stari, pa čovjek je rođeni slikar! I to savršen, već sada!

Stari političar napravio je ozbiljno lice, onda je malo pritegnuo kravatu i posegnuo za sakoom, u znak daje razgovor završen.

— Pa što? — rekao je. — Možda bih ja bio savršen bacač bumeranga, da sam se rodio u Australiji. U životu postoje različite mogućnosti. Čovjek treba da koristi one svoje sposobnosti koje su doista korisne, ne.

Djevojka koja je hodala pred Mihovikom grabeći dugim koracima kroz Bogovićevo, bila je neobično visoka, toliko visoka da su se prolaznici za njom osvrtali. Bila je lijepo i skladno građena, ali najmanje za glavu viša od svakoga muškarca kojeg bi sreća na ulici u taj predvečernji sat. Na nogama je imala lake sandale (prilično velik broj, dabome) s neobično visokom petom. Mihovil je to odmah zapazio.

— Pa da — promrmljao je gledajući za njom dok je otvarao novine — kad imaš neki nedostatak, onda je bolje da to naglašavaš nego da skrivaš. Isto tako i prednost.

Zapalio je cigaretu, otvorio novine i još jednom pogledao oko sebe. Lijep je Zagreb u proljeće, osobito oko Cvjetnoga trga, gdje su kina i gdje se susreću parovi. Lijep je osobito u vrijeme kad se pojave prvi kratki rukavi, kad sve žene izgledaju nekako kao preporođene, izljuštene iz zimske odjeće, kad se već sluti ljeto i vrući asfalt, pa se mnogi požure s garderobom. Lijepo je osjećati se dijelom te vreve, pripadati tim ljudima i biti im sličan, a naročito poznavati ih: znati kamo idu, u koja kina i u koje lokale, kojem socijalnom sloju otprilike pripadaju, i kretati se među njima kao među svojim ukućanima.

Novine su bile sutrašnje. Naviku da kupuje sutrašnje novine Mihovil je stekao otkako je surađivao u »Omladinskom listu«: omladinski su publicisti pravi žderači novinskoga papira. Oni uživaju u tome da s profesionalne strane ocjenjuju novine, da ih što prije pogledaju, a osobita je poslastica kupiti navečer sutrašnje izdanje: ako su tamo nešto zabrljali, dali pogrešnu fotografiju ili napravili opasan tipfeler, to će sutra biti ispravljeno, pa će navečer kupljeni primjerak možda postati kolekcionarska rijetkost, kao poštanska marka s greškom.

Počeo je, naravno, od posljednje stranice. Zastao je da pogleda karikaturu, pa stripove, televizijske najave. Pri tome je opet pogledao na ulicu. Bio je na sredini Bogovićeve, još je bilo petnaest minuta do sastanka s Dinom kod telefonske govornice na Cvjetnom trgu. Nad zgradom u kojoj je kino »Zagreb« nebo je još bilo svijetlozeleno, a u tome zelenilu plivalo je nekoliko oblaka poput cvjetova topole u bari.

Bio je ponedjeljak i sutrašnje novine imale su prilog na četiri stranice posvećen kulturi. Mihovil je brzo preletio članke dopisnika iz svijeta, a onda je, u dnu stranice, opazio poduži potpis: DR. DARKO PERKOVIĆ. Presavio je novine i zastao. Članak je nosio naslov NEPOZNATI MATOŠ?

Da nije bilo onoga upitnika, Mihovil bi mirno preletio taj članak kao i sve druge. Ali, po upitniku je odmah znao kako stoje stvari. Preletio je članak prilično usplahireno, a onda je stavio novine pod ruku i ubrzao korak. Stigao je do Cvjetnog trga, otišao do Preradovićeve spomenika, sjeo na jednu od dviju stuba pod njim, izvadio cigaretu i zapalio je, pa bacio praznu kutiju i počeo čitati. Odmah mu je bilo

jasno da se u članku radi o pismima koja je on napisao. Ondje je stajalo:

»Malo je koji naš autor tako pomno proučavan kao Matoš, i malo je kojem opusu posvećeno toliko rada, akribije i stručnoga znanja prilikom pripremanja za tisak kritičkog izdanja djela, pa se slobodno može reći da Matoševa DJELA koja smo nedavno dobili predstavljaju jedan od rijetkih primjera potpunoga i stručno priređenog izdanja. Dabome, ni nakon takve edicije nisu isključena iznenađenja, uvijek je otvorena mogućnost da se pojavi kakav nov i do sada nepoznat rukopis, osobito kad je riječ o korespondenciji. Takvu pojavu novoga otkrića — to filolozi dobro znaju — treba, međutim, svagda uzeti s oprezom. A da je filologu oprez jedno od najvažnijih oruđa, pokazuje i najnoviji primjer. Nedavno nanije došao do ruku omanji svežanj »Matoševih« pisama. Na prvi pogled, pa i nakon nešto detaljnije analize, činilo se da su pisma autentična. Potjecala su iz Matoševa pariškog razdoblja i do sada nisu bila poznata.«

Mihovil je podigao oči i zaokružio pogledom po malom trgu. Pred govornicom stajali su čekači koji su željeli telefonirati, acetilenke su gorjele zelenim svjetlom kod tezgi sa cvijećem, a zrak je bio neobično miran, te je sve izgledalo kao usred ljeta. Pred kinom »Zagreb« već su se skupljali posjetitelji za večernju predstavu. Mihovil je pogledao na sat. Bilo je još dosta vremena do Dinina dolaska.

Sad je preskočio dio članka u kojemu se govorilo o osobinama pisama: o papiru, tinti, o rukopisu, kraticama, o osobinama ljudi kojima su pisma bila upućena, i o nadimcima koje im je Matoš nadijevao. Nastavio je na mjestu za koje je Darko Perković, očito, želio da bude najnapetije.

»Sve to govorilo je da su pisma autentična. Međutim, pažljiva tekstološka analiza donijela je i prve sumnje. Valjalo je najprije posumnjati u neke osobine rukopisa, zatim usporediti sve to s drugim — sigurno autentičnim — tekstovima. Tu su se pojavile male razlike. Matoš je imao neke navike u pisanju za koje tek tekstolog može znati. Tako se pokazalo da ima mjesta sumnji. Kad smo onda prišli usporedbi datuma i podataka što se u pismima spominju s faktima koji su nam o Matoševu životu poznati, sumnje su se još više

povećale. Napokon se stiglo do nekih materijalnih nelogičnosti, pa je postalo jasno da se radi o krivotvorini.«

Tu se Perković izgubio u razmatranjima o važnosti tekstologije pa je Mihovil i to preskočio, te se približio kraju članka. Tu je pisalo:

»Valja osobito naglasiti da krivotvorina nije načinjena u zloj namjeri: radilo se tek o eksperimentu jednoga našeg mladog likovnog umjetnika. On je spremno priznao svoj falsifikat, pa je čak i objasnio njegovu eksperimentalnu namjenu. Velika vještina i uvjerljivost toga rada svjedoči o visokoj zanatskoj razini koju je mladi umjetnik uspio dosegnuti, ali i opominje.

Tako dolazimo do glavnoga razloga zbog kojega su ovi reci i napisani. Ako, naime, danas imamo ljude sposobne da izvedu takav pothvat (a riječ je ovdje o umjetniku koji jedva da je napunio dva desetljeća), i to da ga izvedu praktički bez ikakvih tehničkih pomagala, onda se nameću dvije misli. Prva je: možda je takvih majstora bilo i prije. Ova nam krivotvorina naime pokazuje kakve sve mogućnosti postoje u falsificiranju starih rukopisa. Sasvim izravno kazano: nije isključeno da među rukopisima koje danas smatramo sigurno autentičnima, i kao takve ih izdajemo, postoji i pokoji falsifikat nastao u nekome ranijem trenutku, kad još nismo imali tako razvijene tekstološke metode kao danas. To svakako znači da neće biti zгорега podvrći neke stare tekstove novim tekstološkim analizama.

Drugo, ne treba isključiti ni mogućnost da se pojave i nedobronamjerni pokušaji ove vrste. U posljednje smo vrijeme svjedoci truda naših institucija oko pribavljanja starih rukopisa hrvatske književnosti na dražbama u inozemstvu (Marulić, Hektorović itd). Ne sumnjajući u stručnost odgovornih osoba, treba ipak upozoriti na oprez. Danas su se tehničke metode razvile do neslućenoga stupnja na svim područjima, pa tako i na području falsifikata. Ne treba se zato čuditi bude li pokušaja da se krivotvorina podmetne (i proda) kao autentičan dokument.«

Nakon toga slijedila su, sve do kraja članka, Perkovićeva razmišljanja o važnosti posla kojim se on osobno bavio, i o potrebi da »šira društvena zajednica« posveti tom poslu nešto više pažnje i novaca. Taj dio članka Mihovil je samo preletio.

Savio je novine i ustao. Dine još nije bilo. Bio je malo uzbuđen. S jedne strane, bio je zadovoljan, jer Perković nije spomenuo njegovo ime. S druge strane, hvatao ga je strah, jer je sad ipak sve izmaklo iz njegovih ruku, sad je njegov talent postao svačija svojina, pa i Perkovićeva. Ali i obratno: Mihovilova taština bila je malo povrijeđena što nije spomenut u članku, a bilo mu je drago što se ipak nekako znade da on postoji i da radi.

— Vidiš ti debeloga — rekao je i posegnuo za cigaretom.

Nije imao ni jedne. Pogledao je na sat: još je bilo vremena da ode do kioska na drugoj strani trga i kupi novu kutiju. Otputio se onamo, a novine je ubacio u košaru za smeće.

— Ne možeš to sakriti — promrsio je još. — Kao ona visoka cura. Još je i pete stavila.

Pred kioskom je zastao i izvukao novčanicu. Baka mu je dala novu novcatu novčanicu od tisuću dinara, jer je tih dana dobila penziju. Kupio je cigarete na kiosku i pokupio sitniš. Bilo je nešto metalnoga novca, četiri crvene novčanice i jedna sivkasta petstodinarka, također prilično nova. Sve je crvene presavio i gurnuo u jedan stražnji džep, a spremio se da sivu novčanicu stavi u drugi. Tada ju je pažljivije pogledao. Nije moglo biti sumnje.

Bila je to druga od dviju novčanica koje je on nacrtao.

Dina je sjedila na prozoru, sunce joj je sjalo u leđa, a vlasi koje su se izvukle iz frizure — iz onih dviju malih smiješnih pundica nad ušima — ličile su, obasjane suncem, na malu aureolu oko njezine glave. Mihovil se nasmiješio gledajući je, a onda je opet zavukao glavu u ormar.

— Dobro, a kad ja stupam na scenu? — upitala je Dina.

— Samo čekaj, bit će dosta i za tebe — odgovorio je Mihovil iz ormara.

Dogovorili su se da mu ona pomogne pospremiti sobu i srediti papire. Ona se tome malo čudila, jer joj je Mihovil uvijek govorio kako uživa u neredu, a sad se odjednom žurio da sve uredi i pospremi, da ukloni ili baci ono što je nepotrebno, kao da se sprema na put, ili kao da misli seliti. Kao da očekuje posjet nekoga važnog.

— Taj tvoj ormar izgleda kao prometna nesreća — rekla je Dina, a iza nje se vidjelo tamno zelenilo na gričkome obronku, i kosovi su pjevali nadjačavajući buku prometa s ulice.

— Zato si ti tu — rekao je Mihovil, i dalje u ormaru.

Zapravo, ondje i nije imao što raditi. Samo je provjeravao jesu li, ispod rublja, dobro skriveni njegovi najuspjeliji falsifikati. Ni sam nije znao zašto ne želi da ih Dina vidi.

Vani se začuo ključ u bravi. To se Baka vraćala sa svojega goblenarskog kružoka. Čulo se kako se mota po kuhinji, pomiče stvari i nešto tiho gundđa. Uvijek je pomalo govorila sama sa sobom, i Mihovil je tu naviku valjda od nje i poprimio. Dina se nasmiješila na prozoru, pokazavši glavom prema kuhinji, a Mihovil je kimnuo.

— Sad će ona — rekao je.

Vrata su se otvorila i Baka je provirila unutra.

— Jesi li tu, sinko? — upitala je. Onda je spazila Dinu na prozoru. — O, zdravo, dušo — rekla je ulazeći. — Kako su tvoji?

— Dobro — rekla je Dina. — A vi? Kako gobleni?

— Nešto si mi blijeda — rekla je Baka. — A i mršava. Svi ste vi danas mršavi.

— A osobito ja — kazao je Mihovil iz ormara.

— Nego šta? — podbočila se Baka tamo negdje gdje je trebao biti struk. — Danas te tražio neki čovjek.

— Kakav čovjek?

— Ne znam, ne poznajem ga. Mlađi.

— Neki kolega?

— Neće biti. Pristojno ošišan i s kravatom.

Mihovil se izvukao iz ormara, malo se zamislio, i slegao ramenima dva-tri puta.

— Nemam pojma — rekao je.

— Rekao je da će se javiti — kazala je Baka. — A što ti radiš u tome ormaru?

— Sređujem — rekao je Mihovil. — Dina mi pomaže.

— Sređuješ? — zinula je Baka. — Moj bože, nek sam i to vidjela. Hajde, neka! — Okrenula se Dini i namig-nula, u znak da to smatra njezinim pozitivnim utjecajem. — Onda neću smetati.

Odgegala se iz sobe, a njih dvoje su se tiho nasmijali. Onda se Mihovil naklonio i pokazao Dini malu komodu kraj ormara, zatrpanu papirima, pa je čak i kleknuo na jedno koljeno.

— Ako imate volje, gospodična.

Dina je skočila s prozora i prišla komodi. Počela je sređivati papire slažući ih po nekoliko kriterija: po veličini, po tehnici, po motivu. Onda ih je složila na pod, pa se prihvatila novog posla: oprala ih je jednu po jednu krpom i slagala natrag na njihovo mjesto. Prethodno je i na komodi dobro obrisala prašinu.

— Zbilja si prasac — rekla je Dina.

— Jesam — rekao je Mihovil. — A Baka je kratkovidna. Osim toga, ja joj ne dam blizu.

Dina je prešla na donju policu, tu je otkrila još neke papire, pa je i njih složila i pridružila odgovarajućim hrpama na podu. Svaki je dobro zagledala i pri tome kimala glavom, pogledajući kadikad prema Mihovilu, nekad se i smiješeći.

On je dotle zapalio cigaretu i otišao prema prozoru. Usput je upalio tranzistorski radio koji je ležao na krevetu, pa je stajao kraj prozora pušujući dim van, u topli poslijepodnevni zrak, i slušao.

Upravo su završavale novosti. Nakon meteorološkog izvještaja, spiker je rekao:

»Jedna obavijest. Republički sekretarijat za unutrašnje poslove obavještava građane da se u posljednje vrijeme u opticaju pojavila stanovita količina falsificiranih novčanica od petsto dinara. Vjeruje se da su novčanice unijete u Jugoslaviju iz inozemstva. Papir na kojemu su izrađene nešto je slabije kvalitete, boja je nešto svjetlija, dok serijski broj ima šest znamenaka umjesto sedam. Mole se građani da svaku pojavu takvih novčanica prijave najbližoj stanici milicije.«

Mihovil je i dalje pušio kod prozora, ne osvrćući se. Dok je otpuhivao dim, ovaj se rasipao jer mu se dah bio ubrzao. Osvrnuo se na Dinu, koja je radila pjevu-šeći, čak se nije ni obzerala na njega, jer je sad završila sa slikama i prešla na knjige.

Mihovil se podbočio o prozorsku dasku i pogledao u dvorište. Onda je bacio čik, gađajući njime rešetku kanalizacije, ali je nije pogodio. Okrenuo se Dini.

— Trebaš pomoć?

— Ne — rekla je. — Jedino bi buldožer dobro došao.

— To nemam — rekao je Mihovil. — Čekaj, moram nešto s Bakom...

Izašao je u kuhinju, zatvorio za sobom vrata. Znao je gdje će naći Baku: sjedila je u onome svom kutu, pred njom je bio papir s križićima i drugim znakovima. Uvježbavala je ono što je naučila toga poslijepodneva. Sjeo je kraj nje, na otoman.

— Ostavio si malu da se sama muči? — upitala je Baka ne dižući glavu.

— Htio sam te pitati za toga čovjeka koji me je tražio — rekao je on.
— Što te je sve pitao?

— Pa tako, ja sam mislila da je neki... Možda tvoj profesor, ili tako, činilo mi se da te zna. Pitao je u koje si vrijeme doma, što radiš u posljednje vrijeme...

— Samo mi nemoj reći da te je pitao i tko mi sve dolazi — kazao je Mihovil.

— Pa da, i to je pitao — digla je Baka obrve. — Što je u tome loše?
Mihovil nije ništa odgovorio. Ustao je i pošao prema vratima sobe. Onda je, sjetivši se da će Baka biti iznenađena prekidom razgovora, dodao:

— Pa da, vjerojatno je to neki moj znanac.

Baka je osjetila njegovu zabrinutost, pa je požurila dodati:

— A inače, fin čovjek. Malo sam pogledala s ulične strane, kad je odlazio. Čekao ga je auto...

— Znači da nije sam vozio?

— Ne, sjeo je otraga.

Mihovil je ušao u sobu, gdje je Dina i dalje radila. Sad se ustremila na ormar i počela ga čistiti od prašine. Mihovil je dotle sjeo na krevet, otvorio vrata noćnog ormarića i pravio se da ondje nešto radi. A zapravo je buljio u utrobu starinskoga nahtkastla i nije radio ništa. Dina ga je morala dvaput zazvati prije nego što ju je čuo.

— A što ćemo s ovim u ormaru?

— Ništa — trgao se. — To je samo rublje, o tome se Baka brine. To je u redu, pusti to.

Dina je nastavila raditi, a Mihovil se opet zabuljio u ormarić. Onda se začulo zvono na vratima i Mihovil je poskočio, a Dina ga je začuđeno pogledala. On je ustao i izašao.

— Ja ću, Bako — rekao je prolazeći kroz kuhinju. Bio je to Zoran. Stajao je na pragu grickajući nokat malog prsta na lijevoj ruci.

— E, uđi — rekao je Mihovil.

— Neću dugo — kazao je Zoran. — Samo da ti nešto kažem.

U kuhinji se Zoran pozdravio s Bakom, a onda je ušao u sobu. Dina je upravo nabijala papire u koš za smeće. Bili su tvrdi i nije išlo lako.

— Samo čas da odnesem — rekla je nakon pozdrava — pa ću oprati ruke.

Njih dvojica su ostali sami. Zoran je sjeo na prozorsku dasku, digao jednu nogu, uhvatio se objema rukama za koljeno i stao se ljuljati.

— Dobro je da je Dina otišla — rekao je. — Moram ti nešto... Dosta je važno, o onoj stvari. Imam poruku od Ciprijana.

— Za mene?

— A nego za koga? Čuo si za falsificirane pedeset-hiljadarke?

— Sad je bilo na radiju.

— E, to. Izgleda da toga ima dosta. Ciprijan se sjetio tebe.

— Kao autora?

— Pa, ne znam — zbunio se Zoran. — Možda i to. Ne, valjda, baš tako, ali, ono, kao, da nisi možda u zezanju, neku veću količinu, pa ti netko to drpio, i tako...

Mihovil je zbunjeno gledao u Zorana. Zoran je bio vrlo ozbiljan i zabrinut, malo i blijed.

— Pa jesi li mu...? — upitao je. — Mislio sam da on shvaća.

— On shvaća, ali ne shvaćaju oni njegovi. Znaš kako je to tamo. Nemoj misliti da oni nisu registrirali onaj glupi Perkovićev članak. Oni znaju da Ciprijan zna Perkovića. Još se nisu sjetili da to povezu s tim falsificiranim novčanicama i s nama dvojicom, ali...

— Da — rekao je Mihovil.

— Ako pitaju Ciprijana, on će morati reći stoje. On je tamo ipak samo kemičar, premda je budža. Ne može mnogo. Morat će reći ako ga pitaju, to ti je njegova poruka.

Mihovil se trgao. Na pragu je već neko vrijeme stajala Dina s praznom košarom za smeće u ruci. U njezinim plavim očima bio je izraz čuđenja, ali i prijekora, jer se, očito, osjećala prevarenom. I to s pravom.

GLAVA TREĆA

KOJA ZAPOČINJE IZNENAĐENJEM A ZAVRŠAVA PREPADOM

Dok se penjao Nazorovom noseći sliku, Mihovil je imao tremu, jer bilo je to kao da ide na vlastitu izložbu. Pitao se samo hoće li staroga Kolarića naći u ateljeu. Slika ga je grijala pod rukom, kao da je još topla od njegova rada na njoj, ili kao da je živa, kao da je to pod njegovom miškom velik, miran pas. Nije odolilo, na jednom je mjestu zastao, otkrio sliku i malo je gledao. Sjalo je sunce, još sasvim svježja uljena boja blistala je pri podnevnoj rasvjeti. Tako je slika dobila neke nove kvalitete, premda je bilo predviđeno da se promatra u sobi. Ipak, i ovako je bila iznimno dobra.

Starac je Mihovilu brzo otvorio. Imao je na sebi kutu umrljanu bojom, iz kuta usana virio mu je čik, a na čeli su mu se vidjele sitne staračke pjege.

— O — rekao je. — To je naš mladi. Baš mi je drago da ste me se. A ja sam se već pitao. Uđite, uđite.

— Dobro jutro — rekao je Mihovil, premda je već bilo jedanaest sati: oduvijek je zbog nečega mislio da poznati umjetnici dugo spavaju. — Evo, nešto sam donio da vidite.

— E, svakako, svakako. Vi ste kod mene uvijek kao. Izvolite. Ovamo, u ovu.

Uveo je Mihovila u sobicu u kojoj je ovaj kopirao Stančićev varaždinski akvarel, i u kojoj je onako smiješno zaspao.

— Nadam se da ne smetam? — upitao je Mihovil, čudeći se što ga stari ne uvodi u atelje.

— Nipošto — rekao je Kolarić. — Tu su mi neki moji. Nešto bi kupili. Brzo će oni. Jeste za? — upitao je vadeći bocu iz maloga sanduka koji je sigurno nekada služio za pakiranje naranača.

— Ne bih, hvala — rekao je Mihovil.

— Zaboravio sam da vi nikad — nacerio se starac. — Evo, sad ću ja, samo da njih.

Mihovil je svoju sliku stavio na stol i otišao do prozora. Na grani kruške, koja gotovo daje visila u sobu, već su se zametali plodovi. Zapalio je cigaretu i neko vrijeme gledao vočku, diveći se sigurnosti s kojom vočka svake godine donosi iste plodove.

Onda se okrenuo, skinuo sa slike pokrov, pa je rad uspravio pred očima. Sjedeći na otomanu, namjestio je sliku na naslon stolice i

dugo je motrio, odmakavši se što je više mogao, tako da je potiljkom dodirnuo zid.

Bio je zadovoljan slikom jer mu je donijela mnogo radosti. Počeo je na njoj raditi iznenada, prije tri dana, čudeći se i sam kako mu je to došlo nakon onih vijesti o Ciprijanu i krivotvorenim novčanicama. Bilo je to prvi put nakon prilično duga vremena daje opet radio nešto svoje. I prvi put daje u nešto svoje doista vjerovao. Već se bio uplašio kad mu je ono sama od sebe došla pod olovku Leonardova Ginevra de' Benci.

Slika je prikazivala Maksimirski perivoj. Taj se motiv Mihovilu nametnuo nedavno, kad se jednom, u predvečerje, vraćao tramvajem iz Dubrave, gdje je posjetio izložbu u tamošnjoj galeriji. Sjedeći u tramvaju, nastoje je kroz vlažno lišće i sutonske sjene ugledati koju životinju u Zoološkom vrtu, ali je spazio samo zebru i, na trenutak, nosoroga. A onda, kad je tramvaj već stigao na visinu jezera koje je najbliže cesti, spazio je svjetiljke. Tada mu je bilo jasno da to treba naslikati.

Bio je tek prvi suton, pa je čak i među krošnjama, u teškom i tamnom zelenilu, mrak još bio paperjast i jedva zamjetljiv, inače je rasvjeta bila dnevna. Ali, plinske svjetiljke već su se upalile. Žućkastozieleno su zračile njihove mrežice, sama svjetlost bila je bijela, a sve se to dobro stapalo s lišćem i olovnim ljeskanjem vode. Svjetiljaka je bilo mnogo, a čovjek ih je jedva mogao pogledom obuhvatiti pet ili šest. Nalazile su se na raznim udaljenostima. Zbog toga su neke obasjavale veći, a neke manji krug zelenila oko sebe, mijenjajući mu boju iz mrke u svijetlozelenu. Osim toga, neke od svjetiljaka bile su sasvim vidljive, neke djelomično zastrte zelenilom, a neke su se tek naslućivale po žućkastome ljeskanju vlažnoga lišća.

Samo zelenilo bilo je nagomilano i nabacano, poput oblaka, poput žurnih poteza pastelom po papiru, izgledalo je nekako žitko i jedinstveno, i tvrđe i mekše nego što je zapravo bilo. Mihovil je gledao tu sliku dokle je god mogao, ali nije izašao iz tramvaja, bojeći se da bi to možda sve pokvarilo.

To je, eto, u posljednja tri dana naslikao. Činilo mu se da će tome najbolje odgovarati ulje, i nije se prevario. Posao mu je izvrsno išao, i činilo mu se da je dobro pogodio, osobito kvalitetu svjetla onih plinskih svjetiljaka, onu amorfnost zelenila, gdje su se ponegdje

vidjeli i listovi, ali je ipak bilo jasno da je sve to jedan jedini oblak klorofila.

Iz predsoblja su se začuli glasovi, pa je Mihovil opet pokrio sliku. Zavalio se na krevetu, zatim je izvadio maramicu i obrisao ruke. Onda je pripalio još jednu cigaretu.

Èulo se kako stari zatvara vrata za posjetiteljima, a onda kašlje u predsoblju. Napokon je pritisnuo kvaku. Oči su mu se malo krijesile, možda zbog dobroga posla, a možda i zbog rakije.

— Evo nas, dragi — rekao je. — Vi se nećete. Znaete kako.

— Samo ako ne smetam — rekao je Mihovil.

— Ma kakvi! A što ste mi to? Svoje? — Da.

— Nemate povjerenja u one koji vas? Na Akademiji?

— Pa, nije to, nego... — zbunio se Mihovil. — Vas mogu više zapitkivati. I tražiti savjete. A osim toga, mislim da je ovo što sam napravio dosta blisko načinu kako ste vi nekada radili. I vaša generacija. Vi ćete mi najbolje znati reći valja li ili ne valja.

— A kojom ste? — upitao je starac, misleći na tehniku.

— Ulje — rekao je Mihovil sramežljivo.

— Već? E, neka, neka. Imam ja u vas. Imam. Dajte da to.

Mihovil je pružio ruku i uzeo sliku sa stola. Starac se spustio kraj njega na otoman, potapšao ga po koljenu da ga ohrabri, a zatim je naočale, koje su mu do tada stajale na čelu, kao u motorista, spustio na oči.

— Znam ja da to ima nedostataka — rekao je Mihovil. — Zato sam i došao.

— Sve ima, sve — rekao je starac kašljući.

Mihovil je polako skinuo pokrov sa slike, pa je zatim ustao i stao pred starca, držeći sliku na truhu.

Kolarić je pogledao sliku vrlo kratko, zatim je digao pogled i zablujio se u Mihovila. Dugo ga je gledao, tako da je Mihovil poniknuo očima poput krivca.

— Što je ovo? — upitao je Kolarić napokon, prilično hrapavo.

— Maksimir — rekao je Mihovil zbunjeno. — S ceste gledano.

Starac je napokon opet spustio pogled na sliku. Malo je micao leće naočala pred očima, da bi bolje vidio, priginjao se i zavirivao u sliku kao da želi ući u nju, a onda se odmicao kriveći vrat natrag. Napokon je skinuo naočale i tako neko vrijeme gledao. Onda je opet ustaknuo

naočale i pogledao prema Mihovilu. Opet ga je gledao neko vrijeme, onda je pružio ruku i potapšao ga po mišici, a do Mihovilovih nosnica dopro je s njegova dlana miris terpentina pomiješan s duhanskim zadahom.

— Lijepo — kazao je Kolarić i ustao. Stavio je ruke na leđa i stao pred Mihovila, gledajući ga malo odozdo. — Ali ja to ipak ništa.

— Nešto nije u redu? — upitao je Mihovil.

— Dođite — rekao je starac i koraknuo prema ateljeu. — Ponesite i — dodao je preko ramena. Prošli su kroz malo predsoblje, vrata ateljea bila su otvorena, sunce je kroz stakleni krov padalo u prostoriju u dva snažna slapa. U tim slapovima plesala su zrnca prašine i atelje kao da je bio dvjema zavjesama podijeljen na tri dijela. Kao i obično, slike su bile okrenute licem prema zidu, a jedna je bila na štafelaju, prekrivena.

— Kad ste to? — upitao je starac i zastao na nekoliko koraka pred Mihovilom, pa se okrenuo njemu.

— Jučer po podne sam završio — rekao je Mihovil, ponešto drhtavim glasom.

— Aha — rekao je starac. — Tako. — Još je neko vrijeme kimao, gledajući u Mihovila. Onda je rekao: — Sad obratite.

Prišao je štafelaju i skinuo sa slike pokrov. Slika je bila potpuno ista kao i Mihovilova.

Mihovil je polako spustio svoju sliku, pa je prišao starčevoj. Došao je do štafelaja. Kao i starac, nagnuo se i zagledao kakvi su potezi, kakva faktura. Sve se podudaralo do najsitnijih pojedinosti. Čak i raspored svjetiljaka, do u milimetar, čak i format, također do u milimetar. Mihovil se okrenuo starcu i pogledao ga.

— Nadam se... — rekao je, i zastao.

Starac je razumio njegovu krnju rečenicu, to je barem bila njegova specijalnost.

— Ne sumnjam — rekao je. — Da ste došli sutra, još. Ali ovako. Jutros dovršeno. Slikao sam od zore.

Mihovil je još neko vrijeme gledao sliku, a onda se okrenuo prema svojoj, ali je nije uzeo. Sjeo je na prvu stolicu, pa se naslonio laktovima na koljena i zagledao se u pod. Starac je prišao i stavio mu ruku na rame.

— To je nevjerojatno — rekao je Mihovil. — Ja falsificiram i slike koje nikad nisam vidio.

Čovjek je čekao Mihovila u dvorištu Akademije. Bio je onizak i širok, imao je na sebi loše skrojeno tamno odijelo, okviri naočala bili su mu od plastike, a na glavi mu je rastao velik grm plavih i sijedih vlasi, tako da se nije razlikovalo što je što. U ruci je imao oveliku torbu, očito nabijenu nečim teškim. Išao je prema Mihovilu.

— Oprostite — rekao je — što vas ovako zaustavljam. Mogu li na trenutak razgovarati s vama?

— Da? — rekao je Mihovil, a lice mu je bilo malo uplašeno. Osvrnuo se oko sebe: sve kolege bile su već otišle, a Zoran toga dana nije ni došao. Nije se imao kamo skloniti.

— Ja sam doktor Kruškić — rekao je čovjek.

— Drago mi je — kazao je Mihovil.

— Prepoznao sam vas po opisu — nasmiješio se čovo. — Nije vas teško uočiti.

— Po opisu? — digao je Mihovil obrve.

— Pa da, za vas se zna, he, he, nemojte se praviti previše skromni. I novine su pisale, takav talent ne može se izgubiti.

— Po kakvom opisu? — upitao je opet Mihovil.

— Ma, nije važno — nacerio se čovjek. — Možemo li razgovarati? Neću vas dugo zadržavati, trenutak — dva, možemo sjesti u neku gostionicu, ima tu jedna, kako se ono zove, »Dva barilčeka«, na pet minuta samo...

— Pa, ne znam — petljao je Mihovil. — Imam nekog posla, i tako...

— Kažem vam da nećemo dugo — rekao je doktor Kruškić.

— Pa dobro — slegao je Mihovil ramenima, nadajući se da će u birtiji biti netko od kolega, pa da tako neće biti sasvim sam s tim čudnim doktorom u vrećastim hlačama.

Uputili su se iz dvorišta, šljunak je škripao pod njihovim nogama, a Mihovil se osvrnuo prema zgradi da vidi dolazi li tkogod. Ali, nikoga nije bilo. Tako su otišli do gostionice i sjeli. Lokal je bio poluprazan u taj prijepodnevni sat, čak i vani u dvorištu jedva da su bila zauzeta dva ili tri stola. Svjetlo je padalo ravno na doktorove naočale, pa mu Mihovil nije vidio oči.

— E, vidite — rekao je doktor Kruškić kad im je konobarica donijela kave — ja sam vas htio zamoliti za jednu malu uslugu. Mislim, ona je

mala s obzirom na to koliko treba vremena i napora, ali inače je neizmjerljivo velika. I meni i... inače.

— Uslugu — dahnuo je Mihovil osorno.

— Pa da. Zapravo, možda bi to bolje bilo nazvati djelom, činom, tako nešto. Ja sam čuo za vaš, čuo sam za vaše sposobnosti i odmah sam shvatio da ste upravo vi čovjek koji mi je potreban.

— Potreban — huknuo je opet Mihovil.

— Ja sam historičar, vidite — rekao je doktor Kruškić. — Uža specijalnost mi je nešto što nema točnoga imena, ali bi se možda najpreciznije moglo nazvati povijest naših kontakata s Evropom. Nešto poput komparativne historije. Dakako, najviše me zanimaju kulturni dodiri i veze. Slijedite me?

— Djelomično — kazao je Mihovil gledajući kroz otvorena vrata u jedne duge prekrížene noge za stolom u dvorištu.

— Ovako — kazao je Kruškić. — Mene osobito zanima kako su naši krajevi bili uključeni u Evropu i, uopće, u svijet u različitim razdobljima. Tako se zanimam kad su do nas stigle prve vijesti o velikim događajima: o ratovima, revolucijama, otkriću novih kontinenata i slično. Kad su stigle, kako su stigle, u kojem obliku i putem kojih posrednika. I, s druge strane, koliko se o nama znalo u svijetu, kakve su bile predodžbe, kako su o nama mislili i što smo mi pridonijeli svjetskoj kulturi i civilizaciji. Tako, i još mnogo šire. Nadam se da vam je sad jasnije.

— Jest — rekao je Mihovil, motreći i dalje one duge noge. Ženinu glavu i gornji dio tijela nije vidio, i to je bilo dobro.

— Navest ću vam jedan primjer — nastavio je doktor. — Jeste li čitali o boravku češkog pisca Jaroslava Haška, autora Dobrog vojnika Švejka, u našim krajevima?

— Mutno se sjećam — kazao je Mihovil.

— E, vidite, tu sam informaciju ja iskopao, samo su to onda drugi potpisali. Ali, to nije bitno. Eto, to je tip otkrića kojima se ja bavim. Tu se teško nađu dokumenti, premda je sve drugo jasno. Jer, traži se crno na bijelome, što se kaže. Zato sam i došao k vama.

— Zašto k meni? — pitao je Mihovil, a glas mu je i dalje zvučao ravnodušno, premda nije bio ravnodušan nego prije ljut.

— Ovako — nastavio je doktor. — Jeste li čitali Danteov Pakao?

— U školi, onako, koliko sam morao — pogledao ga je Mihovil.

— A jesu li vam u školi govorili što je Danteu poslužilo kao predložak za to djelo?

— Nisu.

— E, pa vidite, poslužila mu je Postojnska jama. Neki i danas u to sumnjaju, ali ja sam uvjeren da je tako. Temeljito sam analizirao Danteov spjev, i to u originalu, bio sam u Postojni i sve pregledao, i uvjerio sam se da nema nikakve sumnje.

— O čemu?

U doktorovim naočalama bljesnulo je nešto što je ličilo i na gnjev i na pitanje nema li zapravo posla s glupanom koji posjeduje samo manualnu vještinu, kao kod onih poluidiota koji množe u glavi osmerocifrene brojeve.

— O tome — rekao je strpljivo — da je Dante bio u Postojni. Tlocrt spilje točno odgovara njegovu opisu tlocrta Pakla, podudara se svaki rov, svaki klanac, svaka voda, sve je na svome mjestu. Eto, to je to. To ja želim dokazati.

— A zašto? — upitao je Mihovil ravnim glasom.

— Kako zašto? — uzviknuo je doktor Kruškić donekle gubeći strpljenje. — Kako zašto? Pa zar ne uviđate kolik je to doprinos naših krajeva svjetskoj kulturi?

— Pa da — rekao je Mihovil ravnodušno.

— Eto, vidite — rekao je doktor i ispio ostatak kave. — Ali, vidite, to ipak ostaje samo teorija, koliko god bilo uvjerljivo, dok se god ne nade dokaz. Ali, s druge strane, istina nije ništa manje istina samo zato što ne postoji materijalni dokaz! I šteta je da se istina ne prizna za istinu, samo zato što nema dokaza. Je li tako?

— Valjda jest.

— Ako ja nekog ubijem — nastavio je doktor žesteći se — pa me nikada ne ulove i nitko me ne vidi, da li to znači da nisam ubojica?

— Ne znači — slegao je Mihovil ramenima.

— Eto, to je — trijumfirao je doktor Kruškić. — Ako je Postojna poslužila Danteu kao uzor, a za to nema dokaza, to ne znači da to nije istina! A ta je istina važna i znači mnogo. Mnogo!

Mihovil ga je gledao i samo kimao glavom, a onda je odvratio oči. Napokon je upitao:

-Aja?

— E, sad ste vi na redu. Vi biste mi trebali pribaviti taj dokaz.

— Ja? Kako? — upita Mihovil, premda je već slutio. Sve je to bilo maslo onoga debelog Perkovića. Otuda i opis o kojem Kruškić govori. Sve je to isto društvo.

— Pa, vi to možete — kazao je doktor uzbuđeno. — Treba samo napraviti jedan mali, mali dokument, sitnicu jednu, gotovo ništa. Jedno pisamce.

— Kakvo pisamce?

— Evo kakvo. Za početak, ne moramo ni tvrditi da je Dante bio u Postojni. Dovoljno je ako se prihvati da je on znao za nju i da je imao točnu predodžbu kako ona izgleda. Uostalom, ja sam isto tako uvjeren daje i Hašek za Švejka kao predložak poslužio jedan naš čovjek, Švanjek se zvao, a živio je u vrijeme kad je Hašek boravio u Podravini, i svakako je pio s njim. To povjeravam zasad samo vama, jer s time ne mogu odmah u javnost, zvučalo bi nevjerojatno. Neka se ljudi prvo naviknu na misao da je Hašek bio u našim krajevima. Poslije dolazi drugo. Tako je i s Danteom. Za početak samo toliko da je znao za Postojnu. Pisamce.

— Kakvo pisamce? — upitao je opet Mihovil kroz dim cigarete.

— Pismo jednoga našeg latinista svome prijatelju u Italiju. U tome pismu on moli prijatelja da pozdravi Dantea, i obavještava ga daje Danteu poslao jedan svoj opis Postojne, vrlo podroban. To je sve. Srdačan pozdrav i zbogom.

Mihovil je gledao kroz ona vrata u dvorišni dio krčme. Ona žena ustala je iza stola; sad ju je vidio čitavu. Ostatak nije bio ni približno onako zanimljiv kao noge. Okrenuo je glavu prema doktoru.

— A ja? — upitao je opet.

— Evo, ja sam tu sastavio — rekao je doktor Kruškić. — Imam i nekoliko uzoraka rukopisa. Vaše je da nabavite papir i tintu.

— Moje? — muknuo je Mihovil, izigravajući i dalje glupana.

— Vaše — kazao je Kruškić ozbiljno, kao da se pogađa oko prodaje starog auta. — Nećete ostati bez nagrade, premda je sve to na neki način i vaša dužnost.

— Kakva dužnost?

— Patriotska, dabome. Bit će to ogromna zasluga, premda će ostati anonimna.

Mihovil je gledao preda se. Polako je skupio cigarete i šibice sa stola, a onda je počeo kopkati po džepu, tražeći novac. Napokon je

digao oči.

— Takva je to povijest — rekao je.

— Takva — rekao je doktor poučno. — Zar vi mislite da se inače povijest, naša i tuđa, sastoji od samih jasnih i dokazanih istina, zdravih kao cekin? Da drugi narodi to ne rade?

— Ne znam — rekao je Mihovil i ustao, pa bacio novac za jednu kavu na stol. Okrenuo se i otišao prema vratima.

— Hej, stanite — zavikao je doktor Kruškić panično u praznoj sali. — Čekajte, još se možemo... — A onda, kad je vidio da se Mihovil ne misli vratiti, doda: — Nemojte barem nikom ništa... Kakav ste vi patriot!

Mihovil se lupio po stražnjici, kao što je vidio u jednome francuskom filmu, i izašao.

Kad je Mihovil stigao u redakciju »Omladinskog lista«, ondje je već bilo prilično bučno: opet je bio došao Gribler i svi su se skupili oko njega. Stajali su, a on je sjedio na jednom od stolova tresući svojom dugom sijedom kosom i bradom, klataći nogama i tuckajući svojim čudovišnim cipeletinama o prednju stranu stola. Mihovil se malo nagnuo da vidi viri li mu iz džepa žlica: virila je, sve je bilo u redu.

Mihovilov dolazak malo je tko zapazio, samo su ga Zoran i Glavni malo čudno pogledali. Zato se uključio u grupu i stao slušati Griblerovu govoranciju.

— Kakvi su ovo danas pisci — govorio je starac — kad im pisanje nije sudbina? Pišu na metar, prodaju po stihu, po kartici, po arku. I vi ćete tako, vrlo brzo, svi, koliko vas god ima.

— Buuu, dosta, pušeš se, dosta — žagorili su omladinci.

— Tko se puše, ja? — busao se Gribler u svoju nečistu košulju. — Ja se pušem? A ne vidite me kako izgledam? Zar ja ne dijelim sudbinu svoje literature? Da svi rade kao ja, godišnja skupština Društva književnika Hrvatske izgledala bi kao kongres prosjaka na kojemu sjede dva-tri gospodina!

Svi su se nasmijali. Starac se smijao i namigivao djevojkama.

— Nisam li pjesnik, ja sam barem patnik! — uskliknuo je.

Zapravo, Gribler nije bio ni jedno ni drugo. Izdavao se za literata i posljednjeg zagrebačkog boema. A u biti, nije baš volio raditi, imao je neke papire da je malo lud, i tako je obilazio po špecerajima i po eks-pres-restoranima, gdje su mu davali da jede, a stanovao je u

nekom brlogu u dvorištu zgrade u kojoj je bila redakcija »Omladinskog lista«. Omladinske novine, a i pokoji časopis, objavili bi mu kadikad pjesmu; pjesme su bile tradicionalne, s banalnim srokovima i tankim mislima a govorile su o tuzi i osamljenosti, premda je Gribler bio vrlo veseo čovjek (često i od pića), a nikada nije bio sam.

— A što misliš o seksu? — upitao ga je netko iznebuha.

Gribler se izgubio u razmatranjima o zdravom životu, o životnim sokovima, o prirodi i oprašivanju voćaka. Nije toga dana bio u osobitoj formi. Tada je Mihovil opazio da mu Glavni daje znakove s praga svoje sobe. Otišao je onamo, a za njim je ušao i Zoran.

— Lijepo si me uvalio — rekao je Zoran. — Ja sam upravo prodao priču da si bolestan, a ti na vrata.

— Ne ide mi strip — rekao je Mihovil Glavnome. — Nisam u stanju. Dođe to tako.

— A, dobro — rekao je Glavni. — To gore za tebe. Nego, znam ja da to nije to, nego da imaš drugog posla. Sto se to čuje o tvojim falsifikatima?

I Mihovil i Zoran pažljivo su ga pogledali.

— Što se čuje? — upitao je Mihovil.

— Pa cijeli grad o tome priča — naceri se Glavni. — Da radiš genijalne stvari.

— A gdje si ti to čuo?

— Pa znaš da se ja krećem — rekao je Glavni.

— Budući političar — rekao je Zoran.

— Znaš što sam mislio — kazao je Glavni Mihovilu — ja znam da je to i opasno i svašta, sad se na sve strane priča o tim falsificiranim novčanicama koje okolo kruže, ali kad to malo legne, možda bi se od tih tvojih stvari moglo nešto objaviti, što kažeš?

— Što objaviti? — upitao je Mihovil. — I gdje?

— Pa ovdje, kod nas. To je stvar za nas. Zamisli, jedan dobar falsifikat dokumenta, ugovora ili nečega takvog, a?

— A što će ti to?

— Pa to bi privuklo rulju. Mogla bi se masa dobrih štosova izmisliti. Pa, danas je ionako falsifikat glavna fora. Ljudi imaju osjećaj da se oko njih krivotvori sve što možeš zamisliti. Pa im onda predstaviš nekoga tko to radi iz čiste umjetničke vokacije. A?

Mihovil je slegao ramenima i otišao do prozora.

— Nije mi sad do toga — rekao je.

— Možda je ipak bolje pričekati — kazao je Zoran.

— Sad je tu ta lažna lova.

— Ali, u načelu? — upitao je Glavni.

— Vidjet — ćemo — rekao je Mihovil i otvorio vrata.

— Ne znam kako će se sve to sa mnom dalje razvijati.

Upao je upravo na kraj nekakvoga Griblerova monologa. Radilo se o njegovu vlastitom književnom radu.

— I vi, znači, ne vjerujete da su danas još moguća epohalna djela? A što mislite, da sutra dobijete u ruke knjigu koja će biti apsolutno originalna?

— Čiju knjigu? — pitali su ga.

— Moju, dabome! Svi su se nasmijali.

— Ne vjerujete, a? — grmio je Gribler. — Ne vjerujete? Dobro, ja pozivam svakoga tko želi da odmah dođe sa mnom, da vidi što znači potpuno originalno djelo. Potpuno, bez trunke traga ičijeg utjecaja! Bez kopiranja života! Bez kopiranja slikarstva i glazbe! Bez filozofije i politike! Čista literatura!

— Uf! — vikali su. — Ja sam to već vidio — rekao je netko. — Nema puno.

— Nema puno — rekao je Gribler. — To je točno. Ali je zato originalno! U odnosu na to, sva djela koja se u nas danas pišu predstavljaju čiste plagijate i falsifikate! Smeće! Molim, danas sam blagonaklon, tko želi vidjeti, za mnom!

Gribler je skočio sa stola i uputio se prema vratima. Nitko nije pošao za njim, samo Mihovil i Zoran, koji su ionako već bili na vratima. Ostali su se polako razišli porazmjestili se za stolove, počeli tipkati, telefonirati i čitati svježe novine.

U predsoblju se Gribler osvrnuo:

— Što je, samo vas dvojica?

Nisu ga mogli razočarati i reći da zapravo nisu ni njih dvojica.

— Pa, eto — rekao je Mihovil.

— Neka, vi ste barem pravi ljubitelji — rekao je Gribler. — Za mnom!

Prošli su kroz dvorište i stigli do stračare koja je bila nekada prava kuća, naslonjena na zid susjedne zgrade. Gribler je ispod otirača

izvadio ključ i otvorio vrata poput pravog domaćina. Njih su se dvojica z gledali, ali sad više nisu imali kud.

Bile su dvije prostorije: soba i kuhinja, i sve je baz-dilo po vučjoj nastambi. Ostavili su vrata otvorena iza sebe, da se zrači, jer su prozori bili zatvoreni. Ostali su stajati, jer im se gadilo da sjednu.

Na stolu je stajao prastari pisaći stroj, iznad stola bila je polica, na polici papiri i knjige. Gribler je pružio ruku, uzeo jedan zeleni fascikl na kojem je velikim slovima bilo napisano: DJELO. Bio je obujmljen crvenom gumicom i vrlo tanak. Pružio ga je Zoranu, jer je njega bolje poznavao.

Doista, u fasciklu su bila samo dva lista papira ispisana strojem. Jedan je bio pun, na drugom tek nekoliko redaka. Na kraju teksta na drugoj stranici nije bilo točke: vidjelo se da Gribler na tome i dalje radi.

— To ti pogledaj — rekao je Gribler. — To ja zovem literaturom!

Zoran je pogledao u Mihovila, zatim spustio oči na tekst. Mihovil se nagnuo preko njegova ramena i virio, Gribler se dotle uzradio po kuhinji: izvukavši odnekud bocu, tražio je posude iz kojih bi posjetiteljima dao da piju. Već je držao u ruci šalicu bez uha i plastičnu čašicu iz automata za kavu, ali treće čaše kao da nije uspio naći.

Već nakon prvih riječi bilo je jasno da je tekst potpuno nerazumljiv. Odmah je, međutim, bilo jasno da je to nerazumljivost osobitog tipa: sve su to bile riječi hrvatskoga književnog jezika, i to riječi stavljene u neki vrlo određen međusoban odnos. Nije to bilo tek gomilanje imenica, zamjenica i ostaloga: sve sintaktičke veze bile su jasne, pridjev je uvijek stajao uz imenicu slažući se s njome u rodu, broju i padežu, samo što je iz svega toga proizlazilo nešto čudno i neshvatljivo. Prva je rečenica, na primjer, glasila:

Sikljalo je kada je Vergilije vriskao na šaranski progovor. Kladenca ga lovina laskavo nije lila u golom navratku, a stao je, gle, kao porazi.

Bilo je očito da se tu riječima pridaju neka druga, sasvim nova značenja, drugačija od onih koja imaju u normalnom jeziku, a da se pri tome postupa i po nekom sistemu. Upravo taj sistem bio je ono stoje najviše zbunjivalo čovjeka i ulijevalo mu strah, kao u zoološkom

vrta pri susretu s egzotičnim gmazovima o kojima ne znamo ništa, a ipak nešto u nama sluti koliko su opasni.

— Do sada nisam vjerovao u onu njegovu stenjevačku potvrdu o kojoj svi govore — rekao je Zoran tiho dok je Gribler i dalje čangrljao po kuhinji. — Ali, sad vjerujem. — A glasno je upitao: — Čuj, Gribler, nećeš se ljutiti? Ja tu malo što razumijem. O čemu se ovdje zapravo govori?

— E, vidiš — zastao je Gribler u kuhinji poput proroka s bocom u jednoj, a s dvjema rasparenim čašama u drugoj ruci — ni o čemu. Djelo govori samo o sebi. To je čista literatura.

Njih dvojica opet su se pogledali. Onda je Mihovil upitao:

— I nitko se prije nije toga sjetio?

— Nitko — rekao je Gribler. — Ja sam prvi. Kako vam se čini?

Zoran, kao daje shvatio Mihovilovu misao, sklopio je fascikl i upitao:

— Dobro, Gribler, a zar se ne bojiš da ti to netko ne ukrade? Što ako te plagiraju?

— Ne! — uzviknuo je Gribler trijumfalno. — To se ne da plagirati! To je apsolutno nemoguće!

Trijumf u njegovu glasu potjecao je i odatle što je u nekom zakutku napokon pronašao još jednu šalicu za kavu, s talogom koji se upljesnio.

Tek kad ga je Velečasni ponudio da sjedne, pa mu sjeo nasuprot, stavio ruke na koljena i nakašljao se, Mihovil je shvatio daje upao u stupicu. Digao je glavu i pogledao u prozor: kroz visoko, tankom rešetkom zastrto staklo, poslijepodneвно sunce ulazilo je u sakristiju i obasjavalo u vitrini stole, ciborije, monstrance, navikulu i ostali crkveni pribor. To mu je Baka namjestila. Doista, Velečasni je rekao:

— Vaša baka me je zamolila da razgovaram s vama.

— Molim — rekao je Mihovil. — Ako vi mislite da treba.

Baka je nekako saznala za falsifikate i za priču o novčanicama, pa i za to da je situacija nezgodna. Možda je čula nešto onda kad je Dina onako upala, a zacijelo joj je o tome govorio i Zoranov otac, pa je možda došao i Ciprijan i našao je samu. Upravo izbjegavajući takve susrete, Mihovil je u posljednje vrijeme mnogo izbivao iz kuće. Već je neko vrijeme osjećao da Baka zna, vidjelo se to po tome kako je uzdisala, kako ga je ujutro budila, pa čak i po tome kako je jela kruh udrobljen u bijelu kavu iz plavoga lončića s bijelim točkama.

— Prvo, poručit ćete, molim vas, baki da je ono što mi je poslala dobro, i da sam zadovoljan — kazao je Velečasni.

— Hoću — rekao je Mihovil.

Bila je to Bakina smicalica, dosta dobra, uostalom. Zamolila ga je da odnese Velečasnom nešto što je izvezla za crkvu, jer da ona ne može, mora na svoj goblenarski kružok. Baka je prilično neredovito išla u crkvu, crkva ju je zanimala više kao institucija nego kao bogoslužje: bilo joj je privlačno što se tamo uvijek nešto radi, uvijek je potrebno nešto pomoći, poduprijeti, pridonijeti, i uvijek izgleda da to ima nekakvog smisla. Tako je iskoristila priliku i uvalila Mihovila u ovu sakristiju, pred ovoga mladog čovjeka (imao je tek koju preko tridesete) kojeg je Mihovil tek ovlaš poznavao, na intimno i vjerojatno ne osobito ugodno propitkivanje.

— Evo o čemu se radi — rekao je Velečasni, koji je govorio naglašeno pravilnim jezikom, s dikcijom čovjeka koji često javno nastupa. — Čuo sam za vaše radove.

— Za falsifikate? — upitao je Mihovil. Na njegovu licu bilo je nešto prkosa uperenog protiv savjetodavnog svećenikova okolišanja.

— Ja nikako ne bih upotrijebio tako tešku riječ. Rekao bih: patvorine. Falsifikat podrazumijeva zlu namjeru. A nje, koliko sam razumio, kod vas nema, zar ne?

— Nema. Ali nema ni dobre, zašto da vam lažem — kazao je Mihovil.

— To znači da je to što radite ipak zlo — rekao je Velečasni. — Premda vi možda tako ne mislite.

— Izgleda da je tako — poniknuo je Mihovil glavom.

— Ja vidim da vam je žao — nagnuo se Velečasni prema njemu i taknuo ga po koljenu. — Ne treba da zdvajate. Ali, razumijem vaše žaljenje. Radi se o neobično uspješnim radovima, je li tako?

— Neskromno je da ja o tome govorim — kazao je Mihovil gledajući kako sunčana zraka napušta jedan po jedan srebrni predmet u vitrini, kao da ih prebrojava prije nego što će otići iz sobe. — Ali, ispada da nema nikakve razlike između onoga što ja napravim i originala.

Velečasni je zavukao prst između vrata i svojega tvrdog svećeničkog ovratnika, pa je nekoliko puta zavrtio glavom. Pri tome je govorio:

— Ima razlike — kazao je. — Ima. Kao što rekoh, ono što vi radite nužno vodi u zlo. Ali, nemojte se obeshrabriti, uvijek ima pomoći, ako čovjek iskreno vjeruje. Treba samo da pogledate istini u oči, to je najvažnije.

Mihovil je sagnuo glavu i zavrtio malo njome, pa se počeo po potiljku. Kosa mu je skakala. Nije bilo jasno čini li to u znak prosvjeda protiv prodike, ili možda odobrava Velečasnom.

— Lako je to reći.

— Nije teško ni učiniti — jedva je dočekaio svećenik. — Vidite, vi možda i ne volite da vam govorim u tim terminima, možda niste navikli na njih, ili vas i smetaju, ali ja ih upotrebljavam zato što su vrlo jasni i čisti, ja znam što znače, a znate i vi. To što vi radite, to je grijeh. Ozbiljan grijeh. Znate li to?

— Nisam o tome mislio — rekao je Mihovil. — Nisam još izašao na kraj ni s nekim čisto tehničkim stranama cijele te stvari.

— Grijeh je, grijeh — kazao je Velečasni. — Vidite, kako bismo mogli nazvati to što vi radite? Ja mislim da postoji samo jedna adekvatna riječ: laž.

— Laž?

— Laž. Za nešto što nije pravo i originalno, vi zapravo tvrdite daje pravo i originalno. Znam, vi to nikome ne nudite, ne podvaljujete, ali... Već i samome sebi lažete. Grijeh je, uostalom, i sama ideja da se tako nešto radi. Da se krivotvori, uzima nešto što je tuđe, da se to shvaća kao vlastito djelo. A od toga ne možete pobjeći. Ako su kopije savršene, prisvajate nešto što nije vaše. Vaša je samo izvedba, samo ono izvanjsko. U tom smislu, to je i krađa. Shvaćate me?

— Da — uzdahnuo je Mihovil.

Sunce se sasvim povuklo iz sakristije i sad je blistao još samo komadić zida iznad prozora, a u prostoriji se pomalo počeo hvatati mračak. Njih su dvojica i nehotice snizili glasove u polutmini, usred srebrnoga bljeskanja kaleža. Bila je to dobra atmosfera za tu vrstu razgovora, i tu je Velečasni bio na svome terenu: on je bio i ispovjednik, možda čak i Bakin. Zato je, osjetivši se valjda na sigurnome, i upitao:

— Recite mi, Mihovile, ali iskreno: vjerujete li vi u Boga?

Mihovil se nasmiješio u polutmini: bilo je to tako logično i očekivano pitanje.

— Ne znam — rekao je. — Nikad mi se to nije postavilo kao problem.

— Kako to? — upitao je Velečasni.

— Ne znam. Baka me odgajala da vjerujem, ali ja nisam osjećao potrebu da se o tome pitam. Čini mi se da se time ništa bitno za mene ne mijenja.

— Nastavite — rekao je Velečasni.

— Pa ne znam — rekao je Mihovil smiješeći se u neprilici. — Čovjek treba da bude dobar, pošten, iskren... To je i ljudski zakon. A to je i Bogu ugodno, ako ga ima. Prema tome, za pojedinca...

Velečasni se zamislio. Podigao je oči prema Mihovilu, nasmiješio mu se blago, a ipak nekako profesionalno, i rekao:

— Na dobrom ste putu. Jednom bismo o tome trebali razgovarati detaljnije. Vidite... hoćete li vjerovati ili nećete, to možda ovisi i o tome kako ćete se u ovoj situaciji postaviti. Kao što vaše ponašanje ovisi o vašoj vjeri. Postoji neki vrhovni kriterij. Postoji. Mora postojati. Vidite, Mihovile, vi ste se odlučili da svoj život posvetite umjetnosti. A što je za vas umjetnost?

— Na to nisu odgovorili ni pametniji od mene — rekao je Mihovil i opet se nasmiješio. Žar njegove cigarete obasjavao mu je nos i podbradak.

— Ne mislite li da porijeklo umjetnosti mora biti božansko?

— Možda — kazao je Mihovil.

— Jer, ako se umjetnost ne može objasniti ni naučiti, ako ima nečega neobjašnjivog i zagonetnog u djelu koje nas usređuje i uzdiže, nema li onda ono u sebi nešto što je iznad ljudske prirode?

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Ja sam priličan laik u filozofskim stvarima.

— Morate o tome misliti, morate — govorio je gorljivo Velečasni. — Upravo sada, u ovoj situaciji, to morate. Važno je, jer o tome ovisi što ćete uraditi.

— Kako?

— Evo kako. Ako je priroda umjetnosti božanska, onda je božansko i nadahnuće koje pokreće slikara ili kipara. Bog odlučuje kad će se jedno umjetničko djelo pojaviti i tko će ga načiniti. Shvaćate li sad?

— Da — rekao je Mihovil zamišljeno — Shvaćam. Kad falsificiram, uzimam pravo koje nemam, je li tako? Umnožavam nešto što se ne smije umnožavati i, osim toga, uzimam sebi pravo da odlučujem kad će se pojaviti umjetnost?

— Tako je, tako je — rekao je Velečasni, a glas mu je zvučao donekle zadihano. U sve većem mraku, crte njegova lica isticale su se nekako osobito plastično, kao na starim slikama nizozemskih majstora. — Osim toga, radite i bez nadahnuća. To je čista tehnika, to je krivotvorenje onoga božanskog u slikama, to je... Grijech, eto.

Mihovil je kimao glavom, poniknuvši sasvim. Nije se držao kao krivac, nego više kao čovjek koji je stavljen u situaciju da brine neke opće brige koje, doduše, nekako jesu i njegove vlastite, ali ih on zapravo ne misli sam rješavati. Suton je njegovu kosu učinio gotovo sasvim crnom. Kad je podigao glavu, na njegovu mršavom i gdjegdje još uvijek bubuljičavom licu bilo je nekog nestašluka, kao da želi peckati svećenika.

— Dobro — rekao je — ali možda... Ako ja jedini uspijevam to postići... Mislim, neki savršen falsifikat, onda... Onda možda u tome također ima... Staja znam, ako ne umjetnosti, a ono ipak neke vrste nadahnuća?

— Nema — dahnuo je Velečasni, i ponovio: — Nema.

— Možda je i to božja volja, da se ti falsifikati pojave — nastavljao je Mihovil, zamišljeno, ali i nekako šaljivo.

— Nije — kazao je Velečasni. — Sasvim sigurno nije. Ako u tome ima nekog nadahnuća — dodao je, a glas mu je bio hrapav — njemu se ne treba radovati.

— Zašto? — upitao je Mihovil.

— Zato — kazao je Velečasni muklo, pa je i on sagnuo glavu — jer je savršenstvo na zemlji dostupno i nekim drugim silama, ne samo božanskoj.

— Kakvim silama? — upitao je Mihovil, donekle uplašen držanjem Velečasnoga.

— Silama — kazao je Velečasni šaptom, u gotovo potpunom mraku — koje su bogu suprotne i neprijateljske.

Jedan automobil, s desnim kotačima na pločniku, stajao je tik pred ulazom kuće u Medvedgradskoj. Činilo se da je tek stigao, jer mu je motor još bio upaljen, a kad se Mihovil počeo uspinjati stubištem, iz

automobila je izašao prosijed čovjek srednjih godina i ušao u kuću. Uspinjao se nekoliko stuba iza Mihovila, i Mihovil ga je čuo kako odmjereno diše čuvajući dah za uspon.

Mihovil je pod desnom miškom nosio svoju sliku Maksimirskog perivoja, koju je tek toga jutra uzeo od Kolarića: nekoliko dana starac ju je proučavao, a toga jutra rekao je Mihovilu kako »nije ništa«, što je značilo da nije ništa zaključio, kako mu »ne ide u«, gdje je nedostajalo glavu, kako »bi se trebalo s nekim«, a mislio je s nekim posavjetovati, i kako »će se on već za to«, a izostavio je pobrinuti. Još je potapšao Mihovila po koljenu hrabreći ga, i bio je u tom trenutku doista simpatičan.

Pred vratima, Mihovil je morao premjestiti sliku u drugu ruku da bi iskopao iz džepa ključeve, a onaj čovjek prošao je kraj njega, jedva primjetno mu kim-nuo, pa se nastavio uspinjati. Mihovil je ušao u predsoblje i zatvorio za sobom vrata. Koraci onoga čovjeka još su se čuli na stubištu.

Ali, sad su se s njima pomiješali i zvukovi iz stana. Netko je hodao po Mihovillovoj sobi, u kojoj su vrata bila širom otvorena prema kuhinji, a i u kuhinji je, činilo se, bio još netko osim Bake. Nije čuo nikakav razgovor.

Mihovil je spustio sliku na pod, pa ju je zatim gurnuo iza ormarića na kojemu je stajao telefon, a koji je u utrobi krio razne tajne Bakina kućanstva: pribor za čišćenje, kutiju za cipele punu plaćenih računa, nekoliko praznih boca i velik štos predložaka za vezove, povadenih iz ženskih časopisa. Ugurao je sliku u procijep tako da se nije vidjela. Onda je ušao u kuhinju.

Već s praga ugledao je dim cigarete. Onda je opazio Baku na njezinu omiljenom mjestu između otomana i hladnjaka, gdje nikada nije sjedila u to doba dana, kad se sprema ručak. Držala se uspravno i nekako neobično: kao da je osobito pazila na dostojanstvo, kao daje na njezinu licu bilo nekog prkosa.

Za stolom je sjedio ćelav čovjek srednjih godina, po nečemu čudno nalik onome kojeg je Mihovil vidio na stubištu. U Mihovillovoj sobi bila su još dvojica koji su nešto radili oko njegova stola. Pred čovjekom koji je sjedio za kuhinjskim stolom nije bilo ni šalice za kavu ni čašice za rakiju. Samo pepeljara.

— A, došao si — rekao je taj čovjek kad je Mihovil ušao. — Uđi, uđi, tebe čekamo.

— Dobar dan — rekao je Mihovil i upitno pogledao Baku. Nakon razgovora s Velečasnim, ni on ni Baka nisu nijedanput spomenuli njegove falsifikate.

— Sjedni — rekao je čovjek. — Znaš tko smo mi?

— Pretpostavljam — rekao je Mihovil, ali nije sjeo. Otišao je do Baka, spustio se kraj nje na otoman i prebacio joj ruku preko ramena. Ona ga je potapšala po koljenu, u znak da njoj ne treba utjehe, i daje spremna da ona tješi Mihovila, ako treba. Zato je Mihovil ipak ustao i sjeo za stol. Sjeo je tako da može vidjeti što rade oni ljudi u njegovoj sobi.

— Hoćeš li nam pomoći? — upitao je čovjek za stolom, ne ispuštajući Mihovila ni jednoga trenutka s oka.

— Koliko mogu — rekao je Mihovil i odmah se nasmiješio, jer mu se učinilo da je Baka tiho frknula u znak protesta.

Gledao je svoju sobu. Ondje su stručnjaci povadili sve njegove ladice i izručili njihov sadržaj, poizvlačili su sve papire, skice i slike koje je Dina onako pedantno bila složila (uostalom, upravo za njih), a sad su sustavno vadili knjige i pregledavali ih list po list, da vide ima li čega u njima. Ipak, valjalo je priznati da rade pedantno: pribor za crtanje bio je uredno složen, crteži također, a skice su odmah vraćali na policu, istim onim redom kojim su ih i uzimali.

— Znaš zašto smo ovdje? — upitao je čovjek za stolom.

— Zbog falsifikata — rekao je Mihovil.

— Tako je — kazao je čovjek. — Drago mi je da se ne praviš lud. Vidim da nam želiš i pomoći. Pa kad je tako, reci mi onda što sve imaš?

— Slike i crteže — rekao je Mihovil, a glas mu je zvučao prilično ravnodušno, kao da se tome odavno nadao. — Ništa više.

— Znaš što mi tražimo? — upitao je čovjek.

— Ne znam. Pretpostavljam da vas sve zanima.

— Sve — kimnuo je ćelavko. — Imaš pravo. Sve što je neki falsifikat i ima neku vrijednost.

Mihovil je izvadio cigarete i upitno pogledao ćelavca. Ovaj je kimnuo, pa Mihovil izvadi jednu cigaretu i pripali. Onda reče:

— Ali, ja ništa od toga nikome nisam prodavao. Pa ni nudio. Jedva da sam pokazao nekim prijateljima.

— Kojim prijateljima?

— Pa vi znate kojim — i pogleda čovjeka začuđeno.

— Ali želim čuti od tebe — rekao je ovaj. — Dobro, neka ti bude, o tome možemo i poslije. Znaš što nas najviše zanima?

— Ne znam — odmahnuo je Mihovil, a Baka ga je gledala kimajući sažaljivo glavom: njegova laž nije djelovala nimalo uvjerljivo, to se odmah vidjelo.

Āovjek za stolom nasmiješio se. I on je zakimao, bilo je u tome nečega očinskog.

— Sad se počinješ praviti lud — rekao je. — To mi se ne sviđa. Zanimaju nas novčanice. Samo sad nemoj pitati kakve novčanice, jer ćeš me naljutiti. Falsificirane novčanice.

— Toga nemam — rekao je Mihovil.

— A gdje su ti?

Mihovil je digao glavu i pogledao čovjeka u oči. Bilo je to ovaj put nešto uvjerljivije, možda i zato što mu je poslijepodneвно sunce, koje je stajalo iznad Griča, udaralo u oči pa je škiljio.

— Nisam nikad ni imao — rekao je.

— Siguran si?

— Siguran.

Āovjek je neko vrijeme zamišljeno gledao preda se, nakon stoje dugo i pažljivo buljio u Mihovila. Mihovil, dakako, nije izdržao taj pogled. Onda je čovjek ustao i rekao:

— Dođi.

Pošao je prema Mihovillovoj sobi i ušao unutra. Mihovil je išao za njim. Ona dvojica šutljivaca na trenutak su digli glave, a zatim su nastavili raditi. Čovjek ih je neko vrijeme motrio, a onda se okrenuo Mihovilu.

— Gdje još držiš pribor? — upitao je.

— Nigdje — kazao je mladić. — To je sve što imam. Nemam novaca za više pribora.

Āovjek se nasmiješio, uhvatio Mihovila za mišicu, okrenuo ga i unio mu se u lice. Mirisao je na mentol-bombone.

— Ne budi naivan — rekao je. — Ja vjerujem u tvoj talent, vidio sam neke tvoje stvari, a čuo sam lijepe stvari o tebi. Ali, i ja se nešto

malo razumijem. Ne samo u falsifikate, nego i u slikarsku tehniku. Meni nećeš prodati da si sve te stvari, a osobito ona Matoševa pisma, izradio s ovo malo sirotinje ovdje.

Mihovil je slegao ramenima, koliko je mogao, jer gaje čovjek i dalje držao za mišicu. Pogledao je odozgo u njegovu čelu, pa u oči, koje su bile zelene sa žutim pjegama, a onda je odvrnuo pogled.

— Kažem vam. Nemam drugog pribora. A i ne treba mi.

Čovjek je pustio njegovu mišicu i okrenuo mu leđa. Dvojica specijalista stigli su, čini se, do kraja s premetačinom Mihovilove sobe. Čelavac je stavio ruke na leđa i uputio se prema kuhinji. Baka je i dalje sjedila na svome mjestu.

— To gore po tebe — rekao je čelavi. — Znači da ga negdje kriješ. Ili da ti ga netko drugi daje.

Mihovil nije rekao ništa. Pogledao je u Baku, a Baka mu je namignula s oba oka, pa opet spustila glavu i nastavila promatrati svoje ispucale nokte.

Na vratima se začulo zvonce. Jedan je od stručnjaka iz Mihovilove sobe otišao i otvorio. Vani je stajao onaj čovjek iz auta. Ušao je, otišao do kuhinje i obratio se čelavome čovjeku za stolom:

— U podrumu nema ničega.

— Onda možemo krenuti — rekao je čelavi i ustao lupivši se objema rukama po koljenima, kao da je odlučio oprostiti se nakon duga i ugodna posjeta. Okrenuo se Mihovilu. — Tu su ti stvari, baka ti je spremila. Ideš s nama.

Mihovil se okrenuo Baki, a ona mu je opet onako namignula. Onda je ustala, Mihovil joj je prišao, pa se nagnuo i poljubio je u čelo.

— Ciao, bella — rekao je.

Baka je šutjela. Izašli su svi iz stana i spustili se niza stube. Ušli su u isti onaj auto, i u još jedan koji je bio parkiran malo dalje. Baka, koja je tek sad zaplakala, ušla je u svoju spavaću sobu i stala uz prozor. Odande je kroz koprenu suza gledala kako se auto udaljuje niz Medvedgradsku.

GLAVA ČETVRTA

U KOJOJ IMA MNOGO CITATA IZ NOVINA

Novine su donijele samo kratku vijest, ne osobito uočljivu, pod naslovom: NA TRAGU KRIVOTVORITELJA? U svim je listovima sadržaj te vijesti bio vrlo sličan, iz čega se moglo zaključiti da se zapravo radi o nekoj vrsti poluslužbenoga saopćenja, premda se to nije željelo i otvoreno kazati. Običnome čitatelju sadržaj vijesti nije značio mnogo, ali su upućeni dobro razabirali o čemu se radi. Tek se kasnije pokazalo da je vijest bila sročena neobično vješto, i da je imala sasvim drugu svrhu nego da obavijesti: bila je to neka vrsta udice na kojoj je Mihovil služio kao mamac. U najčitanijim novinama vijest je glasila ovako:

»Jučer je saopćeno da su radnici Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova lišili slobode osobu za koju se osnovano sumnja daje upletena u izradu i proturanje lažnih novčanica od petsto dinara. Identitet te osobe u interesu istrage nije saopćen, ali se iz neslužbenih izvora saznaje daje riječ o čovjeku iz zagrebačkih likovnih krugova, koji je već do sada skrenuo na sebe pažnju svojim neobično uspješnim falsifikatima likovnih djela i pisama iz ostavštine nekih naših književnika. Ti radovi, međutim, nisu nuđeni na prodaju, niti je njihova izrada imala kriminalni karakter, jer se radilo o studentskim vježbama iz crtanja. Istraga je u toku.«

U likovnim krugovima, koji su se u vijesti spominjali, člančić je izazvao najprije uzbuđenje, živahnu znatiželju i intenzivnu zvonjavu telefona, a potom razočaranje, kad se čulo da se ne radi ni o kojem ugledniku. Studenti Akademije također su se najprije uskomešali, raspitivali se o kome je riječ, i oni su se malo razočarali, a potom je pala ideja da se sazove neka vrsta protestnog zbora: smatrali su opasnim da se netko proglašava za sumnjivog samo zato što dobro kopira tuđe slike. Ipak, taje zamisao napuštena, jer nisu ništa potanje znali, pa nisu smjeli isključiti ni mogućnost daje Mihovil ipak nekako upleten. Tako su se malo uplašili pa su utihnuli, a i Zoran ih je malo smirivao na nekakvome sastanku.

U redakciji »Omladinskih novina« držali su se rezervirano, jer nisu imali dovoljno podataka. Bili su i prilično konsternirani, najviše zato što su, čitajući mnoge novine, postali skloni da vjeruju svakoj vijesti koja nekoga prikazuje u lošem svjetlu. Zoran ih je uvjeravao da

Mihovil nije kriv (bila je to jedna od točaka dnevnoga reda na sastanku redakcije), bojali su se da ih netko ne zovne na političku odgovornost što imaju takva suradnika, pa su se pravili da mu vjeruju, a to je bilo i najlakše. Došli su i na ideju da Mihovil, kad ga puste iz zatvora, nacрта strip o svome falsifikatorskom radu. Ipak, to nije ušlo u zapisnik.

Oni koji su bili nešto manje iskusni u čitanju između redaka, a u cijeloj stvari neposredno zainteresirani, ponašali su se drugačije. Oni nisu čekali nego su odmah poduzeli što su mislili da treba, premda su se osjećali bespomoćnima.

Baka je, tako, učinila dva posjeta. Otišla je najprije Zoranovu ocu i zamolila ga da učini nešto za Mihovila. Stari ju je primio ljubezno, bio joj je vrlo sklon, jer nije ni cmizdrila ni moljakala. Dao joj je riječ kako i on vjeruje da Mihovil nipošto nije kriv, ali joj je objasnio da je Mihovilovo bavljenje falsifikatima opasna stvar, pogotovu zato što je tako uspješno, pa je sugerirao Baki da utječe na njega. Nije isključio ni mogućnost da uhićenje predstavlja tek jednu od rutinskih mjera kojima se ispituju razne mogućnosti. Rekao je da se u takvim slučajevima metoda pokušaja i pogrešaka najčešće koristi, ali Baka to nije razumjela. Obećao je učiniti što može.

Nakon toga Baka je potražila Dinu. Prošla su dva dana od Mihovilova hapšenja, a Dina se nije pojavila. Od Zorana je Baka čula daje ni on nije obavijestio. Iz toga je zaključila kako Dina zna da je Mihovil uhapšen, premda u novinama nije bilo njegova imena: da to zna bilo zato što joj je on govorio da to očekuje, bilo zato što je dočula s druge strane. Zapravo, Dina je znala čim je pročitala onu vijest u novinama, jer je onoga dana kad je spremala Mihovilovu sobu bila čula o krivotvorenim novčanicama. Osim toga, milicija je dolazila i u stan njezinih roditelja, tražila da vidi njezine stvari i razgovarala s njome petnaestak minuta, ispitujući je o Mihovilu. Osobito su se zanimali za one Dinine portrete što ih je Mihovil izradio, i za Ginevru de'Benci koja se onako neobično pojavila ispod Mihovilove olovke onoga petka u predvečerje. Dina je bila zadovoljna što nije dopustila da Mihovil crta njezin akt, ali se pitala nije li ga on možda ipak kod kuće napravio po sjećanju. Njezini roditelji bili su užasnuti, morala je s njima nadugačko razgovarati o Mihovilu i o svojoj vezi s njime, premda su ga oni poznavali.

Uvjeravala ih je da on nije kriv, ali joj nisu povjerovali, možda i zato što se ni sama Dina još nije oslobodila nekog tračka sumnje.

Baka je došla poslije podne, pozvonila je na vrata u sivoj dvorišnoj zgradi; adresu je dobila od Zorana. Nastojala je doći u vrijeme kad su Dinini roditelji kod kuće. Otvorila joj je Dinina majka, i ona joj se predstavila. Ušla je, i tako su počeli razgovor.

Zapravo, Baka im je održala kraći govor, a oni su je pažljivo slušali, otac, majka i Dina. Inzistirala je na dvjema stvarima: prvo, da ona uvijek točno zna gdje se njezin unuk kreće, i da ga poznaje u dušu, pa tako može jamčiti da on nije na vlastitu inicijativu pravio lažni novac, a i da se nije družio ni s kim tko bi ga na to mogao nagovoriti ili prisiliti. Drugo, naglašavala je kako Dina nipošto nema s time ništa, i kako je za same krivotvorine saznala tek nedavno. Poslužila se riječima Zoranova oca, govorila je o metodi pokušaja i pogrešaka, što su, čini se, Dinini roditelji shvatili. Rastali su se u prijateljstvu, premda Baka nije bila sigurna da ih je posve uvjerala. Nakon toga posjeta smatrala je da je učinila sve što je mogla, pa se vratila na svoju stoličicu između otomana i frižidera koji je potihom zujao, i tu je vezla goblene po cijeli dan jer više nije imala kome kuhati.

Zoranu se najprije činilo da je najvažnije da posjeti Mihovila u zatvoru i da ga obavijesti kako je uz njega, kako se njegov otac trudi i kako će sve biti u redu, pa se zato motao oko Ciprijana pokušavajući ga nagovoriti da mu ishodi takvo dopuštenje. Ali, Ciprijan je bio neumoljiv, tvrdeći da je to nemoguće i protuzakonito, a da se on osobno ne želi u to miješati. Jednom prilikom, kad je opet išao moljakti pa Ciprijana nije našao u uredu, Zoran je od nekog Ciprijanova kolege saznao dvije zanimljive stvari. Prvo, da se Ciprijan i te kako trudi oko Mihovilova slučaja, pa čak da ga je i obišao u zatvoru, nakon čega je u uredu puckao preko svoje lule. Drugo, daje Ciprijan nazvao onoga filologa, Darka Perkovića, i da ga je napsovao najgorim kočijaškim rječnikom i još mu obećao da će mu razbiti debelu gubicu. Zoran nije znao kojoj od tih dviju vijesti da se više raduje.

Petoga dana kako je Mihovil bio u zatvoru, Zoranov je otac kasno došao kući i još s vrata počeo dozivati sina. Zoran je čitao na balkonu, pa je stari došao k njemu. Prvo se nagnuo preko ograde, da se uvjeri da ih nitko ne sluša, a onda je rekao:

— Ovako ti je. Bedast je taj tvoj prijatelj, kao i ti. Ali, izgleda da nije kriv. Još će se vidjeti. Stekao sam dojam kako oni vjeruju da nije kriv. Imaju s njim nekakve svoje planove.

— Kakve planove? — upitao je Zoran.

— Misliš da su mi rekli? — kazao je otac ulazeći u sobu i skidajući kravatu. — A i da jesu, ja ne bih rekao tebi.

Toga istog dana Zoran se sjetio da bi bio red da obiđe staroga Kolarića: svih proteklih dana nije mu palo na pamet da to učini, a sad se sjetio da će starac vjerojatno biti zabrinut. Ako ni zbog čega drugoga, a ono zato što je i sam nekako sudjelovao u svemu tome: podržavao je Mihovila i uvjeravao ga da vrijedi ono što radi. Starac je doista bio donekle zabrinut, ali iz drugih razloga. Upitao je:

— Jesu li mu odnijeli sve što je?

— Nisu, bar tako kaže Baka — rekao je Zoran. — Samo kopije. Ali sve su pregledali.

— A ne znaš što su s Maksimirom?

Zoran nije znao za slučaj sa slikom Maksimirskog parka. Starac mu je to ispričao onim svojim osobitim rečenicama, pa su onda dugo razmatrali što se sve može dogoditi ako Mihovil sliku nije uništio: što se može smatrati originalom, a što kopijom (jer, Mihovil je svoju sliku započeo čak i prije nego Kolarić svoju), i kakve su posljedice. Pri tome su pili dosta rakije, i što je više nestajalo pića u boci, Zoran je govorio sve nepovezanije, a starčeve rečenice bivale su sve suvislije: kao da se radi o spojenim posudama.

Za sve to vrijeme, Mihovil je bio u istražnom zatvoru. Redovito je odlazio na razgovore, odgovarao na pitanja i potpisivao zapisnike. Dali su mu olovku i papir, pa je i crtao. Pokušavao je crtati prostoriju u kojoj se nalazi, ali je uvijek ispadalo da crta nešto drugo: jednom Stančić, jednom Uzelac, jednom Babić, a jednom, bogme, i Kolarić. Prema onome što se s njime zbivalo bio je uglavnom ravnodušan.

U sedam i petnaest Mihovil je već bio u istražiteljevu uredu. Kroz prozor je vidio dvorište s dosta parkiranih automobila, sivo i okruženo zgradama. Istražitelj je bio blijed i doimao se umoran, ali istodobno i nekako veseo: oči su mu se krijesile, kao da nešto krije ili nešto sprema. Mihovil je zastao kraj vrata.

— Sjedni — rekao je istražitelj. — Zapali — dodao je kad je Mihovil sjeo, i gurnuo mu svoje cigarete preko stola. Bile su bez filtera: bilo

je to prvi put da nudi Mihovila cigaretom. — Kako si? upitao je.

— Dobro, hvala — rekao je Mihovil i nasmiješio se, jer je doista bilo smiješno.

— E, fino — huknuo je istražitelj. — Ti i ja smo uglavnom završili. Znaš? Nemamo više što razgovarati. Zapravo sam te jutros zvao samo zato da te pitam imaš li još što dodati. Ako si se nečega sjetio.

Mihovil je digao ruku i počeošao se svim prstima po potiljku. Onda je podigao glavu.

— Nemam ništa — rekao je.

— Onda dobro — kazao je istražitelj. — Onda smo gotovi. Danas izlaziš.

Mihovil ga je pogledao začuđeno. Može čovjek koliko hoće znati da nije kriv, ipak mu je malo čudno kad čuje da u to i drugi vjeruju. Gledao je neko vrijeme u istražitelja.

— Samo tako? — upitao je.

— A nego kako? — nasmijao se istražitelj. — Ti bi radije još malo ostao u buksi?

— Ne bih, ako ne moram — kazao je Mihovil. Mogu odmah?

— Možeš — rekao je istražitelj. — Samo pričekaj da ti još nešto kažem. Čuj me. Ostavi se ćorava posla!

— Nastojat ću — rekao je Mihovil.

— Nemoj nastojati, nego se ostavi — rekao je istražitelj. — Falsifikat uvijek ostaje falsifikat. Osim toga, ako je to tako dobro kao što svi kažu, uvijek će se naći netko tko će htjeti da to iskoristi. I ti ćeš tu najgore proći. Ovo ti je dobra škola. Nije rečeno da to moraš raditi.

— Pa kad mi je to posao — rekao je Mihovil, jer nije vrijedilo da objašnjava sve drugo. — To nam daju na Akademiji kao zadatak, da kopiramo.

— Ima i tome lijeka — rekao je istražitelj.

— Kakvoga?

— Zar je jedan čovjek do sada promijenio fakultet?

— Da — rekao je Mihovil. — Postoji i ta mogućnost. Ako je to neko rješenje.

— Jest, jest — zabrzao je istražitelj. — I te kakvo rješenje. Studiraj pravo, književnost, medicinu, strojarstvo, ekonomiju, političke nauke, ima toga. Nije vrag da ne bi mogao nešto završiti.

— Da — rekao je Mihovil i ustao.

— I, znaš što — rekao je istražitelj ustajući i sam — nemoj da se nas dvojica opet ovako susretnemo za ovim stolom. Nemoj. Meni to ne bi bilo ugodno, ali tebi bi bilo mnogo gore.

Mihovil je kimnuo glavom i istražitelj mu je na rastanku pružio ruku. Mihovil je i dalje bio uglavnom ravnodušan.

Formalnosti su bile gotove u roku od jednog sata, pa je Mihovil izašao noseći svoje stvari preko ruke. Vratili su mu i njegove slike, crteže i skice, pa su mu ruke bile pune. Vani je sjalo sunce, bilo je još dosta rano, i Mihovil je išao preko Zrinjevca žmirkajući zbog sunca. Bio bi mu dobro došao taksu, ali nije imao toliko novaca. U stražnjem džepu traperica ipak je napipao nešto sitniša, pa se zato uputio prema kiosku. Bilo je to kao kad se čovjek vraća s duga izbivanja, iz inozemstva, pa prvo kupuje lokalne novine, kao da će iz njih doznati što se sve događalo dok njega nije bilo u gradu.

Odložio je stvari kraj sebe na zrinjevačku klupu i rasklopio novine: doista je izgledao kao putnik, samo mu je još nedostajala salama zamotana u papir i zaparen kruh što kiselkasto vonja u plastičnoj vrećici. Na platanama zviždali su kosovi, a fontana je tiho šumila i pljuskala. Bilo je nevjerojatno da se sve to nalazi samo dvjesto metara od mjesta s kojega je Mihovil upravo otišao.

Već na prvoj stranici Mihovil je ugledao najavu, pa je odmah otvorio crnu kroniku. Tu je, pod krupnim naslovom, u vrhu stranice bio članak o krivotvoriteljima petstodinarki. Naslov je glasio: UHVAĆENA MEĐUNARODNA GRUPA FALSIFIKATORA. U nadnaslovu i podnaslovu davali su se detaljniji podaci koji su uglavnom hvalili rad milicije, a prva je rečenica glasila:

»Koordiniranom akcijom rada RSUP-a Hrvatske i RSUP-a Slovenije, te talijanske policije i karabinjera, uhvaćena je grupa falsifikatom koji su pravili i rasturali lažne novčanice od 500 dinara. Grupu sačinjavaju...« Slijedilo je desetak naših i talijanskih imena s naznakom dobi u zagradi, a nakon toga se tvrdilo daje uhapšen i niz raspačavatelja lažnih novčanica. Jedan od međunaslova glasio je: »Baza i tiskara u okolici Milana«, a drugi: »Kroz Trst, preko Sežane i Kopra«. Tu se govorilo o mjestu i načinu pravljenja novčanica, te o putovima kojima su stigle u Jugoslaviju.

Mihovil je još časkom preletio članak. Grupa je bila pohvatana dva dana ranije; njegov slučaj nije se nigdje spominjao. Očito, bio je prepušten zaboravu, što stihijski, što opet namjerno.

Gurnuo je novine među svoje papire, sve je to pokupio s klupe, pa se otputio dalje dugim koracima.

Prešao je Zrinjevac i zašao pod kestenove u Ulici braće Kavurića, gdje je bilo hlada koji mu je dobro dolazio, jer je sunce prilično peklo. Mihovil je bio nešto toplije odjeven, pa se znojio. Žurio se, ali je i dalje bio ravnodušan, barem prema onome što je vidio u novinama.

Stigao je do Marulićeva trga i tu zašao u sivo dvorište. Morao se provlačiti kraj kamiona koji je bio parkiran na ulazu i s kojega su radnici upravo istovarali gajbe s bocama. Ustrčao je uza stube i zazvonio na vratima.

Pričekao je, pa zazvonio opet. Zar spava? Opet je zvonio nekoliko puta, a onda je prestao. Dine nije bilo kod kuće. Sišao je niz stepenice, zastao u dvorištu i osvrnuo se. Prozor na kojemu je Dina sjedila kad ju je crtao bio je otvoren. To je bio dobar znak; Mihovil je kimnuo glavom i otputio se u grad.

Prošao je kroz Masarvkovu i ušao u Teslinu. U Teslinoj je bila galerija koja je imala stakleni izlog. Na izlogu su bile rebrenice, zbog sunca, ali se kroz vrata vidjela unutrašnjost. Mihovil je stavio slobodnu ruku iznad očiju i zavirio. Na vratima je visio plakat za izložbu, slike su unutra već bile postavljene. Vrata su bila zaključana u taj jutarnji sat.

Sve slike prikazivale su enterijere: jednostavne sobe s malim prozorima, pri raznim rasvjetama, sa stolom, stolicom i otomanom. Bilo je nečega uvjerljivog u tim slikama. Prva slika do ulaza sasvim se dobro vidjela. Soba je bila prikazana u jakom perspektivnom skraćanju, daske su poda to naglašavale, kao i tanjur svjetiljke na stropu, pa i položaj stolice. Očito, slikar je volio van Gogha. Mihovil je pažljivo motrio tu sliku. Onda je kimnuo glavom, pa je spustio dio svojih zavežljaja i izvukao jedan od kartona što ih je bio nacrtao u zatvoru. Gledao je čas svoju sliku, čas onu unutra. Onda je ponovo kimnuo glavom. Osvrnuo se da ga netko ne gleda, a onda je opet uspoređivao. Napokon je promrmljao:

— Nema sumnje. I kako da to čovjek objasni policajcu? U svakom slučaju, mladiću, iz ove kože nikud.

Počeo je tiho zviždukati, skupio svoje stvari i krenuo. Bio je dobro raspoložen, ravnodušnosti je sasvim nestalo. Sve je odjednom bilo jasno, jer više nije bilo odustajanja. A kad nema odustajanja, onda je to posve isto kao daje sve dobro. Sve čega se prihvatio pretvaralo se u savršen falsifikat, sasvim bez njegove volje. Zato nije bilo odustajanja, i zato je sve bilo dobro.

Zato se nije nimalo začudio kad je u Tkalčićevoj, daleko ispred sebe, ugledao Baku kako se gega između parkiranih automobila. Išla je polako, kao i uvijek, sigurno se i oznojila, jer joj je teško padala vrućina. Nosila je u ruci pletenu torbu, vraćala se iz samoposluživanja. Torba je bila laka, samo kruh i mlijeko. Mihovil se požurio i sustigao je.

— Da ponesem, gospa? — rekao je iza njezinih leđa i prihvatio torbu. Ona ju je ispustila od iznenađenja. Pogledala gaje, a zatim istog časa zaplakala.

— Mali — rekla je i zagrlila ga.

On ju je poljubio, a zatim se odmakao. Ona ga nije puštala, pa je zato rekao:

— Kakve su to scene na ulici, suseda? Baka se nasmiješila kroz suze i rekla:

— Bedak.

Ispalo je tako da je ona njemu pomogla nositi stvari, umjesto da on pomogne njoj. Hodali su jedno kraj drugoga uz Tkalčičevu i šutjeli, samo je Baka povremeno pogledavala u Mihovila i odmahivala glavom. Sva se zarumenjela od sreće. Sve je bilo vrlo dobro i prirodno, ništa nije trebalo govoriti. Po mnogim se znakovima vidjelo da je već odlučeno i da se ne treba brinuti, ili barem da to ne bi ničemu služilo.

I bilo je logično što su se susreli sa Zoranom pred ulazom kuće u Medvedgradskoj. On im je pošao u susret i prihvatio stvari. On i Mihovil su se poljubili, kao da se dugo nisu vidjeli.

— Telefonirao mi je stari da su te pustili — rekao je. — Zapravo, mislim da je to unaprijed znao, jer je znao da su pohvatali one falsifikatore.

— Pa zašto su ga onda držali? — narogušila se Baka.

— Zato da ga razgledaju, Bako — rekao je Zoran. — Da vide kakve su mu mogućnosti, što je sve u stanju.

— Dobro je da to znaju — rekao je Mihovil.

Na tamno staklo Bakina starog kredenca, koji je bio bijel i pomalo je ličio na neki kućni oltar, bile su zataknete dvije stranice ilustriranog časopisa. Papir je bio dobar, gladak, pa se na njemu lomilo svjetlo s prozora, a slog je bio čist i vrlo čitak. Naslov, prelomljen malo čudno, u stilu modernoga dizajna, glasio je: KOPIJA BOLJA OD ORIGINALA. Bile su tu tri Mi-hovilove slike: jedna, najveća, bila je odmah lijevo, uz naslov, na njoj se Mihovil vidio za stolom, a pred njim, naslonjena na nešto, bila je reprodukcija Karasove Rimljanke s lutnjom, dok on upravo radi na istoj takvoj slici. Druga slika prikazivala je Mihovila u dvorištu Akademije, a iza njega vidjeli su se veliki zastakljeni prozori. Na trećoj fotografiji bio je s Bakom, na otomanu u kuhinji.

Dina je stavila ruke u stražnje džepove traperica, pogledala je stranice na kredencu, zatim Mihovila, pa opet stranice. Kao da je uspoređivala njegovo lice s onom na fotografiji.

— Mladi gospon — kazala je — ovaj raščupanko ovdje prilično liči na vas.

— Ma, pusti — kazao je Mihovil. — Idemo u sobu.

— Čekaj da vidim — rekla je Dina. — Svi o tome govore, samo još ja nisam vidjela. Moji starci to ne uzimaju, jer ima golotinje.

— Čuvaju te — nasmijao se Mihovil. — A svejedno si se spetljala s robijašem. — Mihovil je sjeo na jednu stolicu, a na drugu stavio noge, dok je Dina stajala pred kredencem i čitala.

— Ne, nego s umjetnikom — rekla je. — Evo, ovdje piše. »S mladim umjetnikom razgovarali smo u njegovoj sobi, koja nas je iznenadila svojom skromnošću. Nema u njoj nikakva osobitog pribora, sve zadivljuje jednostavnošću: nekoliko pera, crtaća daska, kistovi i boje. Ni po čemu se ne može zaključiti da na takvom stolu (jer umjetnik nema štafelaja) nastaju djela koja hvale i naši najveći stručnjaci.«

— Ne čitaj naglas te gluposti — rekao je Mihovil. — Pogotovu kad dođe ono što sam ja govorio.

— Misliš ovo — rekla je Dina i počela citirati: — »To je dio mene. Nisam se posebno pripremao, niti sam se vježbao za to. Naprosto, to mi ide od ruke. I meni je to pomalo zagonetno, ali ne pitam se odakle dolazi ni kad će prestati.« To misliš?

— I to i drugo — rekao je Mihovil. — To su njezine gluposti. Nisam ja tako rekao.

— Njezine? — uzvila je Dina obrvama. — Pa da, sad vidim, poslali su žensku da te intervjura. Je li mlada?

— Mogla bi ti biti mama — rekao je Mihovil, premda novinarka nije imala više od trideset. — Osim toga, ima oko sedamsto kila. A s njom je bio i fotograf, njezin muž, inače.

— Hm — rekla je Dina, pa opet malo čitala. Onda je upitala: — Kako su došli na to da te intervjuraju?

— Valjda zbog svih tih božjih likovnjaka — rekao je Mihovil. — Svi sad o meni govore. Mislio sam da me zezaju kad su došli.

— Postao si javna znamenitost, hm? — rekla je Dina čitajući.

— Nešto javno jesam postao, to je točno — rekao je Mihovil. — Ne ide mi to u glavu.

— Zašto? — upitala je Dina nastavljajući čitanje, tek povremeno okrećući glavu prema Mihovilu dok je govorio.

— Pa tako. To što se sa mnom događa, to je zanimljivo, to i sam vidim, ne moraju mi novine to kazati. Ali, to je zanimljivo onako, u načelu, kao pojava, čak, ako hoćeš, sa znanstvene strane, ili umjetničke, šta ja znam, zanimljivo je da nekome ispadaju sve sami savršeni falsifikati, ali šta ima u tome interesantno za novine?

— Pa zar nisi vidio u kojoj si rubrici? — upitala je Dina. — Evo, piše ti ovdje: FENOMENI.

— Vidio sam. Ispada da sam ja taj fenomen, nekakvo tele sa dvije glave, ili tako nešto.

— Misli se na fenomene od šireg društvenog interesa — rekla je Dina poučno. — To se misli. Ti si takva društvena pojava.

— Sranje — rekao je Mihovil.

— Drago ti je, nemoj se praviti. Vidi ovo: ovdje se svi o tebi pohvalno izražavaju, čak i tvoj rektor, gledaj, kaže da ćeš daleko dogurati ako se pravilno usmjeriš. Nemoj reći da ti nije drago.

Mihovil se premjestio na prozorsku dasku. Sunce mu je sjalo u leđa, dim se vio oko njegove glave kao da izlazi iz očiju, ušiju i kose. Klatio je nogama.

— A jesi li vidjela što kaže onaj psiholog? — upitao je.

— Gdje? A, ovo — počela je Dina naglas čitati: — »Pitanje je, dakako, definicije umjetničkog talenta uopće. U nekom smislu,

ponavljam, samo u nekom smislu i prema nekim autorima, i sam se umjetnički dar može smatrati otklonom od normalnoga, između ostaloga i u psihološkoj sferi. Umjetnički talent, s druge strane, usmjerenje na stvaranje novoga. A talent da se načine savršene kopije može se u tome smislu smatrati psihološkim fenomenom koji zapravo izlazi iz granica normalnoga. Ne mislim tu, dakako, na nešto natprirodno, negp na sile koje su prirodno utemeljene, ali za njih još ne znamo ili ih ne znamo objasniti. Nešto slično gledanju kroz zid, telepatiji i ostalome«.

— Drugim riječima — kazao je Mihovil i bacio opu-šak preko ramena u dvorište — ja sam malo trknut. To ti je tu rečeno na fin način.

— Ma, daj — rekla je Dina, izvadila ruke iz stražnjih džepova i sjela kraj njega na prozor. On joj je stavio ruku na rame. Sjedili su tako, glave su im bile u sjeni, a leđa na suncu. Izvana se čuo kos, a miris zelenila na gričkome obronku miješao se u njihovim nosnicama s mirisom Bakine kuhinje.

— Hoćemo li u sobu? — upitao je opet Mihovil i pogledao kroz otvorena vrata prema svome krevetu, koji je toga dana osobito lijepo namjestio.

— Čekaj još malo — rekla je Dina, koja nije bila sklona da se prepušta zbivanjima poput Mihovila, nego je željela razmotriti sve aspekte njegove iznenadne popularnosti. — Čekaj. A što će sad biti?

— Kako misliš?

— Pa tako, ako se sad tobom počnu baviti... Ako te budu samo intervjuirali, to i nije loše, nego, ako se zainteresiraju psiholozi, teoretičari ovi i oni, umjetnici, staja znam... Pa te počnu razvlačiti?

— Ne znam — Mihovil je slegao ramenima.

— Hoćeš li moći raditi?

— Pa sad, ionako mi svi savjetuju da to više ne radim. I milicija, i Zoranov stari, svi. Možda je tako i bolje.

— Ma lažeš — rekla je Dina. — Ne misliš ti tako. Radit ćeš dalje.

— A zašto ti misliš da će sad svi skočiti na mene? — upitao je Mihovil.

— Pa zato što vidim kako se ljudi interesiraju za taj članak. Neću ti sad govoriti što kažu cure u mome razredu na ove tvoje slike, ali...

Evo, kaže mi Zoran da neke beogradske novine ovo prenose i pišu o tebi.

— I oni? — upitao je Mihovil. — Vidi, vidi. A danas sam i za radio govorio.

— Za radio? — pogledala ga je Dina gotovo malo uvrijeđeno. — Opet s nekom novinarkom?

— Pa da — zbunio se Mihovil. — Oni tamo, izgleda, uglavnom i imaju samo novinarke.

Dina je sišla s prozora, otišla do kredenca i opet uvalila ruke u stražnje džepove hlača, kao što drugi ljudi stavljaju naočale: kao da drugačije nije ni mogla čitati. Glasno je pročitala zaključak članka:

— »Možda je najbolje završiti rečenicom samoga mladog umjetnika što ju je izrekao na kraju našega posjeta njegovoj radnoj sobi. Otprilike je rekao: ovaj je rad za mene veliko zadovoljstvo, ali i velika odgovornost. Zato i neću moći bez podrške«. Nisi rekao čije — dodala je Dina.

— Nisam rekao ništa od toga, to je sve ona izmislila. Cijeli taj članak čisti je falsifikat.

Dina gaje pogledala, a onda se nasmijala. Smijući se, ušla je u njegovu sobu i bacila se na krevet, i dalje hihoćući. Pera staroga kreveta pod njom su zaškripala.

Kroz male prozorčice pod niskim stropom vidjelo se kako kiša škropi podšišanu travu u dvorištu Filozofskog fakulteta. Prostorija je bila zadimljena, prozorčići su bili otvoreni pa je šum kiše ulazio unutra i miješao se sa zvukom predavačeva glasa. Akustika prostorije bila je slaba, pod stropom su bile nekakve debele cijevi, pa je glas čudno odzvanjao.

Bilo je mnogo studenata. Mladi docent Goran Car držao je predavanje pod naslovom »Etički i estetički aspekti umjetničkog falsifikata«, na tribini studenata filozofije, u podrumu Fakulteta. Brojnost slušalaca imala se zahvaliti predavačevoj popularnosti, ali još više aktualnosti i privlačnosti teme, o kojoj se u posljednje vrijeme mnogo govorilo i pisalo, i u studentskoj i u omladinskoj štampi, pa i drugdje.

Mihovil i Zoran sjedili su u prvom redu. Mihovil je tu bio neka vrsta počasnog gosta, jer su ga posebno obavijestili i molili da prisustvuje, budući da je docent najavio da će govoriti najviše na temelju

njegovih radova, koji su, uostalom, bili dobro poznati, jer su u posljednja dva tjedna često bivali reproducirani u štampi, čak i u boji. Mihovil je držao glavu pognutu, tek bi kadikad pogledao prema prozoru. Zoran bi ga povremeno potapšao po koljenu, znajući da mu je neugodno. Usput je Mihovil na malom papiru, na koljenu, kopirao reprodukciju jednoga Leonardova crteža što je visila na zidu.

Docent je nosio naočale bez okvira, koje su mu bile premale, ne zato što bi stakla doista imala premalen promjer nego jer je u njega glava bila doista impozantna. Na njoj je bio još i grm našušurene, svježije oprane kose. Govorio je odmjereno, dosta glasno, jasnim rečenicama i bez zastajkivanja, kao da čita. Izlaganje se moglo dobro pratiti uhom.

Najprije je ocrtao problem ukazujući na temeljne dileme koje se u vezi s falsifikatom u umjetnosti otvaraju, dotakao je pravne i ekonomske aspekte stvari, a onda je dao kratak povijesni osvrt. Bio je dobro pripremljen, pa je nanizao nekoliko vrlo efektnih primjera umjetničkog falsifikata, od najranijega doba do danas. Mnogi od tih slučajeva bili su sami po sebi zanimljivi, drugi su dobro ilustrirali dileme od kojih je pošao. Onda je ustvrdio kako i danas po mnogim svjetskim galerijama ima mnogo slika za koje nije sigurno da zapravo nisu krivotvorine. I tu je prešao na principijelni teren.

— Pitanje koje se postavlja — rekao je — vrlo je jednostavno, ali i neobično teško. Ono glasi: ako se divimo nekoj slici koja je zapravo falsifikat a mi to ne znamo, onda taj falsifikat za nas preuzima ulogu umjetničkog djela. Ako, dakle, falsifikat (za koji ne znamo da je falsifikat i možda nikada nećemo ni saznati) za nas igra ulogu umjetničkog djela, nije li on onda doista umjetničko djelo? I, s druge strane, hoće li takva slika ili kip prestati biti umjetničko djelo onoga časa kad original ipak iskoči iz kakve privatne zbirke ili se pojavi na kakav drugi način?

Mihovil je pažljivo crtao i nije dizao glavu. Crtanje mu je dobro išlo, čak za nijansu bolje nego inače. Zoran se nagnuo k njemu:

— Što kažeš, dobar je?

— Valjda — rekao je Mihovil. — Slabo ti ja to kužim.

— Dakako — nastavljao je docent — na pitanje koje sam upravo postavio nije moguće odgovoriti jednoznačno. Potrebno ga je staviti u širi društveni kontekst. A kad to učinimo, postaje jasno da je

temeljno zapravo jedno drugo pitanje: pitanje, naime, o pojmu umjetnosti koji u našoj epohi vlada. Taj je pojam relativan, on nije uvijek isti. Gledano s aspekta jedne epohe, odgovor na pitanje što je umjetnost bit će jedan, s aspekta druge epohe opet drugi. Bilo je razdoblja u kojima se kopija, prijevod ili preradba smatrala autorskim djelom. I još više, imitacija je ponekad bila vrhovno načelo, pa je kao umjetnost i vrijedilo samo ono stoje bilo imitacija, primjerice u renesansi. Dakako, vi ćete se odmah upitati kakav je naš današnji pojam umjetnosti. Ni na to nije moguće odgovoriti jednoznačno, jer se danas nalazimo na medi epoha. Romantički pojam umjetnosti, prema kojemu je umjetnost emanacija subjektiviteta, njegova neponovljivog odnosa prema svijetu, danas je na zalazu. S druge strane, danas smo suočeni i s takvom umjetnošću koja se proizvodi zato da bi se reproducirala u milijunima kopija, da bi se trošila, ili da bi je potrošač mijenjao i na nju utjecao, kao kod mobilnih grafika. Pojavljuje se, k tome, i inzistiranje na procesualnosti umjetnosti, ne samome činu stvaranja djela. Naš je pojam umjetnosti, dakle, složen. Mi smo u stanju razumjeti da umjetnost nije nužno izraz subjekta, da ona može biti i čin ili proces, i da se može multiplicirati.

Docent je malo zastao, pa zaokružio očima po prisutnima. Neki od njih pažljivo su ga slušali, drugi su sagibali glave, dodavali nešto jedni drugima, a zatim piljili u zid iza predavačeve glave. To je Zoran poslao Mihovilov crtež da kruži među studentima, i oni su mu se sad divili i uspoređivali ga s reprodukcijom na zidu. Neki od njih istezali su vratove i gledali u Mihovilov potiljak.

— Ne kviri čovjeku posao — šapnuo je Mihovil Zoranu.

Docent je nastavio:

— Iz svega toga proizlazi i naš današnji izmijenjen odnos prema umjetničkom falsifikatu. Koliko ćemo falsifikat biti u stanju da primimo kao umjetničko djelo, ovisit će o nekoliko stvari: u kakav je kontekst stavljen, prema čemu stoji u nekome bitnom odnosu i kakva mu je namjera. Pojednostavljeno kazano: ako se falsifikat izrađuje kao poseban umjetnički čin, zato da bi kao umjetnost bio pokazan, i ističući svoj odnos prema originalu, on može biti umjetničko djelo. Ako naš mladi prijatelj ovdje načini savršenu kopiju Mona Liže, pa taj svoj rad izloži u galeriji, on zapravo izlaže umjetničko djelo. Kad bi naslikao nešto u Leo-nardovu stilu i počeo tvrditi da je to još

neotkriveno Leonardovo platno, to, bar po mome mišljenju, ne bi bilo umjetnost.

Netko je od studenata ustao i odnio Mihovilov crtež predavaču na stol. On ga je pažljivo pogledao, onda se osvrnuo prema reprodukciji na zidu, potom je kimnuo glavom i odložio crtež.

— Ovo mi baš dobro dolazi — rekao je. — Kopija je savršena. Upravo u vezi s tim savršenstvom otvaraju se još neki problemi izrazito socijalne naravi. Društvo je, naime, uvijek obvezno da zauzme neki odnos prema savršenstvu. U tom pogledu, kopija je u prednosti pred originalom. Original se može smatrati umjetnički savršenim, ali i ne mora, to je stvar stava i mijenja se od epohe do epohe i od čovjeka do čovjeka, jer umjetnost se ne može egzaktno mjeriti. A s kopijom je drugačije. Za nju se može utvrditi egzaktno da je savršena, jer ima predložak. To je ono bitno. Upravo zato postavlja se i pitanje kako će se društvo postaviti prema, evo, ovakvim, savršenim djelima — rekao je i dotakao crtež pred sobom.

Slušaoci su napeto gledali u predavača.

— Mene je društvo već hapalo — šapnuo je Mihovil Zoranu.

— Ali te i pustilo — odgovorio je Zoran gledajući u docenta.

— Pojasnit ću zašto se taj problem otvara — nastavio je predavač.

— Društvo se mora nekako postaviti prema savršenom falsifikatu zato što se savršen falsifikat uvijek nekako odnosi prema društvu. Ne mora se tu raditi o zloupotrebi, može do toga doći po logici umjetničkog posla. Nemojmo, naime, zaboraviti da ovdje imamo posla sa čovjekom koji je kadar savršeno krivotvoriti ne samo slike i crteže, nego i pisma, dokumente i niz drugih stvari. Samim tim, u njegovim je rukama koncentrirana silna moć.

Docent je napravio stanku, radi efekta. Slušači su piljili u njega, a Mihovil je opet sagnuo glavu.

— Nemojte se čuditi što upotrebljavam tu riječ — kazao je docent.

— Jer, gledajte što je sve u stanju takav čovjek: prvo, on može načiniti cijelu jednu paralelnu umjetnost. Može, recimo, nanizati deset do sada nepoznatih Račićevih slika, koje će sam načiniti. Ne mora ni tvrditi da su Račićeve, dovoljno je da budu dobre kao i originali. Postavlja se tada pitanje: jesmo li dobili novoga Račića ili nismo?

— I ovaj me sumnjiči — šapnuo je Mihovil.

— Ne luduj — psiknuo je Zoran.

— Sad ćeš čuti — rekao je Mihovil.

— Ja neću odgovarati na to pitanje — nasmiješio se docent — jer vam želim ukazati još na nešto: ne mora umjetnik uvijek biti pošten. Ili, ne moraju biti poštene oni koji se služe njegovim djelima. I, gledajte sad što je tu moguće: zamisliva je situacija u kojoj bi naš mladi umjetnik izradio, falsificirao, niz nepoznatih, zapravo i nepostojećih, povijesnih dokumenata o osobama, događajima i slično. Što bi se tada zbilo? Promijenilo bi se naše viđenje vlastite povijesti. A moguće je da bismo svi na to pristali. Stvarajući takva djela, on bi, dakako, mijenjao ne samo prošlost nego i budućnost. Ako bi se otkrilo daje Matija Gubec znao za Marina Držića, sve bi bilo drugačije. Shvaćate? To su ogromni potencijali. Jer, ne zaboravimo, radi se o savršenstvu!

Docent se nakašljao. Popio je malo vode iz čaše, pogledao čeznutljivo u svoju kutiju sa cigaretama na stolu, pa se opet nakašljao.

— Sto sam ti rekao? — šapnuo je Mihovil, a docent je nastavio:

— Radi se o savršenstvu. I zato kažem da društvo mora zauzeti svoj stav. Ja, međutim, neću reći ništa o tome kakav taj stav treba da bude. Možda bi bilo najbolje da na to pitanje odgovori diskusija. Dakako, sve što sam rekao podložno je preispitivanju. Hvala vam.

Nastala je tišina, Mihovil je pripalio novu cigaretu, nastalo je zatim šuškanje i komešanje. Onda je ustao voditelj tribine i rekao:

— Izvolite postavljati pitanja. Tu je umjetnik, možemo i njega pitati.

— Okrenuo se Mihovilu. — Možda da dođete za stol?

— Mogu i ovako — rekao je Mihovil i samo okrenuo svoju stolicu, pa je zajahao. Svi su piljili u njega, a on je pogledavao u Zorana, tražeći podršku.

Javio se jedan kosmati student.

— Ja mislim — rekao je — da se tu radi o umjetnosti. To je prvo. Drugo, mislim da je upravo to umjetnost koja odgovara ovom vremenu. Treće, mislim da to otvara neslućene mogućnosti. Ja bih taj smjer bio u stanju slijediti ne znam dokle. To je nešto što treba širiti. Jer, što je drugo stvaranje paralelne umjetnosti nego stvaranje paralelnoga svijeta, koji bi bio stvoren isključivo na osnovi

umjetnosti, isključivo kao plod imaginacije, pa bi, dakle, bio bolji od svega što postoji? Svijet na umjetničkim principima?

Student je i dalje govorio, i dalje smušeno, ali je to imalo efekta. Svi su gledali čas u njega, čas u Mihovila koji je crvenio, jašući na svojoj stolici. Zoran je pažljivo gledao slušače. Imao je dobro oko za raspoloženje mase, to mu je bilo u obitelji. Šapnuo je Mihovilu:

— Da ih sad povedeš da skoče u Savu, pošli bi.

U tamnoj veži su se poljubili, jer im je to bio običaj, ali samo zakratko: Dina je pohitala niz malu strminu koja je vodila prema ružnom dvorištu, gdje je danju uvijek bio parkiran koji kamion, došla je do kraja prolaza i malo istegla vrat. Jedan je prozor svijetlio i obasjavao u dvorištu komad taraca i kanalizacijsku rešetku, zastirući sve to uzorkom kačkane zavjese koja je visila ispred stakla.

— Tata čeka — rekla je Dina.

— U kuhinji? — upitao je Mihovil i pogledao na sat.

— Uvijek u kuhinji — rekla je Dina.

— Sad je točno pola dva, a on sutra radi. Što će ti reći?

— Ne znam. Ali, s obzirom na sve ovo — rekla je Dina i pogledala niza se, uživajući još jednom u svojoj prvoj večernjoj haljini, maturalnoj — vjerojatno je više zabrinut nego ljut. Ja sam mu i rekla da će trajati dugo.

— Onda što? — upitao je Mihovil. — Je li ti hladno? Ideš?

— Još malo — rekla je Dina. — U pola dva ili u dva, sad je već svejedno. Zapali jednu, pa ćeš mi dati dim. Ne smijem cijelu. Nek pričeka malo, drug inženjer. Nemaš ti svaki dan izložbu.

Vratili su se do uskoga prolaza između ulice i dvorišta. Tu je Mihovil zapalio cigaretu, a Dina se popela na malu istaku na zidu i obavila mu ruke oko vrata. Opet su se poljubili. Cijelim putem su žurili iz Gradskoga podruma, kamo su ih pozvali organizatori izložbe, dok su hodali, pazili su na Dinine pete i na barice koje su ostale od polijevanja ulica. Tek sada su imali priliku da razgovaraju. Oko njih bila je svibanjska noć, straga, iz vrtova, dopirao je jak, noćni miris biljaka.

— Hoćeš moj sako? — upitao je Mihovil, pa svukao sako. I on je bio nov. Prebacio ga je Dini preko ramena. Pušio je i pomalo davao njoj da povuče dim.

— Što ti se čini? — upitala je Dina, koja je jedva čekala da to čuje.

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Sav sam još smušen. Čini mi se da mi se puši iz glave, toliko je toga bilo. Ne vidi se ništa?

— Vidi se malo — rekla je Dina. — Dim je zelenkast. Nije čudo što si zbunjen, ipak je to prvi put.

— Možda i posljednji — uzdahnuo je Mihovil. — A mogao sam i znati da će biti ovako. Dugo se pripremalo, svi su o tome govorili i pisali, znao sam i tko će doći...

— Ali nisi poznavao sve te ljude. To su sve veličine, neki tvoji uzori, a sad su došli na otvorenje tvoje izložbe. Zoran kaže da su bila četiri akademika.

— To je više društveni štos — rekao je Mihovil. — Ja sam ovih dana u modi.

— Zoran kaže da je ovo jedna od najbrže organiziranih izložbi.

— A, staja znam.

Doista, izložba je bila organizirana munjevitom. Još otkad su novine, radio i televizija počeli govoriti o Mihovilu, dopri su do njega i prvi glasovi o ideji da priredi izložbu. On je otvoreno priznao Dini i Zoranu da se plaši, ali mu je stvar silno laskala. Onda su ga pozvali i predložili mu, pa je mladi kustos, kojeg je Mihovil inače znao kao vrlo oštrog i borbenog kritičara, jednoga poslijepodneva došao k njemu i isprevrtao njegove stvari mnogo žešće nego milicija. Samo je izdvajao sliku po sliku, crtež po crtež i odmahivao glavom. Skupio je i neke stvari kojih se Mihovil stidio, a na kraju je ispalo da je uzeo sve, ostavivši samo nekoliko beznačajnih papirića. Uostalom, i izložbeni prostor bio je golem, bila je to jedna od najuglednijih galerija. Uzeo je kustos i pisma, i note, i falsifikate dokumenata, a gotovo da je očekivao da će Mihovil na brzinu još nešto načiniti, kad mu već tako dobro ide.

— Svidjelo mi se kako je stari Kolarić nastupio — rekla je Dina.

— I meni. To je malo ispuhalo patetiku situacije. Rulja se cerila.

— Baš je bio drag — rekla je Dina.

Kolarić je na otvorenju održao govor, i to, dabome, improviziran govor. Kako je to izgledalo, lako je zamisliti: njegove nesuvisle rečenice, dolazeći iz grla obujmljenog kravatom, iz grudi stegnutih smokingom, u svečanoj tišini galerije gdje su uparađeni ljudi svečano stajali u polukrugu i slušali dok su sijevali fleševi, izgledale su još smješnije i još nedovršnije. Uostalom, i bile su nedovršnije nego

inače: starčeve misli bile su uznositije nego obično, malo patetične, pa je dopunjavanje krnjih rečenica, koje se inače očekivalo od svakog Kolarićeva slušatelja, bilo još mukotrpnije, pa i komičnije. Svi su prestali ubrzo u sebi dopunjavati, samo su slušali, pazeći da ne prasnu.

— I ono s njegovom slikom bilo je izvrsno — rekla je Dina u tami, stežući oko sebe Mihovilov sako.

— Nije bilo loše.

Mihovilove radove izložili su tako da su ih usporedili s originalima, to je bila ideja onoga mladog kustosa. Izložili su dokumente, pisma, note, crteže, grafike i reprodukcije, ako su imali originale, a pored toga Mihovilove radove. To je ostavljalo dojam. Poseban odjeljak bio je namijenjen čistim falsifikatima, dakle mistifikacijama: slikama, kipovima, pismima koje autori nikada nisu naslikali, načinili ili napisali. Počasno mjesto zauzele su dvije slike maksimirskog perivoja: Kolarićeva i Mihovilova. Dakako, nijedan ni drugi nisu otkrili piscu kataloga daje do falsifikata došlo slučajno: to bi ipak bilo previše. Ali, u kuloarima se za to znalo, o tome se govorilo, i najviše se ljudi skupljalo oko tih slika.

— Samo — rekla je sad Dina — nisam mnogo razumjela od onoga u katalogu. Znam samo da te hvali. A i uvodni govor bio je prilično filozofski.

— Izgleda da filozofi imaju pik na mene — rekao je Mihovil. — Pa čak i oni koji nisu filozofi, počnu pred mojim stvarima filozofirati. To mi smeta.

— Vidjela sam. Ne znaš se pretvarati. Nisi baš pravio sretno lice dok su govorili s tobom.

— A što mogu — uzdahnuo je Mihovil.

Doista, oko njega su se te večeri samo smjenjivali sugovornici, koji su dolazili da mu čestitaju, da ga potapšu po ramenu, a onda bi počeli razvijati svoje mišljenje o njegovu radu i smislu toga rada, očekujući da će se Mihovil s time oduševljeno složiti. Sva ta mišljenja imala su jednu zajedničku crtu: bila su sasvim teorijska, i sva su na kraju vodila do filozofiranja o odnosu umjetnosti i zbilje. Slušajući sve to, Mihovil se zamorio, a stalno je očima tražio Dinu, koja je bila sa Zoranom. Bojao se da njoj ne bude dosadno.

— Dobro su te pritisli — rekla je sad. — Samo da mi te sad ne bi sasvim... Imat ćeš sve manje vremena za mene.

— Pa s kim sam sad, s njima ili s tobom? Šuti, mala! Hajde, sad je dosta. Tata čeka. Vрати sako.

Još jednom su se poljubili, Dina je skočila s istake na zidu i on ju je ispratio do ulaza u dvorišnu zgradu. Čekao je pred vratima dok nije čuo ključ u bravi, a onda se premjestio pod prozor. Dvorište je bilo akustično. Slušao je. Začuo se razgovor: tekao je dosta mirno, ali se riječi nisu razaznavale. Ni nakon nekoliko minuta ton se nije podigao, što je značilo da se tata ipak ne ljuti. Znajući da je Mihovil još u dvorištu, Dina je došla do prozora pa, okrenuta leđima dvorištu, mahnula dvaput neprimjetno rukom.

Mihovil je izašao iz dvorišta i uputio se kući. Na satu pred Kazališnom kavanom mala je kazaljka, baš dok ju je gledao, naglo poskočila, i s pet do dva premjestila se na četiri do dva. Prošao je Masarykovom, pa prolazom kraj kina »Balkan«, i stigao na Cvjetni trg. U izlogu Znanstvene knjižare bilo je nekoliko crteža. Sve su to bili aktovi, pa se Mihovil sjeti da je zbog izložbe opet propustio vježbe iz kolegija Večernji akt.

Večernji akt, koji nazivaju još i malim aktom, jer se crta na malome formatu, uči se za cijelo vrijeme trajanja studija i glavna mu je namjena razvijanje tehnike i stjecanje rutine: pod umjetnom rasvjetom anatomske osobine modela bolje se vide, a istodobno ih je i nekako teže prikazati. A ima nečega zavjereničkoga i nečega vračarskog u tome da čovjek neku vrstu slike mora slikati baš u određeno doba dana, kao što se alkemijske supstance (eliksiri mladosti i ljubavni napici) spremaju u ponoć ili za puna mjeseca.

— Sve što vi radite, mladiću, zapravo su večernji aktovi — promrmljao je Mihovil ispred izloga, a onda podigao glavu i pogledao zvijezde nad svojom glavom. Sve stoje stvarao doista je bilo nekako unaprijed uvjetovano i određeno i on nije sam birao kad će što raditi: naprosto bi došao trenutak da se nešto učini i on bi to učinio, jer nije smio propustiti pogodno vrijeme, kao što i ratar bira trenutak za prskanje voćaka i kao što se raketa na Veneru mora lansirati točno određenoga dana, sata, minute i sekunde. Okretanje zvijezda nad njegovom glavom i kazaljka na satu pred Kazališnom kavanom neprestano su odlučivali za njega.

Bogovićevom i Gajevom stigao je do Trga. Kao i uvijek, tu je nekoga bilo: netko je išao dijagonalno od centralne ljekarne prema taksi-stajalištu u Praškoj, netko se motao oko »Varteksa«, netko se pijan njihao kraj jednoga od dvaju kioska. U izlogu knjižare na uglu, Mihovil je u prolazu zapazio naslov: Život je negdje drugdje.

Televizori su svuda bili upaljeni. Na Medveščaku, na primjer, cvali su kestenovi, drvored se pružao kao niz iskićenih borova s upaljenim svijećama, bijelim i ružičastim, prozori su stajali otvoreni, mirisala je iznutra kava, čulo se kako djeca zapitkuju i kako ih stariji nastoje umiriti, bila je u sobama svuda polutmina ili su gorjele stajaće svjetiljke, a ekrani su pla-vičasto svjetlucali: čuli su se vrapci u granju, i čulo se kako voditelj postavlja Mihovilu pitanja, a Mihovil na njih odgovara.

U studiju je bilo vruće, motalo se onuda nekoliko ljudi koji su svi hodali na prstima i sporazumijevali se znakovima. Svjetlucali su monitori i čulo se kako voditeljica okreće stranice spremajući se za svoj nastup. Mihovil je imao šarenu košulju i traperice, Dina ga je bila malo ošišala za tu priliku. Urednik je inzistirao da razgovor ide uživo, a ne kao snimka s magnetoskopa, upravo zato što se razgovara o falsifikatima.

— Počet ćemo neuobičajeno, pitat ću vas na početku ono što se obično pita na kraju — kazao je voditelj nakon što je Mihovila predstavio, podsjetio po čemu je on zanimljiv i naveo mišljenja stručnjaka. U razgovoru je sudjelovao i jedan mladi povjesničar umjetnosti, s bradom. — Kakvi su vaši planovi, kako mislite nastaviti?

— Ne znam točno — rekao je Mihovil. — Puštam da se stvari razvijaju same po sebi. Ništa od tih stvari ne radim planski.

— Nego po inspiraciji?

— Ako to nije neskromno kazati. Zapravo mi je malo... A eto, kad već pitate, evo: ja se na taj način izražavam. To je kao neka potreba, tako nešto.

Pred mnogim televizijskim ekranima u gradu i u zemlji sredovječne žene spustile su pletivo u krilo i počele pažljivo gledati, nakrivivši malo glavu i zirkajući u Mihovila toplo i materinski. Pred jednom trgovinom, koja je i nedjeljom imala u izlogu upaljen televizor, skupila se poprilična hrpa ljudi, premda se kroz staklo malo što čulo.

Mihovilovo lice izgledalo je na ekranu iskreno i nekako puno obećanja, a njegove riječi kao da su nešto novo otkrivale.

— Recite nam — kazao je voditelj — što ste sve do sada radili?

— Mislite falsificirao?

— Pa... ako vi to tako zovete...

— Mnoge stvari, osobito u posljednje vrijeme. Slike, grafike, rukopise, skulpture, štampane stvari... Nedavno sam izradio stranicu novina za sutrašnji dan.

— Izmišljenu i s vašim tekstom? — Da.

Jedan student rekao je svojoj djevojci, pred televizorom u studentskom domu, da toga čovjeka mora upoznati. Jedan srednjoškolac odlučio je da se upiše na Akademiju. Jedan pisac dobio je ideju za roman. Jedan pijanac otišao je u kuhinju po sodu-bikarbonu.

— Ima li nešto što još želite uraditi?

— Ima — rekao je Mihovil. — Ja sam zapravo tek na početku. Tek iskušavam svoje mogućnosti. Još u ovome času ni približno ne znam koliko se daleko u tome može ići.

Iz krčme koja se nalazi odmah pokraj teniskog igrališta pozvali su igrače da i oni to pogledaju. Plivači su izašli iz bazena. Čovjek koji se probudio i odmah upalio televizor mislio je da sanja, pa je otišao u kupaonicu i ispljuskao se hladnom vodom.

— Dobro — uključio se sada i povjesničar umjetnosti, prethodno se malo nakašljavši — a koliko daleko mislite da se u tome može ići?

— To ovisi o talentu — rekao je Mihovil. — A on svakako ima svoja ograničenja. Ali, ako pitate što se sve može i stoje vrijedno falsificirati...

— Da, to pitam.

— E, to je... Ja znam odgovor, samo ne znam hoće li on svima biti uvjerljiv. Mislim da ograničenja zapravo i nema.

— Kako to mislite?

— Pa evo, ne želim mudrovati, ali... Ako svaka stvar ima svoju sjenu, zašto ne bi mogla imati i svoj falsifikat? Ne radi se tu samo o umjetničkim djelima nego i o drugim stvarima. Falsificirati obične predmete, to također može imati svoj smisao.

— Kakav bi to smisao bio? — upitao je kunsthistoričar, malo izazovno.

— Pa... Umjetnički. Zašto inače slikamo mrtvu prirodu? Da kažemo nešto o stvarima oko sebe. Umjesto da naslikam stolicu, ja mogu načiniti njezinu kopiju. Uvjeren sam daje i to nešto... Neko stvaranje.

Režiser je zaboravio režirati, pa kamerama više nije davao nikakve upute. Kamermani su stajali nepomično i slušali, ne dirajući svoje kamere. Mikser slike zaboravio je miksati, tonac je zaboravio okretati mikrofona, tako da je Mihovila snimala samo jedna kamera, držeći ga u krupnom planu, a pitanja jedva da su se i čula. Ali, sve to nitko nije opazao, ni u studiju ni pred ekranima. Svuda naokolo po studiju visili su Mihovilovi radovi, koje su na početku tog priloga bili detaljno pokazali.

— Poznato je — rekao je povjesničar umjetnosti — da postoje dvije vrste falsifikata. Jedni su oni kod kojih se kopiraju već poznata djela, a drugi oni kod kojih se načini djelo u nekome poznatom stilu, recimo Račićevom, ili se izradi kakav dokument, recimo Matoševo pismo, pa se onda tvrdi da je to autentično. Koju vrstu vi preferirate?

— Ja sam na početku — rekao je Mihovil — i ne pravim razliku. Ali mislim da je u principu zanimljivija ova druga vrsta.

— Možete li reći zašto? — upao je voditelj, koji se osjećao donekle zapostavljenim.

— Mogu. Zbog istoga razloga zbog kojega mi se čini da je uopće vrijedno falsificirati. Prvo, zato što načiniti u tuđem stilu nešto što je doista vrijedno, recimo neku sliku, zapravo znači nešto novo stvoriti. Drugo, zato što načiniti dokument o nepostojećem događaju zapravo znači stvoriti i sam taj događaj. Stvoriti ono o čemu taj dokument svjedoči.

Jedan par odlučio je toga poslijepodneva da se vjenča. Drugi par odlučio je da se rastane. Jedan mladić odlučio je da se zaredi, drugi mladić odlučio je da se raspopi. Jedan čovjek odlučio je da ubije svoga neprijatelja. Sve se to zbivalo u vrijeme dok je Mihovil govorio na televiziji, i neke od tih stvari kao da su bile u nekoj vezi s onim što je govorio.

— Znam — rekao je voditelj, uplašivši se, valjda, da razgovor ne ode u tko zna kakvom klizavom smjeru — ali, ako je nešto falsifikat, onda je falsifikat. Može postojati i tisuću dokumenata o nekom izmišljenom događaju, ali taj događaj ostaje izmišljen, i tu ništa ne pomaže.

— U tom slučaju, ja bih rekao — nasmiješio se Mihovil pomalo zlobno — da imamo puno pravo da sumnjamo daje seljačka buna doista podignuta. — Bilo je u njegovu govoru neke sigurnosti koju ni sam do tada nije poznavao.

Voditelj se nasmiješio. Pred ekranima su se ponegdje nasmijali. Režiser se napokon trgnuo i gurnuo miksera slike, zatim je počeo govoriti u mikrofoni i kamermani su se pomakli. Na ekranu su se opet vidjeli Mihovilovi radovi, a iz svih soba u svim gradovima čulo se kroz otvorene prozore kako se građani glasno dive. Ponegdje je kopija stajala kraj originala, pa je divljenje bilo još veće.

— Još bih jedno pitanje postavio — rekao je povjesničar umjetnosti. — Kakav je, po vašem mišljenju, društveni zadatak vaših radova?

— Ja mislim, kao i kod svake likovne umjetnosti — rekao je Mihovil spremno. — Kao i kod dizajna, recimo.

— Dobro, a s obzirom na mogućnost lažnih dokumenata, izmišljenih događaja i slično?

— Opet kao i kod svake umjetnosti. Umjetnost je u vezi s društvom. Ona za nekoga nastaje, pa prema tome svjedoči o svemu, pa i o povijesti.

— Dobro, ali smije li to raditi tako radikalno? Falsificirajući?

— Svaka umjetnost falsificira onoliko koliko u nekom trenutku može. Koliko joj se u danome času vjeruje.

— To onda znači — rekao je povjesničar umjetnosti — da za vaše radove i nije toliko bitna vaša tehnička vještina, koliko svijest svih nas kojima je ono što vi radite upućeno?

— Tako je — rekao je Mihovil.

Izletnici su se vraćali sa Sljemena, tramvaji su vozili, crkve su zvonile, u rodilištu su žene stenjale, parovi su se grlili po samotnim sobama. Ali, mnogi ljudi gledali su televiziju, i mnogima od njih učinilo se da su čuli nešto novo. Kao da je ono što se s ekrana govorilo bilo upućeno upravo njima, kao pomoć u njihovim vlastitim brigama. Nitko nije znao zašto je tako.

Na Medveščaku suton je ušao u drvored, pa su bijele i ružičaste svjetiljke na kestenovima svijetlile još jače.

GLAVA PETA

KOJA OBUHVAĆA RASPON OD BOLESTI DO NEZDRAVIH IDEJA

Više se nije moglo živjeti na stari način, dnevni raspored prilično se promijenio. Više nije Baka u pola sedam otvarala vrata i budila Mihovila ili ga nalazila za stolom, jer je on sad često ustajao ranije, a događalo se da se i vrlo kasno vrati, pa ga je tako ostavljala da spava. Vrijeme ručka nije se više točno znalo, jer je Mihovil često kasnio, a ponekad bi čak Baka morala izostati i sa svoga goblenarskog kružoka, jer je u stanu bivalo stranoga svijeta, pa i prilično uglednog. Baka bi tada nudila rakijom, praznila pepeljare ili prala šalice od kave. Mihovil je nastojao da joj u svemu tome nekako pomogne, ali ona to nije dopuštala.

Osim toga, on se razbolio oko tjedan dana nakon nastupa na televiziji. Probudio se s jakom temperaturom, usta su mu bila suha, a desna ruka malo mu se grčila, pa ju je skrio pod pokrivač, da ne plaši Baku. Ipak, Baka se i bez toga uplašila, pa je pozvala liječnika, a zatim je telefonirala i otkazala Mihovilove sastanke za taj dan. Oko jedanaest, on je malo buncao, a zatim se smirio i zaspao. Refleks sunca s grmlja na gričkome obronku bojio je sobu zelenkasto, pa su i Mihovilove halucinacije bile još neobičnije.

Liječnik gaje probudio i pregledao, bio je to Bakin znanac iz ulice, stari, ćelavi platfusar s engleskim brkovima i prstima žutim od duhana. Slušao je Mihovilovo disanje stetoskopom, zavirivao mu u zjenice i u grlo, pitao ga kako se osjeća. Onda je ipak spazio onu ruku koja se trzala. To ga je u prvi mah zabrinulo, a onda, začudo, donekle smirilo. Potapšao je Mihovila po ruci i izvadio injekciju. Mihovil je zaspao čim je doktor izašao.

— U redu je, susjeda — rekao je liječnik Baki u kuhinji, gledajući pažljivo izreske iz novina na kredencu. — Dečko je umoran, a malo su mu i živci stradali, valjda zbog svega onoga što je doživio. Treba da miruje i da dobro jede. Za nekoliko dana bit će opet sve u redu.

Baka je odmah otišla do tržnice i kupila kokoš. Mnogobrojna gošćenja prilično su iscrpla njihov budžet, ali su, srećom, Mihovilovi radovi počeli donositi novac. Ipak, Baka se nekako ustručavala da ga troši, kao da nije pošteno zarađen; ali sad je morala. Skuhala je juhu i umutila u nju jaje.

Oko tri sata došla je Dina. Mihovil je još spavao, pa je Dina sjela s Bakom i pomogla joj parati neke stare Mihovilove stvari. Nisu dugo radile, jer su iz Mihovilove sobe ubrzo začule neki zvuk. Zgledale su se i brzo otišle onamo.

Mihovil je stenjao u snu, škrgutao zubima i govorio nerazumljive riječi, imao je malo skorene pjene na rubovima usana. Dina se uplašila, a Baka mu je pipnula čelo. Bilo je vrelije nego prije podne: injekcija nije pomogla.

Tada je Baka odlučila da pokuša starinskim metodama. Otišla je u kupaonicu, namočila dva ručnika i vratila se. Prozor Mihovilove sobe bio je otvoren, ali je zeleni zastor bio djelomično spušten, tako daje bolesnik bio u hladu, a na podu je sjao uzak osunčan pravokutnik parketa.

— Drži — pružila je Baka jedan ručnik Dini. Raskopčala je unuku pidžamu i stavila mu ručnik na prsa; on je jeknuo. Onda je od Dine uzela drugi ručnik i stavila ga Mihovilu na čelo. Mihovil je teško disao, napola je otvorio kapke i promrsio:

— Ne morate tu stajati.

Bilo je očito da ih nije prepoznao.

Baka se obukla i krenula da opet potraži onoga starog liječnika; bojala se da se ne bi odazvao kad bi ga telefonski zamolila da dođe, jer bi mislio da ona bez potrebe pravi paniku. Dina je ostala kraj Mihovila.

— Odmah ću ja — rekla je Baka.

Dina je sjela kraj Mihovila na krevet i počela ga gladiti po kosi, više da sebe umiri nego da njemu pomogne. On se trzao, otvarao i zatvarao usta, kapci su mu titrali, a desna ruka često je poigravala pod pokrivačem daleko na drugom kraju kreveta. Dina je bila uplašena.

Onda je Mihovil otvorio oči i odjednom došao k sebi. Oči su mu bile sitne i krvave.

— A, tu si — rekao je. — Kad si došla?

— Nedavno — rekla je Dina. — Nemoj ustajati.

— Koliko je sati? — Mihovil je pogledao prema prozoru.

— Oko četiri.

— Prespavao sam cijeli dan.

— Kako se osjećaš? — upitala je Dina i gurnula mu glavu natrag na jastuk.

— Blesavo — rekao je Mihovil. — A i žderem se. Nisam ništa radio već danima.

To je bila istina. Nije bilo vremena. Od samoga početka, od časa kad je izložba otvorena, razvlačili su ga novinari, znanci, kolege, likovnjaci, teoretičari i drugi. Svi su se htjeli o nečemu raspitati, saznati za detalje, o nečemu se dogovoriti, predložiti ili savjetovati. Mnogi su imali grandiozne ideje o tome što sad Mihovil treba da radi sa svojim talentom. Cijeli dan prolazio je u tim razgovorima, navečer je Mihovil bio vani, bila je tu i Dina, tako da za cijelo to vrijeme nije nijedanput sjeo za stol.

Dina ga je sad začuđeno pogledala.

— Pa kako bi radio ovakav?

— Ovo je tek od jutros. Sve ove dane nisam ništa ni pipnuo.

— Pa i bolje ti je da se odmoriš — rekla je Dina. — Doktor je rekao da si premoren. I ne smiješ ništa raditi.

Mihovilu je ruka drhtala dok je gladio Dinu po goljoj mišici. I glava koju je pridigao s jastuka malo mu se tresla, tako da je izgledao prilično jadno, kao da je nervno rastrojen.

— Prehladio si se negdje — rekla je Dina. Onda se odvažila: — A što ti je s tom rukom?

Mihovil je pogledao svoju desnu ruku kako se trza, na mahove, u prilično nepravilnim razmacima, na različite načine, čas iz prstiju, čas iz zapešća, čas iz zgloba.

— Ne znam — rekao je umorno. — To me najviše i zabrinjava. Ne znam hoću li moći raditi.

— A ti samo o radu — naslonila se Dina na njega i poljubila ga. — Proći će to kad prođe i temperatura.

Mihovil je duboko uzdahnuo, pogledao je u strop kao da se pribire, onda je pod pokrivačem pružio i skupio noge, jer ih je temperatura učinila teškima. Polako se pridigao i sjeo, a Dina mu je namjestila jastuk iza leđa.

— Daj baš da probam — rekao je.

— Što da probaš?

— Crtati. Tamo na stolu imaš papir i olovku. Ona gaje pogledala zabrinuto, a onda je ipak ustala i otišla do stola. Okrenula se i

pogledala ga: on je upirao prstom u rapidograf, pa je uzela i njega, provjerivši prethodno je li pun. Naslonila mu je papir i jednu veliku knjigu tvrdih korica na koljena, u ruku mu je dala rapidograf. Ruka se i dalje trzala, ali ju je Mihovil prslonio uz papir i pritisnuo donji dio dlana uz podlogu. Dina je sjela i gledala ga kako radi.

Iz početka, Mihovil je morao nastojati da predvidi trzaj ruke, pa da tada podigne pero s papira, da ne bi sve pokvario. Poslije, kako je rad napredovao, trzaji su bivali sve rjeđi, dok nisu i sasvim prestali. Mihovil je radio sve brže i brže, i sve bolje. Povremeno je pogledavao u Dinu i smiješio joj se.

Onda joj je pokazao: bio je to izvrstan crtež u stilu Hegedušićevih »Podravske ^motiva«. Dina je malo nagnula glavu i gledala u crtež, pa zatim u Mihovila. Čelo mu se orosilo znojem, što je značilo da temperatura počinje padati.

— Daj mi toplomjer — rekao je. — Ipak će biti nešto od mene.

Imao je samo trideset i sedam sa šest. Pogledao je Dinu, zbacio pokrivač, a kad je ona htjela prosvjedovati, stavio joj je prst na usta. Skočio je iz kreveta i prišao stolu. Pri tom je nagazio na sunčani četverokut na podu, koji se sad iz pravokutnika pretvorio u trapez.

Dohvatio je jedan od pravokutnih komada lesonita koje je imao spremljene iza ormara. Obrisao je s njega prašinu, uzeo uljene boje i sjeo raditi u pidžami, tiho zviždeći. Lahor s Griča micao je zastor, mičući tako i ono svijetlo mjesto na podu. Dina je sjela kraj Mihovila i stavila ruke u krilo. Baka se nije vraćala, sigurno nije našla liječnika kod kuće.

Posao je brzo napredovao. Pomolilo se najprije more, pa nesigurna linija obale, pa trabakul sa šarenom zastavom i ljudima koji su svi stajali poredani uz jedan bok broda. Na obali se vidio magarčić i žena u crnome. Sve je to bilo naslikano nekako nevjesto, ali s puno mašte. Posao je išao kraju: vrlo brzo bila je gotova slika šoltanskog naivca Eugena Buktenice.

Mihovil je ostavio četkicu, zagrlio Dinu, podigao je pa opet spustio, zatim je skinuo gornji dio pidžame, pa se počeo tući u grudi urličući poput Tarzana. Temperature je nestalo.

— Kamo ćemo večeras? — upitao je Dinu.

— Pa kako to? — čudila se ona.

— Ne znam — rekao je Mihovil zijevajući. — Ja sam se i razbolio zato što tako dugo nisam radio. Sad mi je to pomoglo. Ja sam ti neka vrsta narkića, izgleda.

Eksperiment je započeo u osam ujutro. Zainteresirani su se okupili nešto ranije, pa su u službenim prostorijama pili kavu, šalili se i razgovarali o desetim stvarima. Dan je bio tmuran a tlak nizak, pa su svi bili malo potišteni i ne osobito oduševljeni onim što su činili, ali su rutinski održavali dobro raspoloženje, najviše zbog Mihovila, da njega ne dekoncentriraju. Pogledavali su prema njemu, ali on je zajedno sa Zoranom sjedio na jednom od stolova i pregledavao stripove u najnovijem broju »Omladinskog lista«.

Šaroliko društvo liječnika, pravnika, psihologa, likovnih stručnjaka, novinara i ljudi neodređenoga zanimanja premještali su se s noge na nogu jer su imali i malu tremu, pa su njihovi pogledi prema Mihovilu zapravo pitali da li se on to pretvara ili je doista tako ravnodušan.

Točno u osam — a oko organizacije najviše su se trudili ljudi iz ekipe koja je o eksperimentu snimala film — dan je znak da se može započeti.

Ušli su u dvoranu sa staklenim stropom, pa su se odmah razmjestili po stolicama, članovi filmske ekipe također su zauzeli svoja mjesta. Oni koji su sjedili stavili su na koljena papire, da bi mogli zapisivati, laboranti u bijelim kutama stajali su oko svojih instrumenata, a Mihovil je zasukao rukave i dohvatio paletu. Pogledao je izbliza grandiozno platno na ogromnom štafelaju, a onda je načinio nekoliko koraka i otišao do predloška koji je stajao na dobro osvjetljenom mjestu. Bio je to Gundulićeu san Vlaha Bukovca.

Umiješao je boje i načinio prve poteze. Nije se uopće trudio oko crteža, odmah je izveo jedan od likova na Gundulićevoj lijevoj strani i taj je uspio sasvim dobro. Onda se ustremio na jednu od djevojaka u vodi, pa je ubrzo i to bilo gotovo. Trajalo je to oko pola sata. Onda je zastao i okrenuo se gledaocima.

Oni su to shvatili kao znak za pauzu, neki su se od njih promeškoličili, neki ustali i uzvrtjeli se, neki su zapalili cigarete. Jedan od liječnika prišao je Mihovilu i upitao ga:

— Kako se osjećate?

— Dobro — rekao je Mihovil.

— Ne smeta vam ništa? Atmosfera u redu?

— U redu je. Samo ako posao bude išao, to mi je najvažnije.

To je bilo točno. Posljednjih dana još je nekoliko puta ponavljao svoj privatni eksperiment. Nakon trećega pokušaja, nije više bilo sumnje: čim nekoliko dana ne bi radio, porasla bi mu temperatura, desna ruka počela bi se trzati, imao je manifestacije nervnoga rastrojstva i teške fizičke iscrpljenosti. Jedanput je izdržao da vidi koliko daleko može ići, pa mu je temperatura narasla do četrdeset i jedan, a ruka skakala kao mahnita. Bilo je očito da se stanje sve više pogoršava, i jedva je uspio da se iz njega povрати.

Oporavljao se uvijek na isti način: tako da je radio, bilo po predlošku ili iz glave. Čim bi počeo falsificirati, tijelo bi reagiralo, vratilo se u svoju normalnu kolotečinu i počelo dobro funkcionirati. Nije bilo sumnje: postojala je jasna veza između njegova zdravlja, pa čak možda i života, i onoga što je radio; bilo je jasno da bi od onih simptoma mogao i umrijeti. Naprosto, bio je prisiljen da falsificira.

Staklo na krovu dvorane čudno se treslo, puhao je snažan vjetar, neobičan za to doba godine. Vidjelo se kako oblaci galopiraju prema istoku, a onda je među njima bljesnuo komadić plavoga neba, da bi odmah zatim nestao. Ipak, ubrzo se pojavio drugi, pa se povećao, oblaci su domala bili posve razvitlani. Sinulo je sunce. Svi u dvorani malo su se trgli, živnuli, očito je bilo da se sad osjećaju bolje, pa su i pažljivije pratili ono što Mihovil radi.

A on je radio polaganije nego inače, više je zastajao, razmišljao, približavao se predlošku i udaljavao se od njega, ostavljao paletu i ponovo je uzimao, pokazujući jasne znakove nemira. Zoran ga je zabrinuto promatrao. Drugima je trebalo više vremena da uoče da se nešto čudno događa: mislili su daje to uobičajeni stvaralački nemir. Osobito su psiholozi sad došli na svoje. Napokon je organizator prišao Mihovilu:

— Vidim da vas nešto smeta. Čujte, slobodno recite što je. Ako treba nekoga udaljiti iz dvorane, možemo i to. Ovo je važna stvar.

— Ma, ne — rekao je Mihovil. — Ništa mi ne smeta. Ali, kao da sa mnom nešto nije u redu.

— Slabo se osjećate?

— Nije to. Nego, nekako mi ovaj Bukovac... Ne znam. Kao da s njime nešto nije...

— Hoćete da namjestimo original drugačije? Ili hoćete više svjetla?
— nudio je organizator. — Ovo je važna stvar.

— Znam — rekao je Mihovil. — Nastavit ću. Znam daje važno.

Doista, bilo je važno, jer eksperiment nije bio jeftin, a predstavljao je i neku vrstu ispita. Zoranov otac iskoristio je priliku da Mihovila s time upozna dan ili dva ranije. Nakon Mihovilova nastupa na televiziji, postalo je svakome jasno da je krajnje vrijeme da i društvo reagira. Shvatilo je i ono da prema Mihovilovu radu mora zauzeti nekakav stav, kao što je odlučno tvrdio i docent Goran Car. Mihovilov slučaj svakoga se ticao, pa se svatko u to i pleo, a i po novinama su koješta naklapali. Postalo je jasno da se tu ne radi samo o talentu koji povremeno stvara genijalne falsifikate, nego o fenomenu. Pa kao i o svakom fenomenu — o poplavi, letećim tanjurima ili pomrčini sunca — trebalo je dati i neko službeno saopćenje, mišljenje istaknutih stručnjaka i nadležnih ljudi, da ne bi bilo nagađanja i da ne bi kolale glasine.

U Mihovilovu slučaju osobito se inzistiralo na znanstvenom osvjetljavanju cijele stvari, na tome da se stvar svede na fiziologiju, parapsihologiju ili štogod slično, što se već nekako zove, jer je postojala opasnost od raznih tumačenja na mističnoj, pa čak i na religioznoj osnovi. Takvih je pokušaja bilo, od samoga početka.

Zoranov otac stavio je uvijeno Mihovilu na znanje daje cijeli eksperiment zapravo usmjeren protiv njega. Vladalo je u stanovitim krugovima mišljenje kako bi bilo neobično praktično kad bi se moglo pokazati da u Mihovilovu radu ima i nekih pukotina: da falsifikati nisu baš savršeni, da njegovo tehničko znanje ima stanovitih praznina i da postoje metode kojima se njegovi falsifikati mogu znanstveno razotkriti.

Zoranovo zabrinuto lice pokazivalo je da se i sad sjeća toga razgovora: zacijelo je mislio kako se Mihovil uplašio, kako zna da ga stavljaju na kušnju, pa zato radi tako sporo i zato je tako uznemiren. Jer, rad je tekao sve sporije i sporije. Mihovil je izradio cijeloga Gundulića i još jednu kupačicu u vodi, i nešto magle što se iz vode diže, i to je, s obzirom na složenost fakture bilo vrlo mnogo, i davalo je svim stručnjacima dosta materijala za zaključke. Ipak, u usporedbi s onim što je — i kako je — Mihovil inače radio, bilo je to vrlo sporo.

Osim toga, Mihovilovo držanje bilo je sve uznemi-renije, sve se više vrtio i hodao gore-dolje, nervozno miješao boje na paleti, a zatim upotrebljavao sasvim druge. Promatrači su se tiho vrpeljili i šuškali, kao u kinu na najnapetijim mjestima filma. Napokon, već oko pola jedanaest, Mihovil je ostavio paletu, uzeo u ruke bocu s firnisom i potražio očima organizatora.

— Više ne mogu — rekao je i počeo čistiti ruke od boje. Izraz lica bio mu je pun isprike, ali i odlučan.

Svi su bili začuđeni, jer je bilo predviđeno da eksperiment traje cijeli dan, dok ima danjeg svjetla, pa su priređeni i sendviči i razrađen program prekida i pauza za odmor. Neki su samo buljili u Mihovila, a neki su se smješkali pomalo zlorado, u smislu: mali je postao zvijezda.

— Gotovo za danas? — upitao je organizator, a glas mu je malo zadrhtao.

— Ja mislim i uopće — rekao je Mihovil i slegao ramenima, ne gledajući više u organizatora.

Organizatoru se lice izdužilo, podbradak mu je malo zadrhtao, okrenuo se gledaocima kao da traži pomoć, a onda je upitao:

— Ne ide?

— Ne — rekao je Mihovil. — Ne mogu nikako izaći na kraj s ovom slikom. Ni sam ne znam koji je to vrag.

Oprostite mi. Možda, da je koja druga... Možda bi išlo.

— E, to sad ne možemo — rekao je organizator, i dalje sav zdvojan. — A da barem odmah obavimo razgovor?

Razgovor u kojemu je Mihovil trebao odgovarati na pitanja stručnjaka trebao se održati sutradan, kad se srede dojmovi.

— Možemo — rekao je Mihovil. — Stojim vam na raspolaganju. Samo bih molio malu stanku.

Nastalo je omuhavanje, šetkanje, opet su svi gledali u Mihovila, ali nitko nije prilazio. Držali su se prema njemu kao prema čovjeku kojega je zadesilo neko zlo, ali mu se ne može pomoći, pa je i bolje ne podsjećati ga. Ostao je samo Zoran.

— Što je, ne ide? — upitao je. — To ti je od bolesti.

— Nije — rekao je Mihovil. — Nije od bolesti. Ne znam samo kako ću to u tom razgovoru objasniti. Reci, ti si bio kad su ovu sliku donosili iz galerije?

— I pomagao sam — rekao je Zoran.

— E, vidiš. I kako da ja sad njima kažem da ta slika tu, da to nije Bukovac? Da je to najobičniji falsifikat? Kako?

Posljednja stanica bio je Povijesni arhiv. Nakon stoje cijeli tjedan obilazio muzeje, galerije, institute, fakultete, Mihovil se skrasio u dugoj i uskoj prostoriji, za stolom presvučenim zelenom plastikom, gdje su pred njega donosili svežnjeve vezane vrpcom, fascikle, dokumente i drugo, a službenik Arhiva stalno ga je držao na oku. Mihovil je izgledao dobro i čilo, premda nešto mršaviji nego prije, pa i nervozniji. Često se vrpaljio osjećajući kako ga motre, kako mu netko viri preko ramena ili napadno gleda u njegove prste.

Nerado su ga viđali i u muzejima, i u galerijama, a i drugdje gdje je bilo čega umjetnički vrijednog. Voljeli su slušati o njemu, znati što radi, ali im nije bilo drago da se mota oko njih, više su voljeli da se drži podalje. Kao daje on, zato stoje falsifikator, ujedno i lopov, pa bi mogao nešto uzeti. Ili, još više, kao da sama njegova prisutnost predstavlja opasnost za vrednote koje se u tim ustanovama čuvaju. Kao daje Mihovil nekako urokljiv, poput demonom opsjednuta čovjeka, ili kao da je okužen, pa se svi boje da im ne zarazi spomenike, umjetnine i dokumente virusom falsifikata.

To posljednje, uostalom, i nije bilo sasvim besmisleno, jer je u svim tim institucijama Mihovil zapravo i tragao za falsifikatima. Otkako mu je postalo jasno da je znamenita Bukovčeva slika zapravo krivotvorina, nametnula se potreba da i sve drugo provjeri. Ništa nije rekao stručnjacima koji su s njime obavljali eksperiment, izvukao se na umor i bolest, ali je zato poslije utoliko vatrenije govorio o tome Zoranu.

Kao i uvijek, Zoran mu je vjerovao. Bio je impresioniran, odjednom kao da su se i njemu otvorili neki novi vidici. Složio se da svakako treba provjeriti i sve druge važnije slike, dokumente i druge materijale. Sam je predložio da će nagovoriti Ciprijana da im to uredi, a da se iz početka nije ni upitao kako to zapravo Mihovil znade da je nešto falsifikat, po čemu razlikuje falsifikat od originala. Nego je, s Ciprijanovim blagoslovom, odmah drugoga jutra došao s Mihovilom u galeriju i tako su počeli raditi. Zapravo, radio je Mihovil a Zoran gaje posjećivao, kadikad dovodio i Dinu, i raspitivao se za rezultate, i puštaju li Mihovila u depo, što je bio glavni plod Ciprijanove

intervencije. Ako bi se to događalo u galeriji, Mihovil bi prigodom takvoga posjeta samo upro prstom u neku sliku ili grafiku, a ako bi to bilo u muzeju, kvrcnuo bi prstom po papiru, gdje je bio naslov eksponata ili signatura dokumenta. Zoran bi svaki put upitao:

— I to? — i uz vio bi obrvama.

Mihovil ja radio vrlo metodično, i vrlo uredno, tako da je Baka opet bila zadovoljna, jer je otkazao sve sastanke, pa je iz dana u dan redovito jutrom odlazio (ona ga je budila u pola sedam i pojila bijelom kavom), i vraćao se točno na ručak, a po podne bi nastavljao do večeri. Nosio je sa sobom crtaći pribor, jedan okvir s platnom za uljene boje, već ovisno o tome gdje bi radio.

Sjedao bi pred sliku u galeriji i počinjao je kopirati. Trebalo mu je malo vremena; brzo bi ustajao i odlazio pred drugu sliku, iako je prvu tek ovlaš skicirao, ili izradio tek neki njezin detalj. Unosio je bilješke, ispisujući svaku stranicu svoje bilježnice drugim rukopisom, vježbajući se i na taj način.

Na red su došli razni autori, razna djela i različiti žanrovi: slike, dokumenti, pisma, note i drugo. Bio je i u Gornjem i u Donjem gradu, sjedio po tijesnim sobicama i kretao se među policama punim prašnjavih svezaka, pušio u hodnicima i na balkonima, vodio diplomatske razgovore s namještenicima tih institucija. I pravio je štih-probe.

Uzimao je dokumente iz raznih razdoblja, testirao odavde i odande, pokušavao s raznih strana. Ponekad bi zastao pred poznatom slikom ili nad temeljnim dokumentom i odmahivao glavom, tako da su ga službenici čudno gledali. Svima bi bilo drago kad bi otišao. Posljednji dan, u Povijesnom arhivu, proveo je nad najvažnijim dokumentima, ograničavao se sad samo na njih, jer više nije imao vremena, pomalo mu je ponestalo snage, a osim toga, svi bitni zaključci već su bili izvedeni. Malo ih je što moglo poljuljati. Kasno po podne, dok je Mihovil sjedio za onim zelenim stolom na koji su kroz otvoren prozor padali refleksi kestenova lišća pred prozorom, pa se sve doimalo još zelenije, a vani se čulo kako golubovi guču, Mihovil je zaspao radeći. Spustio je glavu na plohu stola i usnuo. Ostali čitači i čuvar su ga gledali; ipak, nitko ga nije budio, jer svi su uglavnom znali tko je.

Probudio ga je tek Zoran: stavio mu je ruku na rame i prodrmao. Mihovil je digao glavu.

— Kako se to ponašate, kolega? — rekao je Zoran.

— Nedolično — rekao je Mihovil i ustao. Vratio je dokumente kojima se bavio, skupio je svoju legitimaciju, bilješke i papire, i tako su izašli i sjeli u Zoranov auto. Odvezli su se do jedne krčme pod Sljemenom, sjeli su tamo u vrt jer je bilo prilično toplo, i naručili pivo. Mihovil je šarao prstom po stolnjaku.

— Onda? — upitao je Zoran. — Kakvi su rezultati?

— Gori nego što sam mislio — rekao je Mihovil. — Nadam se da nisi ništa govorio Ciprijanu o onome Bukovcu, i o tome zašto sve ovo radim?

— Ni slučajno. Prodao sam mu štos. Zašto?

— Treba i dalje biti oprezan — kazao je Mihovil tiho, a onda se malo nasmiješio, pa dodao: — Ovo je tajna što ću ti reći.

— Tajna?

— Zasad. A možda i ubuduće. Kad bih mogao, bilo bi najbolje da i ja zaboravim ono što sam ovih dana saznao. Zapravo, ne znam, nisam dovoljno pametan stoje bolje.

— Nešto gadno? — napravio je Zoran grimasu.

— Ovisi kako uzmeš, kao stoje rekao tvoj stari. Meni se sad čini da jest gadno. Našao sam strašno mnogo falsifikata.

— Gdje?

— Svuda. Ni na jednom mjestu gdje sam bio nisu izostali. Svuda ih ima.

— Važni?

— Ima i nevažnih, ali i strašno važnih.

— I? Kakvi su, tehnički? — zanimao se Zoran. — Dobri?

— Ima ih raznih — uzdahnuo je Mihovil. — U nekim slučajevima ne možeš ni otprilike odrediti valja li ili ne valja, jer nemaš nikakve relacije prema originalu, odnosno prema onome kako bi trebalo biti, da je autentično.

Malo su šutjeli, Zoran je ispio do kraja svoje pivo, pogledao Mihovilovu bocu, pa mahnuo konobarici da donese još jednu rundu. Sjedili su pod stablom marelice, cijela bašča bila je u sjeni, a visoko nad njima zenit je još bio obasjan suncem na zalasku, pa je nebo bilo svijetlozeleno. Bilo je to kao da gledaju iz bunara. Kad je stiglo pivo, Zoran je rekao:

— Dobro, nisam te još pitao, a kako ti uopće znaš da je nešto falsifikat?

— Po tome što ne mogu to falsificirati — rekao je Mihovil ozbiljno.
— Naprosto stanem. Kao s Bukovcem.

Zoran je zakimao glavom, a zatim digao noge na jednu od dviju praznih stolica.

— Je li ti to dovoljno mjerilo? — upitao je.

— Meni jest. Drugima ne mora biti — rekao je Mihovil. — Zato te i molim da šutiš.

Zoran je opet kimnuo glavom, popio malo piva, pa se zagledao u daljinu. Znao je da s Mihovikom treba razgovarati oprezno i polako, saslušati sve, pa tek onda dati svoje mišljenje.

— I, dobro, kako to objašnjavaš? — upitao je. — To da se falsifikat ne može falsificirati?

— Slab sam ti ja teoretičar, mogu ti reći samo ono što intuitivno znam. Mora biti da originali sadrže nešto od prirode, nešto izvorno, šta ja znam, nešto neponovljivo, takvu nekakvu kvalitetu... I zato se i mogu kopirati. A falsifikat je kao... ljuštura. Nešto bez sadržaja, bez identiteta. Zato se i ne može kopirati.

— Govoriš kao pop — rekao je Zoran.

Mihovil se nasmijao. Popio je malo piva, a onda je pogledao Zorana u oči, u znak da sve to ipak nije šala.

— Točno — rekao je. — Tako nekako govorio mi je Bakin Velečasni, još na samome početku. Da prava djela sadrže nešto božansko.

— Ali dokumenti? — upitao je Zoran.

— Ispada da je tako i s dokumentima. Tako ispada. Ja to ne mogu nikome reći osim tebi, ali ta je stvar prilično jeziva.

— Mogu zamisliti kako si se osjećao.

— To je manje važno — sad je i Mihovil digao noge na drugu praznu stolicu. — Ali, sjećaš li se onoga docenta na Filozofskom? Kad je rekao da sam ja u stanju podmetati kukavičja jaja, jer pravim savršene falsifikate? Da mogu mijenjati povijest i sve to? Sjećaš se?

— Kako se ne bih sjećao.

— E, vidiš — uzdahnulo je Mihovil. — Čini mi se da je to već urađeno.

— Kako urađeno?

— Pa tako — gledao je Mihovil zamišljeno u obronak Sljemena. — Dosta onoga što mi znamo o povijesti, o umjetnosti, o životu velikih ljudi, o politici, velik dio tog pozitivnog znanja zasnovan je na falsifikatu. Ogromna masa toga naprosto nije istina.

— Falsificirano? Pa dobro, koliko toga ima?

— Masa, kažem ti. Više od polovice svega što sam pregledao.

Nad njima, i zenit se ugasio. Nebo je bilo ljubičasto, a njihova lica sasvim zelena.

Baka je bila vrlo zadovoljna, jer je Mihovil opet dosta vremena provodio kod kuće, a i radio je samo onoliko koliko je bilo neophodno da ostane zdrav. Tako su sad njih dvoje više bili skupa i više su razgovarali.

Poslije podne, dok je jedna muha tiho zujala u zelenoj polutami iza spuštenoga zastora, oni su u kuhinji pili kavu, jer se Mihovilu spavalo, kao i obično u posljednje vrijeme. Baka je vezla goblen, pa ostavljala iglu i srkala kavu iz svoje stare šalice okrnjena drška.

— Što ćemo mi s tobom, sinko? — upitala je, nakon što se neko vrijeme gnijezdila i uzdisala, spremajući se da započne važan razgovor, a ne znajući kako bi.

— Dogovorit ćemo se — rekao je Mihovil ne dižući glavu s novina.

— Ne izgledaš mi dcbro — rekla je Baka. — Trebalo bi da se odmoriš, previše radiš.

— Brzo će ispiti, Bako.

— Osim toga, ne čuvaš se. To nije dobro.

— Čuvam se — rekao je Mihovil neuvjerljivo.

— Hodaš okolo noću, pušiš, slabo jedeš. Znaš i sam da to više ne ide. Ne možeš samo tako lutati, sad.

— Znam — rekao je Mihovil.

Otkako je postao poznat, doista se opreznije kretao po gradu. Postojala je, doduše, mala vjerojatnost da će mu netko direktno dosađivati, ali su se mogle zamisliti i druge opasnosti. Vjerojatno je sad mnogima smetao, mnogima je mogao biti od koristi, a mnogi su mogli naprosto željeti da mu se približe. Stekao je naviku da se osvrće oko sebe, da pazi kako prelazi cestu, da naglo skreće i ulazi u dućane i u dvorišta u kojima nije imao nikakva posla.

— Pa, kad znaš... — rekla je Baka.

— U redu je, Bako — rekao je Mihovil. — Toliko o tome.

Zoranu je priznao da već dugo ima osjećaj kako ga netko prati, ali Baki nije ništa rekao o tome. Uostalom, ubrzo se pokazalo daje ta pratnja ili posve neefikasna, ili toliko efikasna da se protiv nje ne može ništa učiniti. Pokazalo se to baš toga poslijepodneva.

Zazvonilo je na vratima. Baka se malo trгла, kao i uvijek u posljednje vrijeme, a Mihovil je otišao da otvori. Pred vratima je stajao postariji čovjek s naočalama, u ruci je držao torbu za spise, izgledao je kao kombinacija sveučilišnog profesora i inkasanta za televiziju.

— Dobar dan — kazao je. — Ja sam Farkaš. Mogu li govoriti s vama na trenutak?

— O čemu? — upitao je Mihovil i zauzeo obrambeni stav, jer tako se već bio navikao.

— Nosim vam poruku — rekao je Farkaš.

— Od koga?

— Od ozbiljnih ljudi. I uglednih. Mnoge od njih i vi poznajete. Radi se o stvari koja je u vašem interesu, a neformalnog je karaktera, premda može imati i šire implikacije — izverglao je Farkaš dok gaje Mihovil gledao uzvinutih obrva.

Otraga, Baka je slušala iz kuhinje i pokušavala nešto vidjeti kriveći vrat. Mihovil je slegao ramenima i pustio čovjeka da uđe. Njegov molećivi, a istodobno tajanstveni način svakoga je morao razoružati: stjecao se dojam da će umrijeti ako mu se istoga časa ne pomogne.

— Izvolite ovamo, u moju sobu — rekao je Mihovil i pustio čovjeka unutra, pa zatvorio vrata. Prolazeći kroz kuhinju, Farkaš se naklonio Baki, a ona mu je odgovorila sličnim naklonom. Mihovil se neprimjetno nasmiješio.

Kad je Mihovil zatvorio vrata svoje sobe, čovjek je sjeo na stolicu i odložio torbu kraj svojih nogu. Sunce je sjalo u sobu i obasjavalo Farkašu profil. Zato je malo škiljio i stalno se namještao da izbjegne suncu, ali mu to sve do kraja razgovora nije uspjelo. Mihovil se smjestio na krevet.

— Kao što sam već rekao — započeo je Farkaš svoj ekspeze — dolazim kao nosilac poruke od jedne grupe ozbiljnih ljudi.

— Kakva je to grupa? — upitao je Mihovil prilično osorno.

— Neformalna. To je skupina uglednih, pa mogu reći i najuglednijih ljudi u ovoj sredini. Oni se skrbe da unaprijede razne aspekte života

ovoga društva. To im je cilj i to je ono što ih veže.

— Može li se znati — zarežao je Mihovil — tko sve sačinjava tu grupu? I uopće, nešto поблиže o njoj?

— To nije neophodno. Zasad je možemo zvati Udruženjem. Važno je samo da znate dvije stvari. Prvo, radi se o ljudima koji imaju poštene namjere. Drugo, to su vrlo utjecajni, pa čak mogu reći i moćni ljudi. Oni mogu pojedincu mnogo pomoći, ali mu mogu mnogo i nauditi, ako ocijene daje to potrebno.

Mihovil je slegao ramenima. Oslonio se jednim laktom na jastuk, pa je iz kutije istresao cigaretu ravno u usta.

— Ni jedno ni drugo me osobito ne impresionira — rekao je. — Osobito ne preko posrednika.

Farkaš je naškubio usne, malo se ispravio, vidjelo se da mu nije pravo. Činilo se da sprema nekakav aforističan odgovor.

— Htio bih vas upozoriti... — rekao je.

— A što mi poručuje to vaše Udruženje? — upitao je Mihovil.

Farkaš je sad opet bio u svojoj kolotečini i mogao je govoriti unaprijed spremljenu repliku, poput glumca koji je do tada vapio za izgubljenim šlagvortom.

— Ovako — rekao je. — Radi se o vašim sposobnostima, to i sami znate. Udruženje smatra da se one više ne mogu koristiti onako kao do sada.

— Nego kako? — uzvio je Mihovil obrvama.

— S obzirom da se radi o izuzetnoj stvari, je li — opet je Farkaš naškubio važno usta i zaškiljio istovremeno zbog sunca, te je to jedno drugo potiralo — Udruženje smatra da bi bilo potrebno vaše sposobnosti nekako usmjeriti. Trebalo bi ih usmjeriti tako da u najvećoj mogućoj mjeri koriste ovaj sredini.

— A tko bi ih usmjeravao? Udruženje?

— Udruženje — kimnuo je Farkaš. — Odnosno, njegovi članovi koji se nalaze u raznim društvenim tijelima i kao takvi djeluju dosljedno onome što Udruženje zaključuje.

— Zanimljivo udruženje — rekao je Mihovil.

— Ne samo zanimljivo — kazao je Farkaš. — Usput, podsjećam vas da razgovaramo bez svjedoka. Trebalo bi, dakle, da vaše sposobnosti usmjerava Udruženje. To bi i vama donijelo višestruke

koristi, i ja sam spreman da vam odmah izložim u čemu bi se one sastojale.

— Radije mi recite — kazao je Mihovil — što bih to ja radio za Udruženje? Falsificirao po njihovim instrukcijama, a za opće dobro?

Farkaš se malo nagnuo u stranu i tako pronašao položaj u kojemu ga je sunce nešto manje smetalo. Ipak, i dalje je njegovo držanje imalo u sebi nečega naglašeno ukočenog, kao daje progutao metlu.

— Ni to nije isključeno — rekao je. — Međutim, Udruženje je trenutno više zainteresirano za pasivnu stranu vašega rada nego za aktivnu.

— Za koju to pasivnu stranu?

— Za činjenicu da ste vi u stanju otkrivati falsifikate koji već postoje.

Mihovil se uspravio na krevetu, zatim je ustao, otišao do prozora i bacio čik u širokom luku daleko u dvorište. Ondje je opušak zacrvčao u maloj lokvi koja je zaostala od kiše protekle noći. Onda se Mihovil okrenuo Farkašu, stao pred njega i raskrečio se kao da će tući starog čovjeka.

— Zašto Udruženje misli da ja to mogu?

— Udruženje zna da vi to možete — rekao je Farkaš spremno. — I to znade dosta pouzdano.

— Kako to?

— Nema misterija — dopustio je Farkaš sebi neki nagovještaj smiješka — naši su vas ljudi pratili. Znaju sve što ste radili, što ste čitali, a što kopirali. Nije potrebno biti velik psiholog da se zaključi što ste tražili. I što ste nalazili.

Mihovil se vratio na krevet i opet sjeo. Nekoliko golubova na krovu susjedne kuće bezglavo je gugutalo, čuli su se i vrapci, i sve je to bilo u velikoj, žalosnoj suprotnosti s razgovorom koji se vodio u Mihovillovoj sobi.

— A zašto se Udruženje za to zanima? — upitao je Mihovil polako.

— Zato — rekao je Farkaš poučno — zato što vi niste samo u stanju da naćinite nešto što će izgledati kao istina, nego ste u stanju i da razlikujete pravu istinu od laži. U stanju ste, dakle, da mijenjate zbilju i svijest ljudi o toj zbilji.

— A Udruženju je stalo da i jedno i drugo ostane ovako kako jest?

— Udruženje smatra — digao je Farkaš kažiprst — da nijedno ni drugo ne treba da se mijenja stihijski i pod utjecajem pojedinca.

— Ne treba? — upitao je Mihovil nastojeći da to zvuči ironično.

— I ne može — kazao je Farkaš. — U tome i jest stvar. Takav pojedinac, u ovome slučaju vi, ne može sam. Nitko ne može sam. Ni čuvati tajnu, niti se njome služiti. Prije ili poslije, netko počinje s njime dijeliti ono što on ima. Udruženje smatra daje potrebno da se to zbiva svjesno i pošteno, i s jedne i s druge strane. Nekakav plan mora postojati.

Mihovil je prišao vratima i uhvatio za bravu, pa pogledao ravno Farkašu u oči.

— Možda i mora — rekao je. — Ali, ja ne želim imati posla s tim vašim Udruženjem.

Farkaš je razumio da treba da ode, pa je ustao, uzeo svoju torbu i, uspravan kao svijeća, stao pred Mihovila.

— Zažalit ćete — rekao je.

— To je moguće — rekao je Mihovil ravnodušno.

Već na otvorenim vratima, Farkaš, koji je izgubio živce, okrenuo se i rekao:

— Nitko ne može sam. Niste vi nikakav Mesija.

Baka ga je zaprepašteno pogledala i spustila goblen u krilo.

— Ne žesti se — rekao je docent pripaljujući cigaretu i uvaljujući se bolje u svoju stolicu, koja je nepodnošljivo škripala. — Tebi se možda čini da u ovome času držiš u ruci atomsku bombu. Ali, nije tako. Nije.

Mihovil je otišao docentu i sve mu ispričao. Trebao mu je savjet, i to od nekoga tko će biti dovoljno pametan i upućen da mnogo toga vidi, a istodobno i dovoljno udaljen od Mihovila i ravnodušan prema njemu da može o svemu misliti kao o nečemu što se njega osobno ne tiče, pa da dakle može i bolje zaključivati. Tako je otišao Goranu Caru.

— Zašto? — upitao je Mihovil.

— Zato — nakašljao se docent Goran Car i pogledao kroz prozor, gdje je treperilo lišće breza i čula se motorna kosilica za travu u dvorištu Fakulteta — jer ne možeš ništa dokazati. Nema načina da se utvrdi da su to doista falsifikati, postoji samo tvoja tvrdnja. Postoji samo činjenica da ti nisi u stanju da to kopiraš.

— Dobro, pa znanstveno bi se možda moglo... Imaju sad te metode.

— Znanstveno? — nasmijao se docent tresući svojom grivom. — Ne ljuti se što se smijem. Doista je komično da se na znanost pozivaš upravo ti, koji si uspio namagarčiti znanost. Pa, tvojim falsifikatima eksperti ništa ne mogu.

— To je točno — nagnuo je Mihovil glavu na jedno rame i zamislio se. — Ali, možda još nije... Mislite da je i prije mene bilo nekoga tko je znao tako sve falsificirati?

— Ne znam. Postoje teorije, zacijelo si čuo, da se stvari u povijesti ponavljaju. Nije isključeno da se baš ovdje, u nas, dvaput ili više puta kroz povijest pojavi takav talent. Naravno, ako se stvari doista ponavljaju, i ako račun vjerojatnosti ima nekakvoga smisla.

— To bi mi bilo drago — nasmiješio se Mihovil.

— Drago? — upitao je docent i oslušnuo graju s hodnika, gdje su studenti čekali na ispite. — Nije važno je li ti drago ili krivo. Važno je što da radiš dalje.

— Zato sam i došao k vama.

— Da vidimo — zalupkao je docent prstima po stolu. — Stvar doista izgleda grandiozno. To je činjenica. Ako ima toliko falsifikata svuda oko nas, kao što ti kažeš, onda se iz toga može zaključiti dvoje: prva je stvar da je naša predodžba o masi stvari sasvim pogrešna: o povijesti, o umjetnosti, o onome što je dovelo do ovoga trenutka, o našem vlastitom postojanju, o karakteru razvoja društva, i uopće o svijetu u kojem živimo. Sve je to možda zasnovano na laži, na krivom podatku, kao kod onih divljaka koji misle da će biti hrabri ako jedu lavlje srce.

Mihovil je bio prilično uzbuđen onim što je čuo, pa, premda je nakanio šutjeti i slušati, nije izdržao a da ne ubaci svoj skromni komentar:

— A što mislite, što bi bilo kad bi se sve to odjednom ukazalo... u novom svjetlu? Šta ja znam, da se dozna istina, a?

— A ti misliš da bi to doista bila istina? — nasmijao se docent pomalo gorko. — Jesi li siguran? Vidiš, što zapravo znači to tvoje otkrivanje falsifikata? Znači, u biti, samo njihovu subjektivnu interpretaciju.

— Zato što ne mogu dokazati da su dokumenti lažni?

— Ne samo zato, nego zato što se tako i inače radi sa svim dokumentima. Jer, mi svoje zaključke o povijesti temeljimo jedanput

na jednim, a drugi put na drugim dokumentima. Izabiremo koje ćemo uzeti kao autentične i važne. Automatski, time sve druge proglašavamo ili za lažne ili za irelevantne.

— Ne razumijem baš najbolje — rekao je Mihovil.

— Jednostavno — kazao je docent, grozničavo vadeći cigaretu i pripaljujući je, sav užurban, da mu misao ne bi pobjegla — Evo: mi ništa o povijesti ni o umjetnosti ne zaključujemo direktno iz dokumenata ili iz slika. Ništa. Mi njih najprije interpretiramo: najprije tvrdimo da ta djela i ti dokumenti znače to i to, dovodimo ih s nečim u vezu, dajemo im neko značenje. Shvaćaš? U tome je ta subjektivnost. Mi imamo neki osjećaj povijesti i neki osjećaj umjetnosti, a on ovisi više o tome kakvi smo mi, nego o tome kakvi su dokumenti i umjetnička djela.

Mihovil ga je pažljivo slušao, gledajući usput njegovo lice. Goran Car pustio je nekakvu crvenkastu bradu, a po licu su mu bile pjegice. Imao je svijetlu put, a oči su mu iza naočala djelovale nekako tužno i posve su proturječile i njegovu nastupu i njegovim riječima.

— Dobro — rekao je Mihovil: — Ali onda... Kakva je tu uloga onoga što ja radim? Naime, ako postoji subjektivnost, i ako ima toliko lažnih dokumenata koje svi uzimaju kao prave...

— Sjeti se primjera iz mojega predavanja. Da li je nešto danas Rembrandt i genijalna umjetnost, a sutra smeće, ako se otkrije daje to falsifikat?

— Čekajte — kazao je Mihovil nestrpljivo. — Ako je tako, zar onda ne dobivaju i moji falsifikati dostojanstvo umjetničkih djela? Zar onda i oni nemaju pravo da traže da budu shvaćeni kao umjetnost i istina? Ako su dobri, dabome?

Docent se nasmijao i gurnuo Mihovilu preko stola svoje cigarete, francuske, u plavoj kutiji. Mihovil je uzeo jednu.

— Pa to već imaš — rekao je Goran Car. — Priredili su ti izložbu, izlažeš u galeriji... Ali, bez šale, mislim da si u pravu. Po mome mišljenju, to jest umjetnost.

— A dokumenti?

Docent se opet malo zamislio, kao da oklijeva, nekoliko puta pogledao je u Mihovila pa u prozor, a onda je lupnuo šakom po stolu, kao da se odlučio, pa je rekao:

— Ma, evo, reći ću ti jasno i glasno, premda možda ne bih smio. To je samo moje mišljenje i ja ti ga kažem kao čovjek čovjeku, a ne kao nekakav stručnjak. Po mome mišljenju, tvoji radovi imaju sve uvjete da budu shvaćeni kao originali. U svojoj biti, oni su istiniti. Za mene, opet intimno i subjektivno govoreći, nije važno je li nešto izvorno ili nije. Stvari, mislim na dokumente, slike i drugo, ili imaju neku kvalitetu koja ih čini umjetničkim, ili je nemaju, u tome je sve. Tvoji radovi to imaju.

— Opet ta kvaliteta — rekao je Mihovil, češući se objema rukama po potiljku, tako da mu je kosa poskakivala na sve strane.

— Kako opet?

— O tome mi je naširoko govorio i jedan pop.

— Sasvim logično — nasmijao se docent. — Božansko nadahnuće? Je li? Pa da. Samo što ja to ne uzimam kao božansku kvalitetu, nego više kao ljudsku. Ili djelu vjeruješ ili ne vjeruješ, to ti je.

Sad se i Mihovil zagledao u breze i u red nastavničkih soba u drugoj zgradi, gdje se vidjelo kroz otvorene prozore kako ljudi razgovaraju, telefoniraju, puše ili bulje kroz prozor.

— Po tome ispada — rekao je — da bih ja trebao šutjeti o falsifikatima koje sam otkrio. I o drugima koji sigurno još postoje.

— Ja mislim da je tako bolje — rekao je docent, i opet gurnuo svoje ljute cigarete preko stola prema Mihovilu.

— Ne znam — rekao je Mihovil.

— Ne znaš? — graknuo je docent. Vidjelo se da je uzbuđen. — A jesi li se možda upitao tko je načinio sve te falsifikate na koje si ti natrapao? Recimo, ako nije prije tebe postojao takav falsifikator? A lako je moguće i da nije. Onda otkud falsifikati?

— Ne znam — kazao je Mihovil.

— Ja mislim da mnoge od tih stvari i nisu rađene kao falsifikati. One su možda rađene u dobroj namjeri, razumiješ, u želji da budu originalne, kad se radi o slikama, ili da svjedoče o istini, kad se radi o dokumentima.

Mihovil se zagledao u docenta. Još nije gotovo ništa razumijevao, ali neka traka svjetlosti već se nazirala. Mladi učenjak sve mu se više sviđao.

— Kako je to moguće? — upitao je Mihovil.

— Pa tako. Ima mnogo toga što u prirodi ne postoji u čistom obliku. Nema čistog alkohola, nema čistog zlata. Možda falsifikate naprosto stvara logika povijesti. Možda se oni naprosto moraju pojavljivati, kao nusprodukt, kao nešto što nužno ide uz originale. Možda imaju takvu funkciju.

— To bi onda značilo... — rekao je Mihovil sve bolje shvaćajući.

— Da. To bi značilo da su falsifikati jednako važni kao i dokumenti i umjetnička djela, da su kopije važne kao i originali. Da su nužan dio procesa razvoja, i da bez njih ničega ne bi ni bilo. Bakterije su, vidiš, silno važne u prirodi, premda nama štete jer od njih dobivamo gnojnu anginu. Isto je tako s lešinarima, sa svim ostalim u prirodi.

— Poplave su dobre, potresi su dobri?

— Sve je dobro. Bez svega toga ne bi bilo ni ovoga svijeta.

Nastala je pauza. Obojica kao da su se postidjela toga patetičnog razgovora, najprije docent jer mu je blijeda koža pocrvenjela, a onda i Mihovil, koji se počeo snažno češati po potiljku. Gledali su svaki na svoju stranu, docent kroz prozor a Mihovil prema zidu, gdje je visila astronomska karta sjevernoga zvjezdanog neba. Ipak, trebalo je nekako završiti taj razgovor. Mihovil nije izdržao a da ne upita:

— Onda ovo što ja radim ipak ima nekog smisla?

— Naravno — rekao je Goran Car. — Zato i jesi umjetnik.

GLAVA ŠESTA

U KOJOJ SE GOVORI O CVIJEĆU, PTICAMA I GRAMOFONSKIM PLOČAMA

Mihovil je podigao crni disk do očiju, a zatim pogledao niz njegovu glatku površinu, onako kako se gleda niz oštricu tek naoštrena noža. Površina je bila posve glatka, a preko njezinog ruba Mihovil je vidio mali, prašni prozorčić i sivo obojene rešetke na njemu. Sa stropa su visili djedovi bambusi i zlatili se na poslijepodnevnom suncu. Mihovil je tiho zviždukao, isto onako kako je to nekada i djed radio, kad bi se u podrumu prihvaćao kojega od svojih poslova, za koje je znao da će na kraju dati nešto korisno za kuću i da će obradovati Baku. Onda je ostavio ploču i otišao do prozorčića. Iz metalne bočice za ulje, koju je nekada Baka držala u ladici šivaćega stroja, nauljio je smiješni mehanizam za otkračunavanje prozorčića. Potom ga je pokušao otvoriti. Premda ga je posljednjih dana često otvarao, to je išlo teško, ali je napokon ipak uspio. Otvorio je krilo prozorčića, zakvačio ga uz pomoć sprave koju je sam smislio, pa je tako sad u podrumu bilo malo propuha, jer je vuklo kroz letvice od kojih su bila načinjena vrata.

Potom je sa stola uzeo lonac u kojemu je bila biljka. Došao je s njom do prozorčića. U slapu svjetlosti koja je sad padala u prostoriju, razgledao je biljčicu. Promotrio je pažljivo njezinu stabljiku, pa listove, uhvatio je stabljiku rukom i malo je potegao, da vidi je li doista pustila korijen. Onda je podigao lonac i primakao ga sasvim do očiju. Nije bilo sumnje: na vrhu, između srcastih listova, pojavio se jedan sasvim mali pupoljak. Čak se između njegovih skromnih latica svijetlozelene boje nazirao i prvi znak crvenila.

— Vidiš, vidiš — promrmljao je Mihovil. — Vidiš, vidiš, sad već sasvim liči.

Stavio je biljku na prozorčić, tako da ju je sunce obasjavalo. Njezini blijedi listovi brzo su se ugrijali. Mihovil je zazviždukao, pa je sišao s prozora.

Tiho je zviždukao, bila je to čak i jedna od onih djedovih pjesama («Pokloni svoj mi foto, potpiši sliku tu»), onda je sjeo za stol. Stolica je bila prašna, malo je i hladila, ali to mu nije smetalo. Raskrčio je malo drangulije na ploči stola, pa provjerio može li se dobro nalaktiti.

Onda je uzdahnuo, pa stavio pred sebe crni disk koji je do tada brusio. Pogledao je još jedanput dobro prema svjetlu, pa je rekao:

— E, da vidimo, mala, kakve si sreće.

Iz tvrdoga kartonskog omota, na kojemu je bilo rukom napisano Zoranovo ime i prezime, istresao je gramofonsku ploču u plastičnoj foliji. Izvukao ju je, pa i nju pogledao prema svjetlu.

— Fino, fino — kazao je.

Stavio je tu ploču kraj sebe, tako daje sad i na nju padalo dosta svjetla. Vidjela se svaka i najmanja ogrebotina, a utori su se prelijevali zeleno, crveno i ljubičasto. Bilo je i nešto prašine, koja je također svjetlucala.

Tada se laktovima čvrsto odupro o stol, pa dohvatio alat. Alat je bio sam dao načiniti, on je donekle nalikovao na šestare i, uopće, na dobar pribor za crtanje, ali je na sebi imao mnogo šiljaka i oštrica. Blistao je od kroma dok ga je Mihovil vadio iz vrećice od navoštenog platna i slagao po stolu.

Izabrao je prvu alatku, još se bolje naslonio na stol i provjerio je li njegov disk dobro učvršćen, da mu ne bi klizio (nabio gaje na šiljak sličan onome na gramofonu, samo takav koji nije dopuštao da se disk imalo pomakne). Potom je nekoliko puta puhnuo poput boksača, a onda počeo šiljkom urezivati prvi utor na svoj disk.

Načinio je prvi krug, a onda pogledao na Zoranovu ploču, na kojoj su bili najveći hitovi sastava Platters; bio je zadovoljan. Nagnuo se i počeo raditi dalje.

— Bit će nešto, mala — rekao je.

Dina je poželjela tu ploču, ali se ona više nigdje nije mogla nabaviti. Zoran ju je iskamčio od sestre i Ciprijana, koji su prije više od dvadeset godina uz nju plesali, pa i tada je ta ploča bila dragocjenost. Nitko nije znao reći kako se tako dugo sačuvala. Mihovil je jedanput rekao Dini da će joj tu ploču sam napraviti. Ona se nije mnogo smijala, jer je već pomalo počela zazirati od onoga što je on radio.

Kad je stigao na polovicu prve pjesme, do orkestralnoga dijela, Mihovil je uzdahnuo, ustao, protegao se malo i stavio ruke na križa. Bilo je hladno u podrumu, a on se slabo obukao. Osvrnuo se oko sebe i našao neku staru kabanicu obješenu na vrata od letvica. Ogrnuo ju je, slegavši prethodno ramenima.

Potom je otišao do biljke. Sunce je dobro djelovalo na nju, činilo se da su listovi zeleniji nego prije, a onaj crveni zametak u sredini pupoljka kao da je sad bio nešto veći.

— Samo tako, samo tako — rekao je Mihovil. — Radi ti svoj posao!

Onda se vratio za stol i nastavio urezivati utore. Za prvu polovicu trebalo mu je dva sata, druga je već išla dosta brže jer se izvještio. Osim toga, sad je sve manje gledao na predložak. Kao i svaki posao, i ovaj je postupno zadobio svoju logiku, koja je Mihovila vukla naprijed, tako da je napokon radio posve napamet, zagledan u svoje ruke (trebalo je dosta snage za ono što je radio), sasvim zaboravivši na Zoranovu ploču. Već je posve dobro znao kako treba raditi i utori su ispod njegovih alata izlazili jedan za drugim, čisti i pravilni. Više nije ni provjeravao prema svjetlu ono stoje načinio.

Kad je pogledao na sat, bilo mu je jasno da mora požuriti, jer se bližio Bakin povratak. Skinuo je ploču s njezina ležišta, a Zoranovu je stavio u foliju pa u kartonski omot. Ruke su mu malo drhtale, što od umora, što od treme.

Skinuo je biljku s prozora, a krilo zalupio tako da se čvrsto zatvorilo.

— Sad zapinji koliko hoćeš — rekao je. — Ja te više ne trebam.

Skinuo je kabanicu i objesio je na njezino mjesto. Pod mišku je stavio Zoranovu i svoju ploču, a dlanovima uzeo je lonac s biljkom. Vani je lonac morao spustiti, da bi mogao zaključati podrum, a onda se počeo uspinjati stubištem.

Baka još nije bila stigla. Mihovil je stavio lonac na sredinu stola, potom je otišao u svoju sobu i stavio Zoranovu ploču na stolicu, a svoju na gramofon. Upalio je radio i čekao da se zagrije. Kad je već uhvatio za ručicu igle da bi je stavio na ploču, predomislio se, ostavio sve i vratio se u kuhinju.

Otišao je do prozora. Ondje su stajala tri Bakina lonca sa cvijećem. Odmakao je jedan od njih i premjestio ga na stol. Stavio ga je pokraj svojega lonca. Gledao ih je neko vrijeme.

Dva geranija, i dva lonca, bili su potpuno jednaki.

— Vidiš, vidiš — rekao je.

Onda je uzeo svoj geranij, koji je načinio presađujući druge biljke, dodajući, prskajući kemikalijama i petljajući po podrumu nekoliko dana (nijedna od tih drugih biljaka nije bila geranij), pa ga je stavio na prozor, umjesto originalnoga, Bakinog.

Uzeo je Bakin geranij i strčao s njime u podrum. Stavio je lonac ondje na stol. Nije bilo opasnosti, jer Baka nije zalazila u podrum, slala je njega kad joj je nešto trebalo.

Vraćajući se iz podruma, protrčao je kroz vežu i zavirio na ulicu. U daljini je ugledao Baku kako se polako gega prema kući. Ustrčao je uza stube, ušao u stan, pogledao još jednom na prozor je li sve u redu, a onda se bacio na krevet u svojoj sobi, pa stavio ruke pod glavu. Dahtao je od trčanja.

Nakon nekog vremena, kad mu se dah već smirio, začuo je ključ u bravi. Baka se uzvrtjela po kuhinji, ostavila svoje goblene, a onda stala na prag njegove sobe.

— Što radiš, sinko? — upitala je.

— Razmišljam o životu — rekao je Mihovil.

— Bedak — kazala je Baka.

Onda je otišla do sudopera i u plastičnu kanticu nalila vode. Uvijek je u predvečerje Baka zalijevala cvijeće, u tome je bila točna. Mihovil je ležao na krevetu i čekao. Baka je zadovoljno mrmijala. Onda je rekla:

— Vidiš kako mi ovo fino napreduje.

— I meni, i meni — zabrundao je Mihovil, ali ga Baka nije čula. Onda je skočio s kreveta i stavio iglu na ploču. Čulo se najprije pucketanje, pa uvodni taktovi, a onda čist glas tenora.

Pjesma se zvala Only you.

Bilo je neobično sjediti na Jurjevskom u taj prijepodneveni sat: grad je dolje tutnjao, zvonio i šumio, javljao se bljeskovima automobilskih stakala po susjednim obroncima, dimovima i perjanicama iza mlažnjaka, podsjećao je na sebe vonjem benzina i oblacima smoga, a na Jurjevskom sve je bilo kao da je nedjelja: tišina, leptiri i kukci. Bilo je u tome nečega kao kad čovjek bježi iz škole, ili planduje dok svi drugi rade.

Dinine knjige i teke ležale su kraj njih na klupi, Mihovil se opružio i stavio Dini glavu u krilo, iz usta mu je virila napola dopušena cigareta i jedna duga, kisela travka. Dina je sjedila donekle ukočena i bila malo blijeda. Ali, imala je svoje dvije male punđe nad malenim ušima koje su, gledane prema suncu, izgledale crvenkaste i prozirne.

— Hajde — rekao je Mihovil — kaži mi sad što nije u redu.

— Sve je u redu — rekla je Dina. — Starci malo zezaju, to je sve. Osim toga, moram učiti za maturu.

Ispalo je tako da se nekoliko dana nisu viđali. Dina je stalno odgađala sastanak. Njezinim roditeljima dolazili su nekakvi gosti, onda se spremala iz engleskoga s nekom kolegicom, potom je morala sjediti u biblioteci radi radnje, i tako. Mihovil se nudio da barem u knjižnici sjedi s njom, ali ona to nije dopuštala.

— Starci zezaju — ponovio je Mihovil. — A ti?

— Što ja?

— S tobom je sve u redu?

— U redu je — nije bila uvjerljiva.

Mihovil ju je gledao odozdo. Ona je gledala na drugu stranu, prema suprotnom obronku, gdje se zele-njela kupola Mirogoja. Mihovil je ispljunuo travku.

— A što starci zezaju? — upitao je.

— Tako. Nije im drago sve ovo.

— Što sve?

— Pa to s tobom. Misle da tu ima previše publiciteta, da se to ne može dobro završiti. Pa, znaš da više ne možeš proći ulicom a da te netko... Ne znam. Ti si postao nešto... Nešto drugo.

— To valjda ne kažu starci — rekao je Mihovil. — Ti to bolje znaš.

Dina se malo zbunila. Odmahivala je neko vrijeme svojom lijepom plavom glavom, a onda je rekla:

— Nije to teško zaključiti. Stalno se nešto događa oko tebe. Oni su sve to drugačije zamišljali. Do sada su to nekako podnosili, i miliciju, i novine, i sve drugo, vidjeli su daje tu Baka, i sve, ali sad... Mislim da im je dosta.

— I što? — upitao je Mihovil.

— Pa ništa — uzdahnula je Dina. — Na tome smo ostali. Ne brane mi, ali im nije drago. A ja moram malo i na njih misliti.

Mihovil je sad sjeo kraj Dine i obgrlio je rukom oko ramena. Ona je pružila ruku i zagrlila njega oko struka.

— To je u redu — rekao je Mihovil. — Ali, mene zanima što ti misliš, a ne što misle starci. Nisi li se ti promijenila?

— Ja? — zgranula se Dina. — I to mi ti kažeš?

— Ja, nego tko? Što hoćeš reći? Da sam se ja promijenio, ili što?

— Ne znam — rekla je Dina. — Ali sve je drugačije.

— I tebi to nije drago?

— Ne znam — sagnula je mala glavu. — Ne znam, zbilja.

— A ono s pločom?

Ni to joj nije bilo drago. Načinio joj je cijelu long-plejku Plattersa. U prvom trenutku bila je oduševljena, ali je onda odjednom upitala odakle mu to. Priznao joj je da je sam napravio. Njezino se lice tada smračilo i skinula je ploču s gramofona. Više to nisu ni spominjali.

— Ono s pločom... Ne znam — rekla je sad. — Meni se to ne sviđa.

— Zašto?

— Možda sam krivo odgojena, možda se samo bojim svega toga čuda oko tebe. Ne znam. Meni je bilo kao da si je negdje ukrao da mi je pokloniš. Ima u tome nečega lošeg.

Mihovil je zapalio novu cigaretu. Otresao je rukom gaseći šibicu, a onda je rekao kroz dim:

— Ukrao? Nešto loše, kažeš?

Dina se okrenula prema njemu i pogledala ga malo uplašeno. Stavila mu je ruku u kosu, onda ju je povukla i odmahнула glavom.

— Jesi li vidio današnje novine? — upitala je tada.

— Nisam. Zašto?

— Pogledaj — rekla je i pokazala glavom prema svojim knjigama. Knjige su bile uvijene u večernje novine od toga dana. To je bila Dinina dužnost u obitelji, da svaki dan kupi kruh, mlijeko i novine.

— Ima nešto o meni? — upitao je Mihovil.

— Ima.

— Ti se previše brineš o onome što pišu.

— Bilo bi dobro da se i ti malo više brineš. Hajde, pogledaj!

Mihovil je preko volje uzeo novine i otvorio ih. Najprije je otvorio rubriku kulture, jer ondje su u posljednje vrijeme pisali o njemu. Ali, tu nije bilo ničega. Onda je potražio rubriku zanimljivosti, jer i tamo se kadikad znalo nešto naći. Ni tu nije ničega bilo. Napokon je otvorio srednju stranicu, gdje su bile foto-vijesti, ali ni tu ničega. Upitno je pogledao Dinu.

Ona je pružila ruku i okrenula dva lista, dok su novine ležale na Mihovilovim koljenima. Otvorila je crnu kroniku.

— Tu? — rekao je Mihovil začuđeno, jer se već bio odvikao da tu o njemu pišu.

— Tu — rekla je Dina.

Vijest je bila u vrhu stranice. Nosila je naslov UHAPŠEN FALSIFIKATOR. Mihovil je počeo čitati. Već od prvih rečenica usne su mu se razvukle u osmijeh, a što je više čitao, to se više smijao, dok se na kraju članka nije počeo hihotati.

— Ne moraš se tako bedasto smijati — rekla je mala gnjevno.

Mihovil se uozbiljio i pogledao je. Uši su joj bile još crvenije, valjda od ljutine. Bilo je to prvi put da tako s njime govori. Slegao je ramenima i vratio se članku.

Članak je govorio o tome kako je uhapšen nekakav mladić koji je pokušao proturiti neke falsifikate. »Zanimljivo je«, stajalo je u tekstu, »da ih krivotvoritelj i nije nudio kao originale, nego upravo kao falsifikate. Tvrdio je, naime, da je riječ o radovima poznatog umjetnika Mihovila K., koji, kako je poznato, na umjetnički način izrađuje kopije poznatih slikarskih i drugih ostvarenja«. Ukratko, čovjek je pokušavao nešto zaraditi tako što je svoje falsifikate pripisivao Mihovilu. Radilo se o jednoj grafici, dva dokumenta i jednoj novčanici od sto maraka. Članak je bio pisan prilično oštro.

— Pa što tu ima tako strašno? — upitao je Mihovil Dinu, koja je sad gledala u kupolu zvjezdarnice.

— Još pitaš? — rekla je kroz stisnute usne. — Ako sam ne shvaćaš...

— Pa svatko tko radi nešto vrijedno, ima i epigone, to je bar jasno — naslonio se Mihovil, sa smiješkom.

— Epigone? A što ti misliš, da si Rafael, ili što? — rekla je gnjevno (imala je maturalnu radnju iz talijanske renesanse). — Pa zar ne vidiš da si upropastio čovjeka?

— Ja ga upropastio?

— Ti, nego tko! Poveo se za tobom, kako ti nije jasno?

— Nije tebi jasno — kazao je Mihovil poučno. — Ovo što ja radim, to je umjetnost. To su mi i stručnjaci potvrdili. Kao umjetnost, to vrijedi koliko i svaka druga umjetnost. A to što je taj frajer uradio, to je obična kopija, falsifikat, bofl, smeće, kako ne shvaćaš? Uvijek postoje pokušaji da se nešto krivotvori, ono što je vrijedno! Ali, čovo nema talenta, eto, to ti je!

— To je — rekla je Dina. — A jesi li pročitao kraj članka?

— Nisam — rekao je Mihovil i nastavio čitati.

Tu je stajalo: »Čini se da je u posljednje vrijeme ova pojava i inače uzela maha. Kolekcionari slika dobro znaju da je u posljednje vrijeme u nas sve više falsifikata. Odakle oni dolaze, teško je u ovome času reći. Neslužbeno saznajemo da je otkriven u Zagrebu priličan broj falsifikatora umjetničkih djela. Radi li se o organiziranom kriminalu ili možda tek o nekakvoj modi, pokazat će zacicjelo i istraga o ovome slučaju«.

— I ti misliš da sam za sve to ja kriv? — upitao je Mihovil.

— A nego tko? Svi ti ljudi bi, da nije bilo tebe, radili nešto drugo, to je bar očito.

— Dobro, a da ja sad skočim s katedrale, našao bi se netko da skoči za mnom, ili što?

Dina gaje pažljivo pogledala, a zatim spustila glavu.

— Našao bi se — rekla je tiho. — Ti si takav čovjek, izgleda. Ovdje ne piše, ali ja znam. Među mlađom ruljom to je poprimilo jezive razmjere. Svi vuku sa sobom nekakve papire i stalno crtaju. Da, da, ne gledaj me bijelo! Crtaju, kao i ti.

— Kopiraju?

— Falsificiraju. Ti tako djeluješ na ljude, i morao bi toga biti svjestan. I paziti što radiš.

Velečasnog je Mihovil našao kako crta. Sjedio je pod stablom, lišće je bacalo zelenkaste sjene na njegov papir, a Velečasni je pokušavao nacrtati žutu, visoku crkvu što je stajala na brežuljku. Trgao se kad je Mihovil naišao.

— Nisam znao da se i time bavite — rekao je Mihovil nakon ponešto zbunjenog pozdrava.

— Pa i ne bavim se — zabrzao je Velečasni, i on zbunjeno. — To me tek u posljednje vrijeme uhvatilo.

— U posljednje vrijeme? — digao je Mihovil obrve.

— Pa da — rekao je Velečasni. — Ni sam ne znam zašto. Nekada sam dobro crtao, a onda, znate već kako to ide, došli su drugi poslovi... Nisam ipak bio toliko dobar da bi me poslali da to učim, i tako sam se toga ostavio. A sad, eto, opet mi dolazi volja da malo...

— I kako ide?

— Pa tako, amaterski — nasmijao se Velečasni. — Ja to više zbog toga što takvu želju ne valja zatomljivati. Nije to neka taština.

Mihovil je sjeo u travu kraj njegove klupice, iščupao travku i stavio je u usta. Crtež je bio slabašan, a osim toga, u njemu se više vidjelo ono slikarstvo koje je Velečasni volio, nego Bolleova crkva u Granešini koju je upravo pokušavao nacrtati.

— Nije loše — slagao je Mihovil.

— A otkud vi?

— Tako, prolazio sam. Tu mi je i prijatelj, s autom. Pa sam svratio do vas.

Zapravo, to nije bila potpuna istina. Mihovil je potražio Velečasnoga u njegovoj crkvi još toga jutro, i ondje su mu rekli da Velečasni ima nekakvo dežurstvo ili tko zna što u Granešini, i da će ondje ostati cijeli dan. Onda je Mihovil potražio Zorana, pokazalo se da ni Zoran nema pametnijega posla. Pristao je da Mihovila odveze u Granešinu, jer se sjetio da ondje, u blizini crkve, stanuje neka djevojka kojoj je svojedobno mutio. Tako je Zoran došao po Mihovila u Medvedgradsku, Mihovil je sišao dolje noseći krletku s bijelim golubom koju je upravo izvadio iz podruma, pa je sjeo kraj Zorana. Golub je bio lepezan, vrlo lijep, ali Zoran nije o njemu ništa pitao: znao je daje golub za Velečasnog, a nije se htio ni u što petljati, jer bi se njegov otac ljutio kad bi znao da i on ima neke veze s popovima. Kad su stigli u Granešinu, auto su parkirali u blizini crkve, pa su Zoran i Mihovil otišli svaki na svoju stranu.

— Kako ste znali da sam tu? — upita Velečasni.

— Rekli su mi u crkvi.

Velečasni ga je samo pogledao, ali nije rekao ništa. Očito je shvatio da Mihovil nije slučajno naišao. Odložio je papir i boje, pa je pogledao svoje ruke koje su bile umrljane žutom i zelenom bojom. Slegao je ramenima. Oko župnog dvora, koji se nazirao kroz voćnjak, nije bilo nikoga, samo su kokoši kljucale.

— Htjeli ste me nešto pitati? — rekao je svećenik.

— Pa, zapravo jesam — poniknuo je Mihovil. — Često se prisjećam onoga našeg razgovora u sakristiji, kad je sve ovo počelo.

— Niste me poslušali — rekao je Velečasni tiho.

— Nisam mogao — kazao je Mihovil gledajući ga otvoreno u oči. — Morao sam raditi sve ovo što radim. Inače ne bih ostao živ.

— Vi najbolje znate — kazao je Velečasni i sagnuo glavu. Bilo je u tome pokretu nečega prijetvornog.

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Zato sam i došao da vas pitam. Nitko mi na to pitanje ne zna odgovoriti. Ja imam posla uglavnom s ljudima koji su naučili na relativnost svega. To je njihov način života, u tome plivaju kao ribe u vodi. Vi ste jedina osoba koju znam, osim moje Bake, koja ima neko čvrsto i dosljedno uvjerenje za cijeli život.

— Imam i ja svoje kušnje — kazao je Velečasni.

— Ipak, vi vjerujete. Zato sam i došao pitati vas.

— Pitajte. Učinit ću što mogu. To mi je dužnost.

Obronak na kojemu stoji crkva spuštao se prema cesti. Cesta je bila siva i vijugava, a s njezine lijeve i desne strane pružala su se groblja, neka bliže, neka dalje od nje. Očito su to bila nekadašnja seoska grobišta, koja će se postepeno spojiti s Miroševcem, koji je na drugom brežuljku. Lipanjsko je sunce peklo, nad asfaltom titrala je jara, a na grobljima su neki spomenici bili od mramora, pa su blještali poput zrcala.

— Mi smo posljednji put razgovarali — kazao je Mihovil polako — kad sam još ja kopirao umjetnička djela. Vi ste mi tada rekli daje grijeh tako nešto raditi, jer da umjetnička djela sadrže u sebi nešto od Božje promisli, pa da, kad falsificiram njih, zapravo krivotvorim Božje djelovanje na čovjeka.

— Malo ste pojednostavili — rekao je Velečasni sa smiješkom.

— Nadam se da nisam krivotvorio — nasmiješio se i Mihovil.

— Niste. Suština je u tome.

— Dobro. U međuvremenu, ja sam radio dalje. Zato što sam morao, ne zato što sam htio, kažem vam. Možda vam je Baka govorila o tome da sam bio bolestan?

— Nije — odmahnuo je Velečasni.

— U svakom slučaju, ja sam radio dalje. Nisam ostao kod umjetničkih djela. Kopirao sam, ili falsificirao, i druge stvari. Mnogo toga. I to dosta uspješno.

— Tako to uvijek izgleda — rekao je Velečasni kao pravi ispovjednik. — Uvijek je to slatko i ispunja čovjeka zadovoljstvom, barem u početku.

— Mislite grijeh? Eto, zato sam i došao k vama. Zato što sad teško mogu vjerovati da je to doista grijeh.

— Zašto? — uzvio je obrvama Velečasni.

Oko župnoga dvora živkali su vrapci, a golubovi su lepetali i gukali u svojim krletkama. Mihovil ih je gledao izdaleka, dok je Velečasni pažljivo motrio njegovo lice.

— Zato — rekao je Mihovil čvrsto — što mi se čini da je Bog blagoslovio ono što radim.

Velečasni se prekrižio, gledajući pažljivo u Mihovila, kao da se dvoumi između dvije mogućnosti: da se mladić šali s njim, ili daje u teškoj zabludi. Htio je govoriti blago i očinski, ali najviše stoje mogao bilo je da ispadne ravnopravan tome balavcu.

— Kako to možete znati? — upitao je.

— Pa evo — rekao je Mihovil. — Ja nisam nikada bio religiozan, govorio sam vam o tome već i prije. Bilo mi je svejedno. Sad više ne znam. Jer, kako da inače protumačim znakove koje dobivam?

— Znakove? — Velečasni je teže disao.

— Ne znam kako da to nazovem — nasmiješio se Mihovil. — Zato sam i došao k vama da vi tome date pravo ime. Gledajte, ako čovjek radi nešto što nitko drugi ne može, ako je to što radi zapravo fantastično, i ako je to, gledajući normalnim mjerilima, nemoguće, a ipak uspijeva, nije li to onda nekakav znak?

— Ovisi — rekao je Velečasni bojažljivo, čekajući objašnjenje.

— Prvo — govorio je Mihovil sav zanesen u svoje izlaganje — uspijeva mi da načinim savršene kopije. Drugo, kopiram i ono što se ne može kopirati. To ne bi bilo moguće bez neke pomoći. Ali, to i nije najvažnije. Najvažnije je to da ono što ja radim ne ostaje samo falsifikat, samo laž, nego počinje živjeti vlastitim životom. Pretvara se u biće koje je... Ne znam, kao i sva druga bića.

Velečasni je gledao mladića. Svećenikove oči bile su iskolačene, a u bjeloočnicama pojavile su se žilice. Izgledao je kao da se napio rakije na ovoj vrućini. Ali, misionarska gorljivost, na koju je inače bio ponosan, sad ga je izdala.

— To su grešne riječi. — kazao je. — To je svetogrđe. Vi uspoređujete sebe s Bogom.

— Nisam to htio — rekao je Mihovil mirno. — Samo želim reći da mi Bog pomaže.

— I to je svetogrđe. Zašto mislite da bi pomagao baš vama? Što vam daje pravo na to?

— Ono što radim — kazao je Mihovil. — Meni je uspjelo da falsificiram Bakin geranij. Načinio sam ga od komadića drugih biljaka, od plastike i od kemijskih supstanci. On sad raste. On živi. Zar to ne znači da mi Bog pomaže?

Na licu Velečasnog moglo se jasno pratiti kako strah pomalo prevladava zabrinutost i profesionalno prenemaganje. Bilo je očito da se pribojava da se našao na osamljenome mjestu s opasnim luđakom. A opet, više nije mogao uzmaknuti.

— To je nemoguće — rekao je. — To čovjeku nije dano.

— Mislio sam da ćete to reći — uzdahnuo je Mihovil. — Pričekajte malo. — Ustao je i krenuo korak-dva, onda se okrenuo. — Imate li još onoga bijelog lepe-zana? — upitao je.

— Imam — rekao je Velečasni, izbuljenih očiju, sad već sasvim uvjeren da je mladić siguran stenjevački kandidat.

Dok je Mihovil sišao do auta i vratio se s krletkom, Velečasni je skupio svoje stvari pa je stao pogledavati prema cesti, kao da se pita bi li ga tko čuo da sad zaviče u pomoć. Bilo je blizu podne i uskoro je trebao stići crkvenjak da zvonu. To je bilo utješno. Daljine su titrale na lipanjskome suncu.

Mihovil se vratio noseći prekrivenu krletku. — Dođite — rekao je Velečasnom, koji je već ustao i čekao ga.

Otišli su do krletki koje su bile uredno poslagane u dnu dvorišta oko župnoga dvora. Mihovil je došao do krletke s lepezanima, na koje je Velečasni bio osobito ponosan. Pogledom je od svećenika zatražio dopuštenje, pa je zatim otvorio krletku i iz nje izvadio jednog vrlo lijepog goluba. Otvorio je vratašca svoje krletke i ubacio goluba u nju. Zatim je otkrio krletku.

Sad su unutra bila dva bijela goluba. Gledali su se, malo začuđeno, svaki u svome kutu.

— Vidite — rekao je Mihovil. — Potpuno su isti. Svako pero.

Velečasni je piljio u ptice, blijed, a usne su mu se drhtavo micale. Šaptao je:

— Apage, apage!

Večer u disko-klubu započela je u svečanoj atmosferi. Bio je lipanj i upravo je izašao posljednji broj »Omladinskog lista« pred ljetni prekid.

Običaj je da se takav događaj nekako proslavi, pa je u redakciji dogovoreno da se urednici i stalni suradnici skupe u disko-klubu »Plavi medvjed«, s kojim je list i inače surađivao organizirajući ondje male koncerte, razgovore s pjevačima, projekcije filmova i slične stvari. Bilo je zakazano da se nađu u osam, a onda odu u lokal gdje je bila naručena večera, ali su se skupljali sve do devet. Svi su bili svečano i malo luckasto raspoređeni.

U lipnju su disko-klubovi dobro posjećeni. Tada je svima već završila škola, pomalo prestaju ispiti na fakultetima, a svi su još u Zagrebu, nitko još nije otišao na ljetovanje. Obično su tada i djevojke ljepše, i tada počinje mnogo novih veza. Velika je vrućina, pa se svuda otvaraju prozori i pravi propuh, a gdje god ima kakva terasa ili vrt, nastoji se i to iskoristiti. Ali, te večeri navukli su se tmasti oblaci i baš oko osam započeo je strahovit pljusak, zbog kojega su mnogi i zakasnili, ili su došli mokri, upropaštenih cipela i razmazane šminke.

Mihovil i Dina stigli su trčeći pod kišobranom, prošli su relativno dobro, samo što je nekoliko kapi palo na Dininu kosu, pa su se, pod šarenim svjetlima disko-kluba, kapi prelijevale kao nekakvi ukrasi. Sve je već bilo puno, tu su našli i Zorana i smjestili se u jedan kut s drugim znancima. Mladići su nabavili nešto hladnoga pića, pa su čekali da se skupe i ostali.

Program je već započeo, glazba je grmjela i o razgovoru nije moglo biti ni spomena. Čovjek je mogao samo gledati plesače ili se nekome smiješiti, drugo mu nije preostajalo. Na takvim je mjestima to tako i uređeno: ljudi koji se ne poznaju mogu biti zajedno, bez obveze da se muče oko konverzacije i da im zato bude neugodno.

— Strašno mnogo dječurlije — viknula je Dina kroz muziku. Ona je prije nekoliko dana bila položila maturu s odličnim uspjehom.

Mihovil je samo kimnuo glavom. Dina je očito bila zadovoljna, jer su u klubu Mihovila samo znatiželjno pogledavali, ali oko njega nije bilo halabuke kao na drugim mjestima kamo bi s njim došla.

Dok su ispijali hladna pića, pomalo su gledali light-show što ga je izvodio pomoćnik disk-džokeja. Stvar je bila organizirana uz pomoć običnog dijaprojektora, u koji su se stavljali slajdovi, a dečki su pronašli neki način da to miču i animiraju, pa je ispadalo prilično dobro. Prozori su i dalje bili zatvoreni, jer je vani stalno bjesnio pljusak, koji je baca vodu na stakla kao da netko prska vatrogasnim

šmrkom, pa je u klubu bila posve ista atmosfera kao i u druga godišnja doba, jedino se po odjeci posjetitelja moglo znati da je ljeto.

Društvo se pomalo skupilo, većinom su bili mokri, neki su zbog toga bili veseli, drugi ljuti. Znacima su se počeli sporazumijevati o tome što treba da rade, jer je bilo očito da se ne mogu nikamo maknuti po tome pljusku. A nevrjeme se nastavljalo, trajalo je već sat i pol, što je bilo posve neobično za to doba godine. Nitko se nije osobito radovao mogućnosti da cijelu večer provedu na tome mjestu, koje im, uostalom, nije više ni priličilo, jer su tu svi uglavnom bili mlađi od njih. Ni po čemu se nije vidjelo da bi pljusak mogao uskoro prestati: neki su izlazili, a potom se vraćali odmahujući glavom. Lica su se pomalo izduživala, a raspoloženje splašnjavalo.

Onda je Mihovil lupnuo Dinu rukom po ramenu i pokazao na njezinu torbicu. Ona ju je pred njim otvorila, a on je iz torbice izvadio nešto debelo i okruglo, zamotano u bijelu Bakinu salvetu s plavim cvjetićima. Namignuo je Dini i ostalima u znak da će se odmah vratiti.

Progurao se do kabine u kojoj su sjedili diskdžokej i mladić koji je rukovao projektorom. Popeo se na prste i kucnuo po staklu. Poznavali su ga, naravno; uostalom, nekada je za njih izrađivao nekakve crteže i davao ideje za light-show. Mahnuli su mu i pokazali da prođe s druge strane. On se uvukao između zida i staklene kabine, a oni su mu dotle otkračunali vrata. Uvukao se u kabinu. Tu je bila manja buka.

— Bok — rekao je disk-džokej. — Kako falsifikati?

— Srednje — rekao je Mihovil, pa je sjeo kraj operatera na usku željeznu šipku uza zid kabine. Obratio mu se: — Čuj, mogu nešto probati s tim projektorom?

— Nešto tvoje? — upitao je operater.

— Tako nekako.

— Hajde. Samo da ne bude kakvog cirkusa!

Mihovil je iz Bakine salvete odmotao onaj crni, okrugli, debeli predmet. Bio je to objektiv kakav se viđa na kamerama, pa i na projektorima. Istu salvetu upotrijebio je da njome uhvati objektiv projektora, koji je bio vreo. Odšarafio gaje dok je glazba treštala, pa nitko nije ništa opazao. Ostavio je stari objektiv na pult, pa je na

projektor našarao onaj svoj iz salvete. Operater je gledao čas objektiv, čas sliku koja se ukazala.

Slika je prekrivala cijeli zid na koji je bila projicirana, i to tako da se potpuno poklapala s njegovim rubovima. Bila je u boji, i bilo je nečega vrlo privlačnog u njoj, već na prvi pogled, u samoj ideji: prikazivala je istu onakvu prostoriju u kakvoj je bio disko-klub, samo možda malo veću. I rasvjeta je u njoj bila ista kao i ovdje, kao što joj je ista bila i namjena: vidjele su se upaljene svjetiljke, lampioni, stolice uza zidove, vrata nad kojima je svijetlio crveni natpis IZLAZ. Zapravo, dvorana je bila sasvim nalik na ovu, samo prazna.

Disk-džokej je utišao ploču.

— Ovo što vidite — rekao je — izveo je za vas čuveni umjetnik Mihovil.

Zatim je htio opet pojačati ploču, ali mu je Mihovil zadržao ruku. U dvorani je nastala tišina, svi su čekali što će dalje biti. Mihovil je dotle iskočio iz kabine i uputio se prema svome društvu. Svi su gledali prvo sliku, pa Mihovila. Nitko nije sliku osobito pažljivo gledao. Samo onaj tko bi se dobro koncentrirao, mogao bi opaziti da su vrata u dnu slike otvorena, da sa stropa vise trake od papira, i da se te trake lagano miču, kao da ih njiše blagi propuh. Propuh, uostalom, kao da se sada osjećao i u cijeloj dvorani disko-kluba, pa su se i tu trake micale.

U tišini, Mihovil je došao do Dine, koja je, kao i drugi, šutjela i gledala što se zbiva. Uzeo ju je za ruku prije nego što se mogla snaći. Poveo ju je prema zidu. Ondje je između stolica bio uski prolaz; u njega je Mihovil zakoračio. Svi su sad vrlo pažljivo motrili što se zbiva. Mihovil je zakročio ravno prema zidu. Izgledalo je da će udariti u nj.

Ali, to se nije dogodilo. Vodeći Dinu za ruku, Mihovil je ušao u sliku, kao da ulazi u onu drugu dvoranu. Dok su ih svi drugi zaprepašteno gledali, odšetali su se polako do dna dvorane, zatim su se okrenuli i vratili natrag. Bili su kao na pozornici. Zastali su na nekoliko koraka od gledalaca. Onda je Mihovil rekao, u općoj tišini:

— Neka nitko ne dira projektor!

U tome času je disk-džokej udario tuš, jer on se prvi snašao, a nakon toga je nastala još veća tišina.

Dina je bila zbunjena, bilo joj je neugodno, svaki čas je pogledavala u Mihovila, koji joj je čvrsto stiskao dlan, pa opet u publiku, tražeći poznata lica i na tim licima neku podršku i ohrabrenje. Onda se Mihovil nasmiješio, malo umorno, pa je rekao:

— Izvolite. Sad će biti više mjesta.

Najhrabriji među gledaocima zakoračili su u onaj uski prolaz, pa počeli ulaziti u sliku. Prve korake činili su polako i pipavo, kao da gaze po tankom ledu, a zatim bi hodali naokolo zvjerajući oko sebe uzdignute glave, kao da su u galeriji, ili u stanu koji kane unajmiti, pa mu traže nedostatak. Sve više i više njih je ulazilo.

Disk-džokej ponovo je stavio ploču, najluđu koju je imao i koju je ostavio za kraj. U dvorani su počeli plesati, mahnito, kao nikad do tada. Bio je to kao nekakav ritualni ples. Svi su se tresli i drmali, kao u transu, skačući po nepostojećoj dvorani.

U vezi s tom večeri i s tim događajem, prvi put se počelo govoriti o neobičnim pojavama i o fanatizmu u Zagrebu.

— Danas si ti na dnevnom redu — rekao je Zoran. — Zavirio sam malo starome u torbu.

— Gdje? — upitao je Mihovil.

— Tamo, kod njih.

Sjedili su u dvorištu Instituta i čekali Ciprijana, koji je molio da svrate do njega na razgovor. Zoran je slutio da se nešto sprema, Ciprijan ih je vjerojatno želio upozoriti, priprijetiti prstom i posavjetovati, kako je to i inače činio.

— Pa odavde se vide prozori — rekao je Mihovil. — Možda je baš koji od ovih što se vide? Tamo mene pretresaju?

— A što ja znam! — rekao je Zoran.

Doista, da je Zoranov otac pogledao kroz prozor, i da je malo napeo oči, mogao ih je vidjeti kako sjede na klupi u dvorištu Instituta i puše, a niski oblaci jure nad njima kao da će zaparati po smeđim krovovima Gornjega grada. Ali, nije mu bilo do toga. Pozorno je slušao ono što se govorilo u dvorani i pitao se kakav je njegov položaj u svemu tome, kao što se svi pitaju u takvim situacijama.

Soba je bila puna dima i govorilo se prilično nervozno i napeto, djelomično i zbog vremena, pa je sve dobilo izgled priprema za neku hitnu akciju. Ljudi koji su se ondje okupili zapravo su i nesvjesno sebe promatrali kao nekakav krizni štab koji bi hitno trebao nešto

poduzeti, pa se na taj način i razgovaralo: brzorjeko, angažirano, s dosta nasumičnih prijedloga koji su brzo zaboravljani, i s dosta hipoteza koje su činile da se razgovor dugo zapleće, a da se pravi razlog svemu tome zapravo i nije vidio.

— Ja mislim — rekao je jedan diskutant — da smo mi načinili neke greške, tu treba pogledati istini u oči. Napravili smo ih, dabome, više onim što nismo učinili, nego onim što jesmo. Neaktivnost je ono glavno što nam se može upisati kao propust.

Zoranov otac grizao je cigaretu. Lako je to bilo reći! Uvijek to naknadno tako izgleda, ali dok stvar traje, onda kad treba odlučiti, obično glavno pitanje nije kako treba djelovati, nego treba li uopće djelovati ili ne treba.

— Jesi li čuo za onoga filologa? — upitao je Zoran. — Za tvoga prijatelja Darka Perkovića?

— Što sam trebao čuti?

— Nadrapao je. Optužili su ga daje nešto prepisao. Da se okoristio nečijim rezultatima, podacima ili ne znam čime. Ne piše mu se dobro, rekao bih.

— Tko bi to mislio — rekao je Mihovil ravnodušno.

U dvorani je sad govorio drugi diskutant, koji je nosio neobično široku kravatu s velikim čvorom, kasneći za modom dvije godine. Upravo ta mjera zakašnjenja smatra se ponekad decentnim odijevanjem.

— Trebalo je nešto učiniti već na samome početku — rekao je on. — Činjenica da je netko vrlo dobar fal-sifikator, sumnjiva je već sama po sebi. Takav talent, ako se malo bolje pogleda, može biti upotrijebljen jedino za mračne svrhe. I to je trebalo odmah staviti pod kontrolu. Jer, čemu to uopće služi? To je isto kao da netko posjeduje velik talent za nasilno otvaranje blagajni, ili za ubijanje ljudi golim rukama.

— Nije to isto — začuli su se glasovi. — Nije isto, kakve su to usporedbe! — zagrajali su.

Vani je palo nekoliko kapi kiše, pa su se Mihovil i Zoran premjestili pod strehu. Ondje su na tlu prostrli novine, pa sjeli na njih. Zapravo su mogli ući i u zgradu i ondje pričekati, ali su se bojali da bi bili prisiljeni s nekim razgovarati i raspravljati, te su radije ostali vani. Pušili su.

— Trebalo bi da posjetiš staroga Kolarića — rekao je Zoran.

— Trebalo bi. Nemam baš ni vremena.

— Njemu je stalo. Njega sad smatraju nekom vrstom tvojega učitelja. Zbog onog Maksimira.

— To mi nije drago — uzdahnuo je Mihovil.

— Zašto?

— A tko zna kako će sve to završiti! Mogao bi čovjek imati i neugodnosti.

U dvorani su malo odškrinuli prozor i dim je poku-ljao van, u razrijeđeni zrak, kao da kuća gori. Izvana nije ušao čisti zrak nego samo vlaga, a ona nije mnogo pomogla. Bilo je prohladno.

— Moglo se nešto učiniti i kasnije — rekao je treći diskutant. — Mi smo malo suviše imali povjerenja u naša sredstva javnog informiranja i u njihovu doraslost situaciji. Mislili smo da će oni znati sami ocijeniti kako i koliko treba da o tome pišu. Pustili smo ih, a oni su se raspisali i počeli slaviti toga dečka kao zadnje senzacionalističke zapadne novine, napuhavali su ga bez kraja i konca. Oni su u velikoj mjeri krivi za ovo što se sad događa. A, vidite, ja sam se raspitao koliko sam mogao, pa sam saznao da nitko iz političkih tijela, ni ja, priznajem samokritički, nije intervenirao kod štampe i tražio da malo snizi ton. Tu ja vidim grešku. To se više ne smije dopustiti, kad su oni već sve to zakuhali.

— Pa i ne pišu više! — čuli su se glasovi. — Otkako je počela histerija, ne spominju ga više. Osim toga, tko kaže da su oni sve to zakuhali? — Sad su govorili svi uglas, tako da je predsjedavajući počeo udarati kemijskom olovkom o bocu mineralne vode koja je pred njim stajala.

Kišica je prestala, pa se moglo izaći ispod strehe, ali su klupe još bile mokre. Mihovil i Zoran su se pogledali, pa su novine na kojima su sjedili premjestili na klupu, jer su se ukočili iskrivljeni na tlu.

— Nisam ti ni rekao — sjetio se Zoran — bio sam neki dan opet kod Griblera.

— I? Kako napreduje?

— Sad ima pet stranica.

— Nije loš ritam — rekao je Mihovil zamišljeno. — Oko deset redaka mjesečno. Godišnje četiri stranice.

Za godinu i pol imat će priču novinske dužine. Za deset godina pripovijest. A ako doda komentare, kao što je obećao, neće biti loše. Ako pozivi.

— I njega si ti malo zdrmao — rekao je Zoran.

— Ja njega? Tko njega može zdrmati?

— Počeo se bojati da ga ne pokradu.

Zoranov otac zavukao je ruku pod sako i neprimjetno masirao srce, koje se javljalo svojim čudnim signalima u ruci što je blago trnula. Ipak, drugom rukom držao je cigaretu, pa ju je često prinosisio ustima i nervozno vukao dimove.

— Najvažnije što smo propustili — rekao je četvrti diskutant — došlo je tek kasnije. Davno već mi imamo informacije da se među omladinom proširila ta manija falsificiranja. Nismo to uzeli dovoljno ozbiljno, mislili smo da se radi o nekakvoj modi, a mode se danas brzo mijenjaju, i da će to proći kad dođe ljeto i druge zabave. Znali smo, doduše, od koga je to počelo, ali ne možete nikoga optužiti zato što se drugi na njega ugledaju, i to u nečemu što se inače cijeni kao pozitivno. Pa on je i izložbe imao! Danas je, mislim, postalo jasno da se tu radi o ozbiljnome društvenom problemu, koji se bez pretjerivanja može usporediti s narkomanijom. Ima među mladima i vrlo talentiranih ljudi, pa danas više ne možete biti sigurni, kad vam nešto donesu, je li to original ili dobra kopija. A kakvome relativizmu to vodi i kakvim moralnim pokleknućima kod omladine, o tome bolje da i ne govorim.

— Tko se dalje javlja? — pitao je predsjedavajući. Nije se javljao nitko. Rezime je bio načinjen, bilo je jasno što je sve propušteno, ali ne i mnogo više od toga. Trebalo je prijeći na zaključke o trenutnoj situaciji, a tu su svi nutkali jedan drugog da izvole naprijed.

Zoran se vratio s ulice, gdje je gledao dolazi li Ciprijanov žuti »volkswagen«, koji se uvijek isticao na cesti. Opet je sjeo kraj Mihovila, koji je pušio i tucanikom, kojega je imao punu šaku, gađao čik na stazi.

— Nisam te ni pitao — rekao je Zoran. — Što planiraš za ljeto?

— Ništa — rekao je Mihovil. — Tu je Baka. Osim toga, ne znam još što ću raditi. Ja ti slabo utječem na ovo što se sa mnom događa. To sve nekako ide samo od sebe.

— To je gadno — rekao je Zoran.

— Probudim se ujutro — rekao je Mihovil zamišljeno — i odmah znam što treba raditi. Sve mi je odmah jasno: i materijal, i postupci, sve. Kao da netko drugi odlučuje za mene.

Predsjedavajući je čekao, ali se nitko nije javljao. Onda je rekao:

— Drugovi, treba nešto da zaključimo. Imamo sad tu masovnu histeriju. Što ćemo poduzeti u vezi s tim?

Tada je Zoranov otac digao ruku, upravo onu koja mu je trnula od srca. Lice mu je imalo napaćen izraz, ali nije sumnjao da će pogoditi intimnu želju svih prisutnih.

— Ja mislim — rekao je — daje upravo histerija dobar izraz. Dobar zato što postoje tri analogije između histerije i onoga što se danas u Zagrebu događa. Prvo, histerija je teško uhvatljiva, teško se dijagnosticira. Drugo, to i nije teška bolest. Treće, njezine manifestacije, koliko god bile česte i žestoke, brzo prolaze.

Zato mislim da treba još malo pričekati. Ja vjerujem da će se to smiriti samo od sebe. Barem u ovome akutnom vidu koji imamo sad. Nakon toga ćemo vidjeti. Još dok je govorio, svi su zadovoljno kimali glavama.

— Možda nas stari zbilja i vidi — kazao je Zoran. — U tom slučaju, bit će gužve. Zabranio mi je da se ubuduće viđam s tobom.

GLAVA SEDMA

U KOJOJ SE GOVORI O LIPANJSKOM LUDILU

Mihovil se uvukao u stan poput tata. Rolete su bile spuštene, pa je bila polutama. Ali, iz kuhinje se osjećao miris dima i vidio se žar cigarete.

— Tko je tu? — upitao je Mihovil.

— Prijatelj — rekao je glas, a nazirala se i silueta koja se ocrtavala na pravokutniku prozora.

Mihovil se naslonio leđima na vrata, ona su škljocnula i zatvorila se iza njega. Bake nije bilo: dva dana prije toga otišla je na selo. Nije ništa rekla niti pokazala, ali bilo je jasno da odlazi zato da bi se uklonila onome što se događa oko Mihovila. Nije mu mogla pomoći, a nije se htjela miješati, to joj je bilo najgore. Stalno je netko zvonio na vratima, zvonio je i telefon, penjali su se i silazili stubištem, pojavljivali su se na pragu i u gluho doba noći. Neki su čekali i u veži, gdje je bilo mnogo crteža i natpisa u Mihovilovu počast. Kućni savjet se bunio i protestirao, dolazili su i oni da bi opominjali i prijetili. Onoga dana kad su se pred vratima počele pojavljivati zapaljene svijeće, Baka je otišla.

— Što hoćete? — upitao je Mihovil. — Tko vas šalje?

— Priđite bliže — rekao je čovjek koji je ondje sjedio. — Sam sam, ne treba da se bojite. — U njegovu govoru odmah se zapažao strani naglasak. Bio je to netko tko dugo živi ovdje i služi se našim jezikom, ali mu on nije materinski.

— Neću — rekao je Mihovil. — Možemo i ovako. Čovjek je zacijelo bio vješt (ako je bio sam, kako je tvrdio), čim se uspio uvući u stan. Već neko vrijeme Mihovil je nastojao stvoriti privid da ni njega nema, zato su i rolete bile spuštene. Telefon i zvonice na vratima bili su iskopčani, Mihovil više i nije boravio kod kuće osim noću, skinuo je ime s vrata i sa zvona u veži, nije odgovarao na poštu. Osim toga, pred kućom i oko nje stalno je bilo milicije, u civilu i u uniformi, a izmaći njima doista je značilo biti majstor: Mihovil je i sam nekoliko puta pokušavao, pa mu nije uspjelo, premda je dobro poznao i kuću i ulicu.

— Kako hoćete — rekao je čovjek ne mičući se od kuhinjskog stola, kao što se Mihovil nije micao od vrata. — Doista, možemo i ovako.

Htio sam vas obavijestiti daje netko zainteresiran za suradnju s vama.

— To je zaista nevjerojatna novost — rekao je Mihovil i pripalio cigaretu.

Svi su bili zainteresirani za suradnju s njim, pa i više od toga. Bili su zainteresirani da ga gledaju, da ga slušaju, da ga slijede i da čine sve ono što njemu padne na pamet. Oponašali su ga, nazivali ga učiteljem i začetnikom, nosili mu darove, pisali i pjevali o njemu uz gitaru na Zdencu života.

— Radi se o jednoj službi — rekao je čovjek, poluglasno i valjda s namjerom da to bude sugestivno.

— Stranoj? — upitao je Mihovil.

— Stranoj — rekao je čovjek.

Doista, dolazili su i iz inozemstva da vide Mihovila i da mu se poklone. Dolazili su hipiji, dolazili su narkomani, američke kućanice, budisti i gurui, cijela stvar poklopila se s početkom turističke sezone, pa je sve bilo utoliko izrazitije i gore. Stizali su na motorima, s naprtnjačama, s kacigama na glavi, bosu, bradati, masni, ili opet s kravatom i naočalama bez okvira. Bilo ih je raznih, a svi su htjeli razgovarati s Mihovilom, vidjeti ga i dotaknuti. Otkako je postalo jasno da on može stvoriti i prostore, zgrade i ulice, neku vrstu paralelne zbilje, fanatizmu i idolopoklonstvu više ništa nije stajalo na putu.

— Tako sam i mislio — rekao je Mihovil.

— Kao što vidite — začulo se od kuhinjskog stola — ja igram otvorenim kartama. Mi vas trebamo jer vi možete mnogo.

— Kako za koga.

— Za svakoga. Mnogo vi možete.

Tako su i drugi mislili, ili možda znali. Tvrđili su da Mihovil može stvoriti stvari iznova, iz ničega, da može načiniti novi svijet. U tome su svi vidjeli šansu, jer su mislili da ovaj svijet ne valja. Nitko više nije vjerovao da svijet treba mijenjati, držali su da mu nema pomoći. Zato su od Mihovila očekivali da im stvori sobu, park, šator, bilo što, gdje će sve biti drugačije. Ili da ih nauči kako da to sami učine.

— Kako ste saznali za mene? — upitao je Mihovil. — Već davno svi mediji šute.

— Ne budite smiješni — rekao je čovjek.

Doista, vijesti o njemu i njegovim djelima širile su se nevjerojatno brzo i daleko, kao, uostalom, i vijesti o tolikim drugim stvarima o kojima ne pišu novine i ne govori televizija. Samo što vijesti o Mihovilu nisu bile glasine: sve je o njemu bilo istinito, pa se čak nije ni širilo što je sve uradio i mogao.

— A što ste htjeli? — upitao je sad Mihovil.

— Zanimaju nas dvije stvari. Prva je od njih vaša vještina. Ili, možda je bolje da kažem: vaša sposobnost, ili... Ja od početka pratim što radite. Sposobnost da stvarate stvari, predmete, događaje... To.

— A, to — rekao je Mihovil ravnodušno.

U prvoj fazi dolazili su k njemu kao kakvome uglednom učenjaku ili misliocu, kao što su nekada ljudi posjećivali Tolstoja u Jasnoj Poljani, ili Einsteina. Gledali su ga kao čovjeka koji čini nešto veliko, ali što nema nekoga neposrednog utjecaja na njihov vlastiti život. U drugoj fazi skupljali su se oko njega kao oko poznatog pjevača ili gitarista, uzimali su ga kao nekoga tko je zapravo njihov, vrlo sličan njima, osjećali su da on govori i radi u njihovo ime. Napokon se to dvoje spojilo, i to je dovelo do onoga što se na sastancima nazivalo histerijom: zadržao je bliskost i važnost pop-pjevača ili sportskog idola, a ugled učenjaka ili mislioca. Njega su mnogo voljeli i mnogo su od njega očekivali.

— Druga stvar koja nas zanima — rekao je u polutami čovjek za kuhinjskim stolom — to je vaš utjecaj. Političke ideje koje biste vi nekome sugerirali, a pogotovu koje biste sugerirali omladini, bile bi odmah prihvaćene.

— To je točno — rekao je Mihovil. — Ali mene ne zanimaju političke ideje.

— Tako? — rekao je čovjek diplomatski. — A što vas onda zanima? Volite li svoj narod?

— Moj narod je i vaš narod — rekao je Mihovil. — Premda ne znam odakle ste. Dolaze ovamo na motociklima da od mene čuju istinu. Valjda ima i vaših. Ako nema, onda mi vaši pišu. U svakom slučaju, tu smo negdje. Čujem da se i bježi preko granice. I vi sad hoćete da im ja stavljam nekakve političke bube u uho? Ovo čime se ja bavim suviše je ozbiljno a da bih imao vremena i za političku subverziju.

— A, tako — rekao je čovjek. — Dakle je istina što se priča? Vi ste doista sebi umislili da ste bog?

— U odnosu na vaše prijedloge, svakako — rekao je Mihovil, razmjerno mirno.

Doista, i to su tvrdili. Većina je inače mislila daje Mihovil prorok. On nije ništa proricao, nije govorio o značenju onoga što čini, ali nije svojim djelima davao ni znanstvena objašnjenja. Zato se sve i dogodilo tako logično: objašnjenje su ponudili drugi, svatko je pomalo cijelu tu stvar objašnjavao, svatko je pomalo prorokovao, nudio ideološku podlogu i sustav u koji su se događaji mogli smjestiti. Zato je i bilo toliko uspjeha, zato je vjerovanje u Mihovila tako lako i uhvatilo korijene. U nekim razdobljima ljudima je čudo i te kako potrebno, čini im se da je upravo čudo ono bez čega se nikako ne može. A Mihovil je pravio čuda i ta čuda su dugo tako izgledala.

— I vi mislite — rekao je čovjek — da možete samo tako odbiti ono što vam mi nudimo?

— Ja mislim — kazao je Mihovil samouvjereno — da mogu odbiti što god hoću. Samo mi sad nemojte tu prijetiti, jer se ne bojim. Ja mogu napraviti fotografiju na kojoj ćete vi biti goli sa dvije najgore opajdare u ovom gradu, a to bi vaši šefovi voljeli. Ili su možda po volji tri opajdare?

— Previše ste samouvjereni — rekao je čovjek.

— Mogu napraviti dokument kojim vaš predsjednik opoziva vaše trupe iz svih zemalja u kojima se nalaze.

Čovjek je ustao iza stola, pa se podbočio o njega ispruženim rukama s izbačenim prstima. Vidjelo se da je navikao da stoji iza pisaćeg stola i drži oštre govore.

— Moći ćete — rekao je čovjek — ako budete mogli micati rukama. Ako budete živi, to hoću reći. Jasno?

Mihovil se nasmijao u polutami. Njegovo samopouzdanje bilo je doista veliko. Malo su mu ga drugi dali, malo ga je i sam stekao. I što je veće bivalo to samopouzdanje, to mu je više stvari polazilo za rukom.

— Rekao sam vam da ne treba da prijetite — kazao je. — Ne možete mi ništa. Tko vam kaže da sam ja doista tu? Možda govorite sami sa sobom?

Čovjek je odmahnuo rukom i pokupio svoje cigarete sa stola. Stavio ih je u džep i spremio se da izađe. Digao je glavu i pogledao prema vratima.

Ali, Mihovila ondje više nije bilo. Čovo je postao oprezan, došao je do vrata, zavirio ovamo i onamo. Mladić je nestao. Obišao je cijeli stan. Brava se nije čula. Ipak, Mihovila nije bilo, i čovjek je bio sasvim sam u praznom, dvaput zaključanom stanu.

U malom parku pod kestenovima iza zgrade »Kola« Mihovil je pričekao da Dinina mama izađe. Vidio ju je kako s torbom za tržnicu sjeda u auto i vozi prema zelenom valu. Onda je otišao do veže i provukao se kraj kamiona koji je ondje bio parkiran. Radnici su iz njega istovarali crvene i plave gajbe s bocama. Prošao je kraj njih i ušao u sivo dvorište, koje je na sredini imalo rešetke kanalizacije. Ustrčao je uz nekoliko stuba i ušao u hodnik.

Pred vratima stana je zastao, pa je iz stražnjeg džepa traperica iščeprkao ključ. Bio je još sasvim nov i nerabljen. Osvrnuo se oko sebe, a onda je ključ nečujno uvukao u bravu. Povukao je vrata k sebi, a onda tiho okrenuo ključ, jedanput, pa još jedanput. Uvukao se u hodnik koji je, kao i uvijek, mirisao na staro drvo, vlagu i sredstva za čišćenje parketa.

Vrata Dinine sobe bila su otvorena, ali odande ništa nije čuo, samo je tranzistor tiho svirao emitirajući jutarnji program. Onda su šušnule novine i Mihovil je s praga zavirio u sobu.

Dina se upravo prevrtala u snu, a novine, prebačene preko njezina pokrivača, tiho su šuš kale gužvajući se. Sad je ležala na leđima, zatvorenih usta, a u nosu joj je krkljalo jer je očito bila prehladena. Bila je blijeda i moglo se pretpostaviti da ima temperaturu. Mihovil je neko vrijeme stajao i gledao je.

Onda su joj kapci zatitrali i Dina se probudila. Malo je otvorila oči i trgla se, onda je otvorila usta i lice joj se zgrčilo, kao da će kriknuti.

— To sam ja, mala, to sam ja — rekao je Mihovil. Činilo se kao da se Dina uplašila ne zato što ga ne bi prepoznala, nego upravo obratno, zato što je znala tko to stoji pred njom.

— Ti si — rekla je tiho. — Kako si ušao?

— Imam ja svoje sisteme — rekao je Mihovil.

— Mama se brzo vraća — promrmljala je mala.

— Neću dugo ostati. — Mihovil je privukao stolicu i sjeo.

U posljednje vrijeme mogao je vidjeti Dinu samo potajno, roditelji su je vrlo pažljivo čuvali i branili joj da izlazi, a njega nisu puštali ni blizu. Dina nije mnogo nastojala oko toga da mu to stanje objasni u onim rijetkim trenucima kad bi se ipak vidjeli, ali se nekako činilo kao da se odviše i ne protivi toj odluci obiteljskoga vijeća.

— Nisi trebao dolaziti — rekla je i sad.

— Kako se osjećaš? — prečuo je što je rekla.

— Dosta slabo. Izgleda da nijedan lijek ne pomaže.

— Kako to? — upitao je Mihovil.

Dina se umorno nasmiješila. Zavukao je ruku pod pokrivač i nježno prešao dlanom preko njezinih malih grudi, ali ona se nije na to obzirala.

— Izgleda da i ne znaju što je — kazala je polako. — Daju mi razne tablete. Čitam ove listiće koje stavljaju u kutije s lijekovima. Pijem pet-šest stvari, a svaka je za drugu bolest.

— I nijedan ne pomaže?

— Ne.

— Pa kako ne znaju što je?

— Spominju neki virus. Ali ni u tome nisu sigurni.

Mihovil je izvukao ruku ispod Dininoga pokrivača, pa ju je pogladio po glavi na kojoj sad nije bilo onih malih pundri. Dina je malo uvukla glavu u ramena, kao da izbjegava njegov dlan.

— To mi nije jasno, da ne znaju što je — rekao je on. — Kome su te sve vodili?

— Raznima — rekla je Dina. — Bila sam kod dva ili tri specijalista. I ne znaju. Ali, ja se tome ne čudim. Ne mogu oni to znati.

Mihovil je ju prestao milovati po kosi, pa se naslonio na koljena i zagledao se malo u lice. Dina nije gledala u njega, nego je cupkala rub pokrivača i motrila svoje prste koji su malo drhtali, kao da joj o tom cupkanju ovisi život, ili barem sreća.

— Kako to misliš? — upitao je. — Znači da ti znaš?

— Znam — rekla je Dina. — To je od onoga u diskaču. Mihovil se još pažljivije zagleda u nju. Bilo je neke čudne tvrdoglavosti u njezinom držanju i u onome što je govorila, upornosti koje do tada u Dine nije bilo, i koja se doimala prije neprijateljski nego ikako drugačije.

— Od čega u diskaču? — upitao je Mihovil. — Od vrućine? Od toga što si pokisla?

Sad je Dina digla oči i u njima je bilo gnjeva, pravednoga i nepatvorenog, i nekako svečanog.

— Nemoj se praviti lud — rekla je. — Od onoga ulaska u onu tvoju glupu sliku.

Mihovil je prvi spustio oči pred njezinim plavim, pomalo mutnim pogledom. One večeri proveli su plesači u slici desetak minuta, a tada se Mihovil vratio u kabinu, pa preko razglasa zamolio da svi izađu. Nakon toga je skinuo svoj objektiv s aparata i slike je nestalo. Pustili su opet ploču, nastavio se light-show, a neki su dugo, pa i cijele večeri, opipavali onaj zid. Njihovo društvo brzo je izašlo, a na ulici su se rastepli, jer je i dalje padala kiša; na večeru više nisu ni otišli. Malo je tko šta pitao, jer je nakon svega ostao neodređen dojam, a raspoloženje se promijenilo.

— Kako to možeš znati? — prosvjedovao je Mihovil. — I zašto baš od ulaska u sliku?

— Znam — rekla je Dina tvrdoglavo. — Čim si me odvukao onamo, ja sam osjetila da mi nije dobro. Sjećaš se da sam ti poslije govorila?

— To može biti slučajno. Možda zato što si pokisla?

— Nije zato — kazala je Dina, sad već svadljivo, a crvene žilice pojavile su joj se u bjeloočnicama. — Zašto inače nitko ne bi mogao ustanoviti što mi je?

— Pa ne znam — rekao je Mihovil. — Ima i takvih bolesti. Što bi moglo biti tako strašno u tome što smo ušli u sliku? Zašto bi to izazvalo bolest?

— Zato što je to neprirodno — cupkala je ona i dalje svoj pokrivač, ali sad već vičući. — Eto zašto! A ono stoje neprirodno... — Ušutjelaje i cupkala dalje.

— Tko ti kaže da je to neprirodno? — nasmiješio se Mihovil, donekle superiorno. — Ako je moguće, onda je valjda zasnovano na nekim prirodnim zakonima. A to znači da nije neprirodno.

Dina više nije podizala glavu, očito ne zato što bi se bojala da će je Mihovilov pogled zbuniti i tako razoružati u daljnjoj raspravi, nego zato što joj je izgledalo da to negledanje i tvrdoglavost razoružava njega. Barem do određene granice, nije se u tome varala.

— Kad si posljednji put vidio Zorana? — upitala je.

— Ne znam, prije par dana. Zašto?

— Zato. A zašto ga nisi vidio?

— Ne znam, izgleda da je nešto... — tu je Mihovil zastao i zagledao se u Dinu.

— Da je nešto, no reci, hajde.

— Bolestan — rekao je Mihovil polako, a onda, gledajući stalno u djevojku, dodao: — Misliš da je i kod njega to isto?

Dina je podigla ruku, zbacila svoju plavu kosu s očiju, kao da će podići glavu i okrenuti je prema Mihovilu. Ali, nije to učinila. Kosa je opet pala onako kako je stajala i prije, i tako je taj pokret ostao bez svake druge svrhe, osim da podcrta ono što je Dina govorila. I to je bilo prilično efektno.

— Ne da mislim, nego znam — rekla je. — Razgovarala sam s njim.

— I što? Osjeća se isto kao ti?

— Isto — dahнула je mala. — Isto od one večeri. Ni kod njega ne mogu utvrditi što je.

Mihovil je izvukao jednu cigaretu, stavio je u usta i stisnuo je nekoliko puta usnama kao da vuče dimove, a onda ju je vratio u kutiju. Stavio je u usta mali prst lijeve ruke i počeo na njemu gristi nokat.

— To još ništa ne znači — rekao je. — Bili ste skupa na večeri. Mogli ste i jedno drugo zaraziti.

— Nismo mogli — kazala je Dina, sad je u njezinome glasu bilo nešto zlobe. — Sjećaš se da je one večeri bio dogovor da se u iduću subotu ode na tu večeru? Ostalo je da se nazovemo i da se dogovorimo. Ti se nisi raspitivao, jer te stvari tebe više ne zanimaju. — Napravila je pauzu, da bi podcrtala taj žalac. — Ali Zoran se raspitao.

— Da, i?

— I saznao je da su i drugi bolesni.

— Tko drugi?

— Cijela redakcija. I svi na isti način.

Mihovil je izvadio iz usta odgrizeni nokat i stavio ga u pepeljaru. Jagodica ga je boljela jer je previše odgrizao. Ustao je i načinio nekoliko koraka po sobi. Lice mu je bilo izduženo, ali je izgledao više zainteresiran nego zabrinut.

— To je zanimljivo — rekao je. — Vidiš, vidiš.

— To je sve što imaš reći? Samo da znaš; to još nije sve.

— Ima još?

— Ima. Zoranu vrag nije dao mira, pa se raspitao dalje. Zna on još neku rulju koja je ulazila u tu tvoju sliku.

— I svi su se razboljeli?

— Svi. Onda je nazvao disk-džokeja i operatera. Oni nisu ulazili.

— I ostali su zdravi?

— Tako je.

Mihovil je gledao u Dinu i smiješio se, zato što se nadao da će ona podići glavu i pogledati ga, ali i zato što je njezin optužiteljski ton bio doista djetinjast i dirljiv. Rekao je:

— Znači da tamo postoje i bolesti. Na to nisam mislio. Dakle, stvari nastaju i same od sebe. Jedno vuče drugo, to tamo ima neke svoje zakone.

— To je sve što imaš reći? — upitala je Dina opet, još gnjevnije nego prije. Napokon gaje pogledala, a u tome pogledu bilo je više onoga što je htjela reći nego u riječima.

— Imam još nešto — rekao je Mihovil. — Znaš li zašto si bolesna? Zato što su te pogrešno liječili. Davali su ti prave lijekove. Ja ću ti nešto napraviti.

Ustao je i otišao prema kuhinji.

— A kakve bi mi lijekove davali nego prave? — upitala je Dina za njim, ipak zainteresirana.

— Falsificirane — rekao je preko ramena. — Jedino ti to može pomoći.

Kad je Mihovil nestao u kuhinji, Dina je srdito navukla pokrivač i okrenula se zidu.

Zoran je u dvorištu zazviždao njihov stari znak. Baka je prva zavirila ispod spuštene rolete, pa se okrenula Mihovilu. Baka je još od povratka bila blijeda, sad joj je trebalo dugo da pojede kruh udrobljen u bijelu kavu iz svojega plavog lončića s bijelim točkama.

— On je —rekla je.

Mihovil je nagnuo ostatak bijele kave iz svoje šalice, strpao u usta posljednji komadić kruha s margarinom (jeo je i dalje margarin, premda je Baka sad kupovala i maslac i nutkala unuka), pa se

stuštio niza stube, jer lift i dalje nije radio. Zoran je stajao u prolazu između ulice i dvorišta, da ne bi bio susjedima pod nosom.

— Zdravo — rekao je. — Što ima novo?

— Kako se osjećaš? — upitao ga je Mihovil, motreći pažljivo njegovo lice.

Zoran je još bio donekle blijed, ali su tragovi bolesti inače nestali.

- Dobro sam — rekao je. — Otkako sam sinoć popio ono tvoje... Postao si i vračara, vidim?

U njegovu glasu i držanju bilo je nekog oklijevanja. Nije bilo samo to što mu je otac branio da se viđa s Mihovikom, nego se, očito, sad i sam donekle pribojavao svojega prijatelja. Ipak, prethodne je večeri spremno popio bijeli prašak koji mu je Mihovil dostavio potajno, preko kućne pomoćnice.

— Svašta ću ja još postati — rekao je Mihovil.

— S autom sam. Hoćeš da te nekamo odvezem? Mihovil jedva da se još uopće kretao po gradu, bilo je suviše ozbiljno. Zaustavljali su ga, zapitkivali, dirali, htjeli njegov autogram ili komad odjeće. Osim toga, time je i miliciji zadavao posla. Bilo je dobro kad je mogao koristiti privatni auto, jer taksi nije mnogo pomogao.

— To je sjajno — rekao je. — Mogli bismo otići do Griblera.

— Sto će ti on? — pogledao ga je Zoran upitno. — Osim toga, u onoj tamo kući je tako veliki promet...

— Snaći ćemo se nekako — rekao je Mihovil. — A redakcija sad ne radi, opasnost je manja. Htio bih razgovarati s njim. Uostalom, izgleda daje nestao.

— Kako nestao? — začudio se Zoran. — Tko to kaže?

— Čuo sam — kimnuo je Mihovil zagonetno dok su sjedali u auto.

Vozili su se Medvedgradskom prema jugu, potom skrenuli u Mikloušićevu, iz nje u Novu ves, pa u Degenovu i Zvonaričku. Uključili su se na glavnu cestu i vozili prema gradu. Promet je bio gust, bilo je mnogo vozila za opskrbu, bila je i kolona tramvaja, jer se dogodio nekakav zastoj. Iz tramvaja bi Mihovila ponekad prepoznali i pokazivali prstom u njega.

— Što planiraš s Griblerom? — upitao je Zoran. — Želiš ga pokazati rulji?

— Ne — rekao je Mihovil — nego bih baš htio razgovarati s njim. Čini mi se da on u nekim stvarima ima pravo.

Zoran ga je okrznuo pogledom, skrenuvši na trenutak oči sa ceste.

— U čemu pravo? — upitao je. — S onim svojim romanom, ili već što je ona škrabotina?

— Ono je DJELO, takav je natpis na fasciklu — rekao je Mihovil zamišljeno. — Da, u tome mislim da ima pravo.

— Kako sad to? — Zoran je gledao preda se pazeći kako vozi, a i zato da ne smeta Mihovilu da slobodno govori. — U čemu?

— U tome — rekao je Mihovil — što teži za savršenstvom. Ili, točnije, njegova je temeljna pretpostavka ispravna, samo je izvedba pogrešna. On teži da stvori djelo koje će biti sto posto umjetnost, jer će govoriti jedino samo o sebi i biti potpuno originalno. U tome Gribler griješi.

— Naravno da griješi — rekao je Zoran. — To je ludost.

— Samo do određene mjere — kazao je Mihovil zamišljeno. — Kažem, samo u izvedbi. Inače, mislim da je Gribler pogodio u čemu je štos. Nije to jedini oblik savršenstva, da budeš savršeno originalan. Postoji i drugi, dostupniji.

— A taj je?

— Da budeš savršeno neoriginalan. Jer, u krajnoj liniji, kakva je razlika? To je isto, samo u ogledalu. Važno je savršenstvo, a ne način na koji se postiže. A na njegov se način i ne može postići.

— Kako misliš da je moguće biti savršeno neoriginalan? — upitao je Zoran. — Pa i to je, kad malo bolje pogledaš, neizvedivo. I najbanalnija rečenica, uzmimo »dobar dan«, ima u sebi nešto neponovljivo kod svakog govornika.

— To tako izgleda — zakimao je Mihovil slažući se. — Ali ne mora tako biti. Ja mislim da sam u stanju to postići.

Zoran je zaokrenuo u Draškovićeve, pa se počeo probijati između pločnika i otoka tramvajske stanice, došao je do velikoga križanja gdje se susreću Jurišićeva, Račkoga, Martićeva i dva kraka Draškovićeve, oprezno se provukao, a onda nastavio prema jugu.

— Ne bih u to sumnjao — rekao je. — Ali kako to misliš postići?

— Totalnim falsifikatom — nasmiješio se Mihovil, pa otvorio svoj prozor tako daje u kolima sad bio propuh.

— A što bi to bio totalni falsifikat? — upitao je Zoran pomalo nervozno: nije bilo lako živjeti kraj nekoga kome sve polazi za rukom.

— Totalni falsifikat, ili, ako hoćeš, čisti falsifikat, to je takva cjelina kod koje nijedna pojedinost nije ono što se čini da jest, nego je nešto drugo.

— Objasni bolje — promumljao je Zoran i jurnuo u križanje kroz žuto svjetlo.

— Neću ti sad dosađivati sa slikama i takvim stvarima... Evo, recimo... Pogledaj ovog ovdje Tomislava — upro je Mihovil prstom u kip na svojoj desnoj strani. Frangeš-Mihanovićev crni hrvatski kralj isticao se kao silueta na svijetloplavom ljetnom nebu, između krošanja lipa, obavijen benzinskim isparinama. — Njega je lako falsificirati, to je jasno. Totalni falsifikat toga kipa bio bi savršeno sličan ovome ovdje, ali bi na njemu sve bilo lažno: ono što je kamen bilo bi od drva, ono što je bronca bilo bi od kamena, ono što je tvrdo bilo bi meko, i obratno. Shvaćaš?

— Ne sasvim — rekao je Zoran i skrenuo u Mihanovićevu.

— Osobito bi to bilo zanimljivo kod falsificiranja zbilje — rekao je Mihovil motreći kako se dim njegove cigarete raščijava i nestaje kroz prozore na Zoranovoj i njegovoj strani. — Kao ono u diskaču, samo mnogo uvjerljivije i većih razmjera. Ono što je u ovome svijetu more, na falsifikatu bi bilo nebo, ono što je opasno bilo bi ugodno, ono što je teško bilo bi lako, kroz zidove bi se moglo prolaziti, svjetlo bi se moglo hvatati rukama... A o hodanju po vodi da i ne govorimo.

— I sve bi bilo prepuno nepoznatih virusa — nacerio se Zoran. — Ti ozbiljno misliš da možeš stvoriti nešto... Iz ničega? Ja sam mislio da u to vjeruju samo tvoji obožavatelji. Ti si ipak neki iluzionist, koliko ja razumijem, ne?

— Ne znam više — rekao je Mihovil i zašutio. Šutjeli su sve do zgrade u kojoj je bila redakcija »Omladinskog lista« i gdje se u dvorištu nalazila Griblerova jazbina. Tu je Zoran našao mjesto za parkiranje pod lipama, pa su to stali.

Prvo su iz auta promotrili okolicu, onda su izašli iz kola i brzim koracima prošli kroz dvorište. Stigli su do Griblerove barake koja je izgledala pusta, oba su prozora na njoj bila zatvorena. Zoran je pokucao na vrata.

— Gribler! — zvao je. — Gribler!

Nitko se nije odazvao. Ni na prozorima okolnih kuća nije bilo nikoga. Čekali su neko vrijeme, onda je Zoran opet kucao i zvao.

Vrata su bila zaključana. Podigli su otirač, ali ispod njega nije bilo ključa. Mihovil se sjetio da zaviri u ključanicu. Ključ je bio u njoj s unutarnje strane. Pogledali su se.

— Što sad? — upitao je Zoran.

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Da pogledamo s druge strane?

Na drugom zidu baraka je imala još jedan prozor. Otišli su do njega i virili unutra, koliko se moglo, jer su stakla bila strahovito prljava. Činilo se da je Griblerova nastamba posve prazna. Mihovil je uhvatio prstima okvir prozora i malo ga prodrmao. Okvir je popustio i otvorio se. Zgledali su se.

— Hoćemo? — upitao je Mihovil, a onda, ne dočekavši odgovor, bacio pogled po okolnim prozorima, pa uskočio kroz otvor u baraku, Zoranu nije preostalo drugo nego da ga slijedi.

Unutra su se osvrnuli oko sebe. Bilo je očito da su obje prostorije prazne. Ipak, ključ je bio s unutrašnje strane u bravi, o tome su se sad mogli uvjeriti. Mihovil je kimao glavom, kao da nešto razumije, za razliku od Zorana.

Prišli su stolu. Kraj stola stajala je prazna stolica, na stolici je bila Griblerova odjeća. Zoran je prstom dotakao prnje.

— Uvijek sam ga samo u tome viđao — rekao je. — U čemu je onda otišao? Gol?

Mihovil je prstom pokazao na stol. Tu je bio pisajući stroj, a u njemu papir. Bilo je oko pola stranice teksta, a u dnu se vidjela riječ KRAJ. Pokraj stroja, na plohi stola, stajao je priličan kup naslaganih papira, ispisanih strojem. Zoran je uzeo jedan od njih u ruke i pokušao čitati.

— To je slično onome — rekao je. — Ništa ne razumijem.

Na stolu su bile stranice i stranice Griblerova nesuvislog teksta. U posljednje je vrijeme, činilo se, mnogo radio.

— Sjećaš li se što je govorio Gribler? — rekao je Mihovil. — Da dijeli sudbinu svojega djela. Da je izjednačio život i pisanje. Vidiš, dovršio je.

— Vidim — rekao je Zoran. — Ali gdje je sad?

— Pa kažem ti daje dovršio. Dakle, ipak se može — rekao je Mihovil. — On je tu negdje, unutra — kucnuo je prstom po papirima.

Događaj na Cmroku odigrao se iznenada i izgledao dosta spontano, kao što je obično slučaj s takvim velikim stvarima. Ipak, racionalno gledajući, nije se mogao zbiti sam od sebe, morao gaje

netko organizirati, ili je neka sila morala utjecati na nj. Zbio se u predvečerje.

Bilo je toplo, bilo je već blizu sedam sati, a na Cmroku je, na velikoj livadi, bilo razmjerno svijetlo, trava je bila pokošena, pa je izgledalo da fosforno svijetli svojim malo sasušanim zelenilom. Krošnje su naokolo bile tamne i mirne, nebo je bilo ljubičasto i ujedno olovno, jer su sa zapada nailazili oblaci. Livada, s udubinom u sredini i s jednom strmijom a drugom blaže nagnutom padinom, sasvim je nalikovala pozornici, i bila je idealna scena za ono što se zbilo.

U predvečerje bilo je tu malo šetača: pokoji umirovljenički par, nešto roditelja s malom djecom i jedan otac u trenirci koji je igrao nogomet sa svojim sinom u majici s »Dinamovim« znakom. Prolazili su automobili, većina je već imala upaljena svjetla, vidio se i mjesec na istočnoj strani, točno nad visokim dimnjakom toplane, bilo je i komaraca, pa su penzioneri držali u rukama grančice i branili se.

Mihovil i Dina došli su od Jurjevske držeći se za ruke, pa su zaokružili oko livade i došli do njezina gornjega kraja, tamo kuda prolazi cesta koja vodi na jednu stranu prema Prekrižju, a na drugu prema Nazorovoj i Tuškancu. Tu su zašli u livadu i sjeli pod visoko stablo koje dominira nad cijelom okolicom. Malo su govorili, jer im je u posljednje vrijeme razgovor i inače često zapinjao.

Tada je počelo. Odjednom se livada počela puniti ljudima. Činilo se kao da su sve do tada negdje bili skriveni, kao da su čekali na nečiji znak, a tada su naprosto istrčali na pozornicu. Tako je i moralo biti. Izbijali su trkom iz šume na donjem, južnom dijelu livade, iz šume koja se pružala sve do Tuškanca, penjali se uz obronak iza ceste gdje se grmlje i šiblje spušta prema Orlovcu i Mihaljevcu, stizali su cestom s gornje i donje strane, približavali se iz smjera Prekrižja i iz šumaraka što se spuštaju niz drugi obronak brijega prema Zelengaju. Bilo ih je na stotine. Odmah zatim vidjelo se da ih ima i na tisuće.

Mihovil i Dina sjedili su i gledali a da jedno drugome ništa nisu rekli, jer nisu stigli. Samo su promatrali kako pristižu svi ti ljudi, kako se slijevaju u udubinu na livadi, kako se razmještaju po obroncima, kako, u tišini i gledajući prema njima, zauzimaju svoja mjesta. Sjedili su njih dvoje kao da se to njih ništa ne tiče, a ticalo ih se, to se odmah vidjelo, jer su ljudi oko njih ostavili prazan prostor i formirali

polukrug, bliži su disciplinirano sjedali da bi ostavili vidik daljima, i njih dvoje sad su bili kao na pozornici.

Izgledalo je to kao kad su na Cmroku svojedobno priređivali pop-koncerte, na kojima su i njih dvoje bili. Ogromna masa ljudi prekrila je livadu, u toj masi posve su se izgubili umirovljenici, roditelji s djecom i dokoni šetači sa psima. Posvuda su se vidjele traperice, majice, brada i kosa, gitare, cigarete, nosili su i hranu, knjige i novine, papire i crtači pribor, bilo ih je mnogo i svi su čekali da počne.

Livada je sad cijela bila prekrivena glavama i mladim tijelima, ali, bilo je i starijih, sredovječnih i pristojno odjevenih, bilo je ćelavaca s kravatama i bakica u crnini, bilo je debelih kućanica, vojnika, tramvajskih konduktera i vatrogasaca. Svi su šutjeli i čekali. Bilo je još svijetlo na livadi, valjda zbog one trave, a i bijeli oblaci na nebu djelovali su kao neka vrsta zrcala, pa su slali na ledinu mnogo svjetla od zalazećeg sunca, tako da je i ondje sve svjetlucalo i sve se jasno vidjelo, ostajući ipak u polutmini.

Napokon su Mihovil i Dina ustali, ne znajući što bi drugo. Onda se iz mase pojavio nekakav mladić s naočalama i brkovima, visok i snažan, noseći pred sobom velik i čvrst, dosta visok stol. Stao je pred Mihovila i namjestio stol, učvrstivši ga tako daje stajao ravno i da se nije ljuljao. Pokazao je rukom na stol, kimnuo, zatim se okrenuo i nestao u masi.

Mihovil je pogledao Dinu, koja je stajala buljeći u tlo, onda je pustio njezinu ruku i pošao prema stolu, ne osvrćući se više, Dina se okrenula i otputila se ispod stabla prema cesti. Zašla je na nju i počela se udaljavati prema Tuškancu.

Mihovil se popeo na stol i kroz masu je prošao uzdah. Njegova figura ocrtavala se, tamna, prema svjetlom nebu, a blijedo lice uokvireno dugom kosom isticalo se u polutmini. Njegove obje ruke, ispružene, polako su se digle i ostale tako stajati nekoliko trenutaka. To je izazvalo još jedan uzdah u masi.

— Braćo i sestre — rekao je Mihovil, pa zašutio. Nije naprezao grlo, ali se njegov glas ipak jasno čuo i u najudaljenijem kutu livade. Sve su oči sjale i činilo se da je već i taj sjaj dostatna rasvjeta za tu ledinu, pa i za svačiju dušu.

— Braćo i sestre — ponovio je Mihovil — došli ste k meni jer želite da vam nešto kažem. — Malo je zastao. Ono što je govorio dolazilo je samo od sebe, bez njegova sudjelovanja, kao što je samo od sebe dolazilo i kad je falsificirao. — Došli ste da nešto učinim za vas.

I dalje je bila tišina, nitko se nije čak ni meškoljio, samo su se dizali oblaci dima i cigarete se žarile u polutmini.

— Ja znam što je to — rekao je Mihovil. — Vi mislite da ovaj svijet nije dobar.

Sad je začuo žagor odobravanja. Mihovil je malo pričekao.

— I ja tako mislim — rekao je zatim. — Vi mislite da ga treba preurediti. Dapače, da ga treba iznova stvoriti.

Žagor odobravanja sad je još više narastao, tako da je trebalo malo duže pričekati.

— I u tome se slažem s vama. Vi mislite da je to moguće onim načinom kako ja stvaram svoja djela.

— Tako je — začuo je sada, i graja je dugo potrajala. Čekao je.

— Ipak — rekao je tada — ja to ne mogu sam. Mi zajedno možemo stvoriti novu zbilju, to vam mogu Čvrsto obećati, mogu vam se zakleti. To možemo.

Vidjeli su se prvi znakovi histerije. Mihovil je nastavio:

— Ja znam kako se to radi. I ne treba mi da radim sam. Ono što mogu ja, može i svatko od vas!

Jedno dugo »uuuuh« bilo je znak da Mihovilove riječi pogađaju cilj. Neki su već ležali na travi i previjali se. Mihovil je nastavljao:

— Treba samo htjeti. Treba željeti da se svijet promijeni, i to se onda može. Ja sam jedino željom postigao ono što sam postigao.

Noć nikako nije dolazila, stalno je trajala polutmina, kao da na livadi vlada neko posebno vrijeme, drugačije nego u ostatku grada.

— Vidim — rekao je Mihovil — da mnogi od vas imaju pribor za crtanje.

Toga časa podiglo se bijelo jato crtaćih listova i tada se vidjelo da ih ima mnogo više nego što se moglo misliti, da pribor za crtanje zapravo imaju svi prisutni.

— To je dobro — rekao je Mihovil. — Pa kad je tako, crtajte!

Gledali su ga u tišini.

— Crtajte — rekao je Mihovil. — Sada, odmah. Crtajte po sjećanju nešto što volite. Falsificirajte neku poznatu sliku. Uspjet će vam! Ja

vam kažem da će vam uspjeti, budete li sad odmah crtali. Falsificirajte, falsificirajte!

U prvi mah nastala je tišina, zatim žamor, a onda se začulo kako šuščaju papiri i kako po papirima grebu olovke, škripe krede i šušte kistovi. Tišina je bivala sve dublja. Mihovil je stajao na stolu i gledao svoje stado kako pognutih glava radi. Oči koje su povremeno dizali prema njemu, kao da njega crtaju, i dalje su sjale, i dalje su osvjetljavale livadu.

Trajalo je to četvrt sata. Na okolnim cestama zaustavljali su se automobili, neki od njih imali su na krovu crvena ili plava signalna svjetla. I oni koji su izašli iz automobila bili su zahvaćeni svečanom tišinom, pa su nepomično stajali i gledali.

Onaj mladić koji je pred Mihovila donio stol kretao se između prisutnih i skupljao crteže, a onda ih donosio i ostavljao pred Mihovilom. Mihovil se sagnuo i digao ih. Gledao je crteže svojih vjernika.

Bilo je tu Mona Lisa, bilo je Picassa, Račića i Kraljevića, Hegedušića i Ivekovića, Quiquereza; Ilirskih preporoda i Dolazaka Hrvata na Jadran. Bilo je svega. I sve su to bili savršeni falsifikati. Svi do jednoga.

Mihovil je digao ruke i rekao:

— Dobro je, braćo i sestre! Dobro je!

Začuo se usklik i svi su digli ruke. Mihovil je skočio sa stola i atmosfera je popustila. U tome času ljudi iz službenih automobila nahrupili su na livadu.

Zagreb je bio u prilično jadnom stanju: nije nalikovao sebi, a nastojao je da sačuva privid. Tramvaji su vozili, točionice su bile otvorene, kina su čekala posjetitelje, ali i tramvaji i točionice i kina bili su prazni, jednako kao i crkve, disko-klubovi i dvorane za konferencije. Mase ljudi stajale su na ulicama, ne čineći ništa, ne vičući, ne govoreći, čekajući da se nešto zbude. Postojali su svi uvjeti da se život normalno odvija, ali on se odvijao samo onoliko koliko je bilo najnužnije: u bolnicama, u rodilištima, u ljubavnim posteljama, u sreći i u patnji, sve ostalo je stajalo.

Mjesec je bio pun i stajao je na dnu Ilice u smjeru Črnomerca, neprirodno velik i crvenkast.

U maloj sobi Zoranov otac je nervozno šetkao gore-dolje, u košulji i opušteno kravate, a ispod pazuha su mu se vidjeli kolobari znoja. Jedan bič sijede kose pao mu je preko čela i tu se zalijepio; nije više izgledao nimalo elegantno. Mihovil je sjedio na stolici bez naslona, koja je bila jedini namještaj u toj sobi, gdje je na stropu sjalo fluorescentno svjetlo sa dvije cijevi, dovoljno i za triput veću prostoriju. Mladić je mirno gledao preda se, malo blijed od pravog ispitivanja kojemu su ga bili podvrgli.

— Ja sam ti lijepo rekao — kazao je Zoranov otac. — Ja sam te upozoravao još na samome početku, kad smo bili pravi prijatelji. Ali, ti si se na to oglušio.

— Onda ste zabranili Zoranu da se viđa sa mnom — rekao je Mihovil.

— Nisam mu zabranio, nego savjetovao. Znam da ste se ipak viđali. Srećom, na njega nisi imao takav utjecaj kao na druge.

— Nisam ni želio — rekao je Mihovil. — Jeste li zapazili da nitko iz moje neposredne okoline nije time zahvaćen?

Zoranov je otac zastao nasred sobe. Gledao je pažljivo u Mihovila. Nije mu išlo u glavu da je upravo taj dečko izazvao toliki cirkus, zbog kojega sad zvone telefoni na sve strane, sazivaju se hitni noćni sastanci, prekidaju se diplomatske večere, prave se kojekakve kombinacije, a razne službe stavljaju se u stanje pripravnosti. Uvijek je to tako: kad izbliza pogledaš nekoga tko je vrlo slavan i poznat, naprosto ti ne ide u glavu koliko je običan i svakodnevan, i ne možeš zamisliti da on predstavlja jedan od glavnih sadržaja svijesti tisuća i tisuća ljudi.

— Dobro — rekao je Zoranov otac. — Hajde da razgovaramo kao ljudi. Hoćeš?

— Nisam se tome ni do sada protivio.

— Dobro, onda. Reci mi, molim te, samo jednu stvar, jednu jedinu. Sto tebi sve to skupa treba?

Mihovil je podigao pogled s vrška svoje cigarete na kojemu se skupilo dosta pepela; Mihovil je taj pepeo pokušavao održati u ravnoteži da se ne raspe.

— Koje sve skupa? — upitao je.

— Pa sve. To na Cmroku. I sve drugo.

— Meni to ne treba. Treba njima.

— Kome njima?

— Pa svim onim ljudima koji su došli, to je očito. — Pepeo s cigarete ipak mu je pao.

— Kako to misliš da im treba? — Zastao je Zoranov otac pred Mihovilom. I dalje su mu se obrazi nervozno trzali pri pomisli na sve one hitne mjere koje su se u tome času poduzimale, na teleprintere, koji su kucali, na pismene i usmene izvještaje, na planove, crteže i grafikone.

— Pa treba im — rekao je Mihovil mirno. — Zašto bi inače došli? Oni u tome vide neko rješenje za sebe.

— A, tako ti misliš! — uzviknu je Zoranov otac, možda glasnije nego što je želio. — Treba im to kao svi oni koncerti na kojima se svi drmate po sportskim dvoranama i na stadionima?

— Ovo je više od koncerta.

— A narkomanima treba droga? — brzao je Zoranov otac dalje, jer se uzbudio, pa više nije znao stati.

— To je neophodno, je li tako? I svaka masovna histerija je nešto bez čega se ne može, a? Nijemcima je trebao Hitler i nacizam, to hoćeš reći, bez toga ne bi mogli živjeti?

— Nikad o tome nisam razmišljao na taj način — nasmiješio se Mihovil. — Ali mislim da se to ne može uspoređivati.

Po nekim znakovima moglo se i unutra osjetiti da se nešto neobično zbiva vani. Osjećala se nekako prisutnost svih onih ljudi po ulicama, njih dvojica kao da i nisu bili sami, kao da su bili na pozornici i govorili za povijest, pred mnogim svjedocima. Valjda je zato Zoranov otac bio onako nervozan, a Mihovil se držao onako prirodno i jednostavno: sve je išlo njemu u prilog, samo njemu.

— Zašto se ne bi moglo uspoređivati? — Zoranov je otac sad vikao. — Zar to nije isto?

— Nije — rekao je Mihovil. — Masovne su histerije zasnovane na laži. Na nekoj iskrivljenoj slici u koju svi vjeruju, jer im tako odgovara. Ovdje nije tako.

— Nije? I to ti kažeš? — Zoranov je otac nervozno lupio pesnicom jedne ruke o dlan druge, jer u prostoriji nije bilo nikakvoga stola. — Pa ono što ti radiš, to je laž u najvećoj mogućoj mjeri! Ti radiš s falsifikatima!

— Ja radim s falsifikatima — rekao je Mihovil mirno. — Ali to ne krijem. U tome je cijela stvar.

— To su gluposti!

— Nisu. Ja sam otkrio masu falsifikata svuda oko nas. Ali, ti falsifikati neće to da budu, nego se predstavljaju kao istina. Ja polazim od falsifikata koji ne želi biti ništa drugo nego samo falsifikat. A to znači da polazim od istine.

Zoranov otac se vrpeljio po prostoriji. Ruka mu je opet malo trnula, noge su ga boljale, a nije imao na što sjesti, jer je na jedinoj stolici sjedio Mihovil. A bilo bi glupo da Mihovil ustane a on sjedne, kad on tu igra ulogu ispitivača. Mučilo ga je, dakako, i pitanje kako on osobno stoji u svemu tome, zato je i došao da razgovara, prije nego što krene na sve one važne sastanke koji će se te noći održati u vezi s događajima na Cmroku, u vezi s Mihovilom i sa situacijom uopće.

— Dobro — rekao je pomirljivo. — I što ti zapravo dalje namjeravaš? Što ćeš dalje?

— Ne znam. Ja vršim svoju dužnost.

— Prema kome?

— Prema svim onim ljudima. I prema drugima, koji mi pišu i dolaze. Prema svima.

— Kako to vršiš dužnost? U čemu se ona sastoji?

Mihovil je podigao ruku, a zatim je pustio da padne. Opet je pepeo sa cigarete među njegovim prstima sletio na pod i sivi se štapić tek tada rasprsnuo.

— Oni misle da je ono što ja radim neko rješenje za njih. I ja im moram to dati.

— Što to znači? Nastavit ćeš s propovijedima, ili što?

— Možete to i tako zvati — kazao je Mihovil. — Meni to ne smeta.

Zoranov otac zastao je pred njim, u prilici da tri-jumfira, da napokon stekne taktičku prednost. Čak je i ispružio kažiprst, okrenuvši cijeli dlan gore i mašući njime Mihovilu ispred nosa.

— I ti misliš da će ovo društvo sve to mirno gledati?

— Mirno neće — rekao je Mihovil.

— Ti znaš daje to kažnjivo po zakonu? Propovijedi, demonstracije i sve to? To znaš?

— Znam. Ali zakon tu malo šta može.

— Kako malo? — upitao je Zoranov otac osjećajući kako se njegova taktička prednost topi.

— Tako — slegao je Mihovil ramenima. — Prijavi se sekta ili nešto slično. Postoji sloboda vjeroispovijedi.

— Ma kakva vjeroispovijed? — grmio je Zoranov otac, opet u prednosti. — Tko će ti, nakon svega, to uzeti kao vjeroispovijed? Osim toga, kad bi ti i vjerovali, zar misliš da bi ti dali dopuštenje? Misliš da nekome treba sav taj tvoj cirkus? Postoje načini da se to spriječi, dragi moj, postoje! Ja ti govorim za tvoje dobro. Do sada sam te štitio, ali odsad više neću. Tako će te lijepo srediti da će biti milina jedna. Neće ih biti briga ni za potrebe tvojih vjernika, ni za to što si možda bolestan ili ne znam što...

— Tko vam je rekao da sam bolestan, odakle vam to? Nisam ja umislio da se sve ovo događa. Sve je to istina. Bolestan je onaj tko odbija da to vidi.

— Svejedno će te srediti — rekao je Zoranov otac i oznojenim prstima iščeprkao iz kutije novu cigaretu.

— Društvo općenito, pa ni ovo naše, ne podnosi takve stvari. To je bolest, i društveni organizam se protiv toga bori.

— Imam i ja svoje adute — rekao je Mihovil polako.

— Ja točno znam stoje sve falsificirano od dokumenata na kojima se mnogo toga u ovom društvu temelji. Imam prilično dobar pregled.

— I što s tim?

— Uvijek to mogu reći onim ljudima.

— Ako budeš imao prilike — graknuo je gnjevno Zoranov otac, sad već sasvim neprijateljski raspoložen prema Mihovilu. — Ako budeš imao prilike, dragovi-ću!

— Prilika će se uvijek naći — rekao je Mihovil. — Zar niste do sada opazili da prilike stvaram ja?

To nije bilo sasvim istinito. Mihovil je samo znao osjetiti kada je za nešto pravi trenutak i tome se osjećaju pokoravao. U tome smislu, bilo je i slikanje na Cmroku nalik vježbama iz večernjeg akta, koje se samo navečer mogu održavati: bez nekih preduvjeta ne bi ni taj događaj bio moguć. Stvar je bila samo u tome da je Mihovil sad u svakoj situaciji otkrivao nekakvu priliku za sebe i svoje djelo.

GLAVA OSMA

U KOJOJ SE DONOSE NEKE VAŽNE ODLUKE

Mjesec je sjao nad Činovničkom livadom i sjene su se širile preko tratine. Bilo je toliko svijetlo da su čak i pojedine vlati trave imale svoju sjenu, premda je mjesecu već nedostajao jedan komadić. Solsticij je prošao. U svojoj sobi, Mihovil je na krevetu, s rukama pod glavom, slušao zrikavce kako se miješaju s hrkanjem njegova čuvara u susjednoj sobi.

Bio je zatočen u planinarskom domu na Sljemenu već tri dana, i usprkos očekivanjima, uopće nije pokušavao pobjeći, premda bi mu to zapravo bilo lako. Da ga je netko pitao zašto pristaje na izgnanstvo, da ga je pitao netko u koga bi imao povjerenja, Mihovil bi mu rekao da je i to dobro došlo: odavno je želio da se osami, da razmisli o sebi, o svome položaju i o tome što mu je dalje činiti. Svi su ga uvijek pitali kakvi su mu planovi, a upravo to nikada nije znao, jer nije o tome ni mislio. Puštao je da se stvari odvijaju same po sebi. A sad kao da je postalo neophodno da ima i planove: ne zato što bi bio nezadovoljan onim do čega ga je doveo život bez plana, nego zato što su planove imali drugi, oni koji su organizirali njegov život i djelo, najprije posredno, a sad i sa zakonskim prerogativima u rukama i silom u zaleđu. Tako bi Mihovil rekao da ga je netko pitao.

Ali, nitko ga nije pitao, jer nikoga od povjerenja i nije bilo u blizini. Nikoga bliskog nije vidio još od one večeri nakon događaja na Cmroku. Još iste te noći, nakon dugih i burnih sjednica, nakon telefona, svađa, vike, snebivanja i straha, nakon svega, strpali su ga u auto i odvezli na Sljeme. S njime je bio i Zoranov otac, tako da je sve to zapravo izgledalo neslužbeno, kao stoje i bilo, ali su ih pratila tri automobila, pa je bilo jasno da se radi o nekoj vrsti kućnoga pritvora. U domu je sve već bilo pripremljeno, bilo je nešto malo gostiju, ali ti su spavali, a ujutro su bili otpravljeni. Odredili su za Mihovila pretposljednju sobu na katu, s lijeve i s desne strane postavili su čuvare, jedan je bio u dnu hodnika, a nekoliko njih smjestilo se u prizemlju u gostionici. Najteže je bilo čuvati prilaze, kad bi masa pohrlila na Sljeme. Doista, moglo se naslutiti da nešto čuvara ima i po okolnim šumarcima.

Mihovil polako ustane pa ode do prozora i otvori ga. Neko vrijeme gledao je mjesec na svojoj desnoj strani. Bio je malo crvenkast i po

njemu su se jasno vidjela tamna uleknuća, mora i oceani koji nose znamenita zemaljska imena. Mihovil je zvižduknuo gledajući žuti disk, a onda je tiho rekao:

— Vidiš, vidiš. Mjesec.

Okrenuo se i otišao do umivaonika. Tu je, mučeći se malo, odšarafio zrcalo koje je služilo za brijanje. Nije bilo veliko, a ni osobito čisto, pa ga obriše ručnikom. Onda odnese zrcalo do prozora, pa ga namjesti tako da u njemu uhvati sliku velikoga i bakreno-sjajnog mjeseca. Potom zazvižduče i baci zrcalo na krevet. Otputi se do ormara.

Nije bilo razloga da bježi. A nije imao ni kamo, jer njegovo je mjesto bilo u Zagrebu. To su mu svi govorili dok su još bili oduševljeni njegovim stvaralaštvom i dok su se bojali da ne ode u Pariz. To je, uostalom, znao i bez njih. Osim toga, one noći kad su ga vozili na Sljeme (sjedio je između dvojice smrknutih tipova koji su mirisali na cigarete, naftalin i vodicu za brijanje), od Zoranovog je oca saznao još nešto. Institucije koje su mu odredile izgnanstvo, točnije, koje su to izgnanstvo odredile kao privremenu mjeru, prikazujući je kao nekakav privilegij, nisu bile ni približno onako monolitne kako bi se moglo činiti. Zoranov otac govorio je uvijeno, oprezno, više apelirajući na Mihovila i moleći nego išta drugo, a Mihovil je ipak sve razumio: bilo je i tamo gdje se o njemu odlučivalo ozbiljnih nesuglasica.

Nisu to bile nesuglasice kakve se obično pojavljuju tamo gdje se o nečemu odlučuje. Bile su to nesuglasice o smislu onoga što je Mihovil radio. Ukratko, činilo se da su i neki ljudi u tim forumima pali pod njegov utjecaj, počeli vjerovati da on nešto doista može s tim falsifikatima, vidjeli su u tome neku šansu. Neki su od njih, čini se, čak bili i na Cmroku i crtali zajedno s ostalima. Kad je to shvatio iz alegorija Zoranova oca, Mihovil se glasno nasmijao između one dvojice mrkih.

Otvorio je vrata ormara i tu našao još jedno zrcalo. Bilo je veće od onoga prvog, i bilo je pričvršćeno za vrata ormara s unutrašnje strane. Ovoga puta skidanje je išlo nešto teže, jer su ormari bili stari i solidni, pa su zavrtnji u njima dobro držali. Mihovil nije imao kod sebe nikakvoga alata, ali se poslužio šiljkom svojega šestara koji je okrenuo postrance. Uspio je da odvijee sva četiri zavrtnja, premda su

bili malo zardali i škripali pri svakome okretu. Oprezno je uzeo zrcalo, odnio ga do prozora i spustio na krevet do onoga prvog. Mjesečina je kroz prozor padala ravno na nj, pa se Mihovil nasmiješi.

— Vidiš, vidiš — rekao je, pa zatim pomakao zrcalo u sjenu. Onda se počeo osvrutati po sobi tražeći još koju glatku površinu.

Nije znao što se zbiva u gradu, ali je mogao pretpostaviti. Moglo se zamisliti da će neko vrijeme vladati mir, i to iz dva razloga: prvo, zato što i nije bilo uobičajeno da se Mihovil često pojavljuje u javnosti, pa se u prvo vrijeme njegov nestanak neće ni opaziti; drugo, zato što će još neko vrijeme trajati pozitivni učinci zbora na Cmroku: ljudi će biti mirni, činit će im se da znaju istinu, neko će im vrijeme i crteži ići od ruke, sve dotle dok Mihovilov utjecaj ne prestane i dok se opet ne vrate u svoje obično stanje. Tada će opet početi tražiti Mihovila, da im kaže što da dalje rade. Tek kad shvate da ga nema, počet će gužva.

Mihovil je izvadio svoj nesecer i iz njega izvukao aparat za brijanje. Kutija je s unutrašnje strane imala zrcalo, pa je i nju stavio na krevet. Onda je skinuo vrata plakara koja su bila lakirana zeleno i vrlo sjajna. Napokon je sa stola uzeo jedan svoj fascikl koji je također bio dobro uglačan.

— Dosta — rekao je. — Dosta i previše. — Sve je te stvari odnio do prozora.

Kad gužva započne (rekao bi Mihovil, da ga je tada tko zapitao), nitko je više neće moći zaustaviti.

Neće je moći zaustaviti upravo zato što mnogi od onih koji treba daje sprečavaju također vjeruju Mihovilu, njegovim falsifikatima. Kad bi čovjek malo bolje razmislio, vidio bi da Zagrebu prijete opasnost.

Mihovil je počeo razmještati one sjajne površine kod prozora. Veliko zrcalo iz ormara stavio je na stolicu, tako da je hvatalo čitav mjesečev krug. Njemu nasuprot, malo ukoso, na prozorsku dasku, stavio je zrcalo s umivaonika, namjestivši ga tako da je i samo lovilo mjesečinu, ali ju je zatim bacalo i na veliko zrcalo. Nastavio je tako raspoređivati svoje sjajne površine tiho zviždeći. Nije ni opazio kad je svojim zviždukom počeo pratiti pjesmu zrikavaca, tako da se njegovo fućkanje više nije razlikovalo od bjesomučne srpanjske noćne pjesme u travi.

Mihovil još nije imao nikakva plana. Samo je znao da mora činiti ono što čini, i da o drugima ovisi kako će to ispasti. On je rob neke sile koja mu je dala talent, ali je ta sila na neki tajanstven način identična s onima koji mu vjeruju.

Sjajne površine bile su sad napokon raspoređene. Ostala je još samo jedna, pa je iluminacija mogla započeti. Začuo je kako dolje u restoranu sat izbija dvanaest puta. Postavi i posljednju sjajnu površinu, malo zrcalo iz brijaćeg aparata.

Mjesec je učinio svoje. Istoga časa, Činovnička livada sinula je kao usred dana. Nad njom se ukazalo plavo nebo i bijeli srpanjski oblaci, trava je postala blijedozelena, paprat se njihala na blagom vjetriću, a drveće je bacalo čipkastu i gustu hladovinu. Bio je to dan, srpanjski i sunčan, i istoga časa probudile su se i ptice i počele bezglavo pjevati.

Trajalo je to minutu ili dvije. Onda se u planinarskom domu začula lupa vrata, vika i koraci, pa je Mihovil brzo pokupio zrcala, sakrio ih pod pokrivač i legao.

Na Činovničkoj livadi opet je bila noć i sjala je mjesečina bakrenastim sjajem.

Za vikend su Mihovila pustili kudi: usred noći odvezli su ga autom u Medvedgradsku i pozvonili Baki na vrata. Baka se uplašila, ali i obradovala: znala je gdje je Mihovil, ali nije mogla k njemu, a pogotovu se nije nadala da će doći kući. Pustili su ga kući manje zbog njega samog, a više zbog sebe: trebalo je dati ljudima priliku da se odmore, nije ih ni bilo dovoljno da čuvaju Mihovila, a u Medvedgradskoj je bilo dovoljno postaviti jednoga u vežu. Ili se barem činilo da je to dostatno. Te subote, kad je Mihovil bio kod kuće, došlo je u stanu u Medvedgradskoj do jednoga važnog susreta.

U subotu po podne došao je Velečasni. Nije bilo jasno je li ga Baka pozvala ili su ga poslali njegovi pretpostavljeni, jer poslije se pokazalo daje Velečasnome bila namijenjena važna uloga. U svakom slučaju, Mihovil je spavao u sobi, sav uznojen iza zelenih zastora u koje je udaralo sunce, a sunčani romb na parketu micao se i talasao kao kad se leluja slika na televizoru. Velečasni i Baka pili su kavu u kuhinji.

Nisu razgovarali ni o čemu važnom, Mihovila jedva da su i spominjali, po čemu se moglo zaključiti da je Velečasni zapravo došao sa specijalnom namjerom da porazgovara nasamu s Mihovilom. Ali, nije predlagao da ga Baka probudi. Sjedio je mirno i pušio, kao da uživa u ugođaju toga stana, u mirisu Bakine kuhinje, u odrazu svjetla na vratima kredenca na kojima više nije bilo nikakvih izrezaka iz novina, nego samo fotografija Mihovilovih roditelja. Ni Baka nije govorila o onome što se zbivalo s njezinim unukom, nego se raspitivala o crkvenim poslovima i o crkvi u Granešini. Baka je bila hrabra i ponosna žena.

Kad je zazvonilo zvence na vratima, oboje su se trgli. Onda je Baka malo osluhнула, pa kimnula glavom. Zvence je odbrenčalo neki komplicirani signal.

— Dobro je — rekla je Baka. — To je netko od naših.

Signal su poznavali samo najbliži. Baka je ustala i otišla otvoriti. Na pragu je stajao Zoranov otac.

U prvi mah se malo trgao kad je vidio tko sjedi u kuhinji, ali je onda stegnuo čeljusti i ušao. Očito je bio u nekoj važnoj misiji koju je morao obaviti do kraja, pa je tako odlučio da proguta i taj susret s duhovnikom.

— Izvolite — rekla je Baka. — Imam gosta. Naš Velečasni — predstavila gaje. I dodala: — Zoranov otac.

— Ah, drago mi je — rekao je svećenik, kao da je malo iznenađen, premda je Zoranova oca svakako poznavao po slikama iz novina.

Zoranov je otac promrmljao svoje prezime, a onda je dodao:

— A gdje je Mihovil?

— Spava — rekla je Baka.

— Došao sam da razgovaram s njim — kazao je Zoranov otac.

— I ja — rekao je Velečasni. Zoranov ga je otac ovlaš pogledao, a onda se napravio kao da nije ništa čuo.

— Da ga probudim? — upitala je Baka i ustala, jer sad su već svi troje sjedili za stolom.

— Neka — rekli su njih dvojica uglas pa se nasmiješili, a onda je Zoranov otac dodao: — Neka spava. Ja imam vremena. A, vidim, i gospodin. — Teško je to prevalio preko usana.

— Imam, imam — nasmiješio se Velečasni.

— Skuhat ću kavu — rekla je Baka i krenula u smočnicu. Odande je izvadila crvenu dozu za šećer i žutu za kavu. Ona za kavu učinila joj se prelagana, pa ju je protresla. Bila je prazna: toga jutra Mihovil je sve popio. Pio je vrlo mnogo kave u posljednje vrijeme, a ipak nije uspijevaao ostati budan više od četiri ili pet sati u komadu. Spavao je po nekoliko puta na dan.

— Nemam kave — kazala je Baka. — Čekajte, sad ću ja. — Ostavila je crvenu dozu i krenula prema vratima.

— Neka, nemojte — rekli su oni, opet uglas.

— Pozajmit ću od susjede. Imam samo rakije, a znam da ni jedan ni drugi ništa ne pijete — rekla je ona preko ramena.

Ostali su sami. Gledali su svaki na svoju stranu, a već u prvih desetak sekundi postalo im je neugodno. Izgledalo bi previše demonstrativno da šute za cijelo vrijeme dok se Baka ne vrati. Progovorio je Zoranov otac:

— Vi ste došli službeno? — upitao je.

— Napola — rekao je Velečasni. — A vi?

— Sto znači napola? — upitao je Zoranov otac.

— Znači — nasmiješio se Velečasni — da sam došao da izvidim. To mi je naređeno, ali nemam nikakvih ovlasti ni da djelujem ni da govorim.

— Tako je i sa mnom — rekao je Zoranov otac. — Zapravo, ja sam došao na svoju ruku, ali sa sličnim pretpostavkama.

Pošutjeli su neko vrijeme. Velečasni je izvukao kutiju i gurnuo je prema Zoranovu ocu preko stola. Pušili su iste cigarete: Zoranov je otac izvukao svoju kutiju iz džepa i pokazao je, pa su se nasmiješili. Zapalili su.

— Mislite li da ćemo nešto saznati? — upitao je Velečasni i pogledao na sat, jer se Baka još nije vraćala.

— Ne znam — rekao je Zoranov otac. — Što se čini vašima? Mislim, sve ovo što se događa, to se nikome ne sviđa, je li tako, a vašima valjda najmanje? Jer, to ipak ima i neke religiozne aspekte, sva ta omladina, staja znam, zanos...

— Dobro ste rekli, zanos — kazao je Velečasni. — Mi smo najprije govorili o histeriji.

— I mi.

— Ali, sad se više ne može tako. Imate pravo, to nikome ne odgovara. Nama prije svega iz principijelnih razloga, ne toliko iz praktičnih...

— I nama — rekao je Zoranov otac.

— Jer, to je grijeh. To je... Ne znam treba li da vama to govorim, vi ćete se možda i smijati...

— Zašto bih se smijao?

— Ukratko — rekao je Velečasni — nama se čini da je dječak opsjednut. O opsjednutosti postoje danas u teologiji različita mišljenja, vode se rasprave, i tako dalje... Ja sam također donedavna mislio da takvo vjerovanje nema temelja. Ali sad...

Zoranov otac gledao je pažljivo u Velečasnoga. Pušili su i puhali dim na sličan način. Čak su im se i ruke dodirnule kad su otresli pepeo u pepeljaru, koja je imala oblik pauna s raskriljenim repom. Obojica su se pri tome malo trgli.

— Vi, dakle, mislite daje posrijedi nečista sila?

— Tako nekako — uzdahnuo je Velečasni. — Dječak ne vlada sobom. Njime upravlja nešto drugo, ne on sam.

— Da, samo vidite — govorio je sad Zoranov otac birajući riječi i trudeći se da bude uvjerljiv, jer mu se svećenik svidio — postoje danas razni načini da se na čovjeka utječe. Šta ja znam, to je sad silno razvijeno... Da spomenem samo najbanalnije, recimo: hipnoza. Može postojati netko kome je stalo do nereda, do subverzije... Pa djeluje na momka nekim od tih načina.

— Drugim riječima — nasmiješio se Velečasni — vi mislite da nije nečista sila, nego strana sila?

— Ne mora biti — rekao je Zoranov otac, pa se i on nasmiješio. — Može biti i domaća.

Velečasni je ugasio svoj opušak u pepeljari. Odmahivao je glavom. Zoranov je otac na njegovim prstima opazio tragove boje, pa ga je pogledao sumnjičavo: zar i taj nešto packa?

— Ne vjerujem — rekao je Velečasni. — Hipnoza, ni bilo koja druge vještina, ne može stvoriti ono što imamo kod ovoga mladića. Naime savršenstvo.

Zoranov otac najprije je zakimao, onda je i on počeo odmahivati, kao da na taj način odgovara na nešto što nitko nije ni rekao.

— Ne znam — rekao je. — Ja ne vjerujem u nečiste sile. Ne zato što se to od mene očekuje, niti iz duhovne lijenosti, nemojte misliti. Naprosto ne vjerujem, ne ide mi, eto. Ali, to i nije od presudne važnosti. Glavno je da se slažemo da treba nešto poduzeti.

— Treba — rekao je Velečasni. — Ali možda još više treba pomoći onima na koje on utječe. Oni su važni, na njihove duše treba misliti. Da se izrazim našom terminologijom — dodao je ispričavajući se.

— To je točno — rekao je Zoranov otac. — Oni su možda i važniji od njega.

— Svatko je važan. Ali je činjenica da njih ima više.

— I treba spašavati i njega i njih.

— Tako je.

— Ali ako to nije moguće? — upitao je sad Zoranov otac tiho, obazrevši se najprije na vrata da vidi ne dolazi li Baka. — Ako nešto ipak treba žrtvovati?

Velečasni je neko vrijeme šutio, a onda je pružio ruku i uzeo novu cigaretu. Nije ni opazio da se nije poslužio iz svoje kutije nego iz kutije Zoranova oca. Zapalili su opet obojica.

— Ne znam — rekao je duhovnik. — Tu silu u njemu treba nekako onemogućiti.

— Ili, da idemo do kraja — rekao je Zoranov otac. — Treba onemogućiti njega?

— Čini se da je tako — kazao je Velečasni tiho.

Vrata su škljocnula, pojavila se Baka sa svojom žutom dozom. Smiješila se pomalo lukavo, kao da ih je namjerno ostavila same.

— Susjeda me zadržala — rekla je. — Nadam se da vam nije bilo dosadno ili neugodno?

— Naprotiv — odgovorila su obojica i nasmijala se srdačno.

Preko vikenda pobrinuli su se da za Mihovila nađu novi smještaj. Zoranov otac bio je došao u Medvedgradsku između ostaloga i zato da bi Mihovila o tome obavijestio. Smjestili su ga u Lučkom, u blizini crkve, u maloj novogradnji iznad samoposluživanja. Iza kuće stajao je visok orah, u sjeni kojega su bili parkirani automobili, a s prozora se pružao vidik na sjeverozapad, na široka polja s plavim masivom Medvednice u dnu. Nad Medvednicom kružili su bijeli oblaci, a polja su bila žuta i zelena. Zid sobe bio je gotovo sav u staklu, pa je dobro uokvirivao sliku. Stan je bio namješten skromno, imao je samo jednu

sobu s kaučem i prilično neukusnim sagom, sa smiješnim kombiniranim ormarom od prije dvadesetak godina i sa slikom koja je prikazivala vile u plavom kako na nekome proplanku sviraju u lutnju. Ljudi koji su čuvali Mihovila nisu izgledali kao policajci, prije su nalikovali na vatrogasce ili takve nekakve dobrovoljce, pa čak i na medicinsko osoblje; sve je još imalo poluoficijelni karakter.

Većina važnih poslova počinje u ponedjeljak, pa je tako već toga ponedjeljka došla Dina. Dežurni joj je otvorio i pustio je unutra, jer je imala propusnicu. Imala je na sebi traperice i majicu, njezine dvije male punđe nad ušima bile su spletene pažljivo i nekako strogo, nijedna vlas nije virila. Takva je bila i Dina: stroga i odlučna. Ušla je u sobu gdje je Mihovil spavao odjeven na kauču, stavila je ruke u stražnje džepove hlača, pa se provrtjela između njegovih crteža i ostalih stvari na kojima je radio. Malo ga je gledala kako spava, onda je sjela do njega na kauč i blago ga prodrkala.

— O, ti si — rekao je budeći se i uhvatio je oko struka. Dina se malo izmakla, pa je sjela do njegovih nogu.

— Ja sam — rekla je.

— Hoćeš kavu? — upitao je Mihovil i sjeo. Čuvar je sjedio u kuhinji i vjerojatno slušao njihov razgovor.

— Ne bih — rekla je mala. — Došla sam da razgovaramo.

Mihovil se pažljivo zagledao u njezino lice. Ona nije izdržala pogled, nego je spustila oči i počela cupkati rub presvlake na kauču, kao i obično kad bi bila tvrdoglava. Mihovil je cijelu šaku uvalio u svoju dugačku kosu na potiljku i počeo se. Uzdahnuo je.

— Tako sam i mislio — rekao je. — A zašto?

— Što zašto? — upitala je Dina, premda je znala.

— Pa znaš. Zašto me ostavljaš?

Dina ga je pažljivo pogledala, tražeći valjda na njegovu licu trag neke zdvojnosti, gnjeva, uvrijeđenosti, ili bilo kakve emocije. Ali, njegov lik bio je posve miran i običan. Izgledalo je daje doista znao.

— Zato — rekla je Dina — što to nije za mene.

— Što nije za tebe?

— Sve to što se oko tebe događa.

Mihovil je ustao i otišao do prozora. Gledao je van, u onaj pejzaž u kojemu mu je sve bilo poznato, premda ga do tada nije bio pravo ni

promotrio. Znao je svaki detalj; kao da je tuda šetao u snu. Ili kao da je sve to sam naslikao.

— Ne događa se to oko mene — rekao je. — Događa se sa mnom.

— To je isto — kazala je mala.

— Nije — bio je strpljiv Mihovil. — Nije isto zato što sam ja uzrok onome što se događa, a ne okolnosti.

— Ne znam — rekla je Dina. — Ja nemam taj dojam. Ja te ne prepoznajem. Kao da netko drugi iz tebe govori.

Mihovil se nasmijao glasno. Vratio se do Dine, pa joj kažiprstom dotakao nos. Držao se prilično samouvjereno, a to je Dinu još više smetalo, pa je nervozno otresla glavom.

— Govoriš kao Velečasni — rekao je kroz smijeh. — To isto mije i on rekao. Pa i Zoranov stari, ako ćemo pravo. Ali, što je tu problem, to ti meni reci? Ako na mene nešto djeluje, to je prirodna sila, neki zakon, tako nešto. I što sad? Da su mi, recimo, narasla krila, ti bi se i toga uplašila?

Dina ga je gledala začuđeno. On je u posljednje vrijeme često govorio zagonetno i u nekakvim simbolima. Sve se više uživljavao u svoju ulogu svećenika. Odmahivala je glavom.

— Nije to za mene.

— Dobro — rekao je Mihovil. — A ljubav?

— Što ljubav? Kakve veze ima ljubav?

— Više me ne voliš? Ja tebe volim, na primjer.

— Ljubav je drugo — rekla je Dina i zagledala se kroz prozor u polja koja su sad bila prošarana sjenama: po nebu su klizili niski oblaci i njihove sjene putovale su preko trave, ostavljajući neke dijelove tratine obasjane suncem, pa je to izgledalo posve neobično.

— Ja tebe mogu i voljeti, pa ipak odlučiti da se rastanemo.

— Možeš — kazao je Mihovil.

— Mogu — rekla je i Dina. — Ja sam ipak zavoljela drukčijeg čovjeka. I drukčije sam zamišljala našu vezu. Ne mogu sebe zamisliti u ulozi neke tvoje velike svećenice, ili ne znam više čega.

Mihovil se zavalio unatrag na kauču i puštao dimove cigarete prema stropu. Onda je pružio cigaretu Dini, ona je uzela i povukla. Nisu se gledali. Vani se zatamnijelo i polja su sad izgledala sasvim drugačije.

— Tko ti kaže da će toga biti? — upitao je Mihovil.

— Pa vidiš da su me zatvorili!

— Ja znam — rekla je mala — da ti možeš izaći i da oni nisu u stanju da te zadrže. Ti pristajes na ovo jer imaš svoje razloge. Sve će se opet nastaviti, ti ćeš opet propovijedati i svi će opet šiziti za tobom. Ja se ne želim u to uključiti.

— Pa ne moraš — rekao je Mihovil. — Ali, zbilja, mogli bismo i drukčije živjeti.

Ustao je, otišao do ormara i namjestio se uza zid do njega. Pružio je ruku, kleknuo na pod pa je još dublje zavukao iza ormara. Izvadio je nešto stoje nalikovalo na baterijsku svjetiljku: Igrao se time dok je razgovarao s Dinom.

— Kako drukčije? — upitala je ona.

— Drukčije. Mogli bismo otići.

— Kamo otići?

Umjesto odgovora, Mihovil je pružio ruku i uperio onu svoju bateriju prema prozoru. Pritisnuo je dugme, i odjednom se vani vidjelo more, blagi valovi pod udarom maestrala i brodice što se ljuljaju privezane u portu. Bio je to, naravno, falsifikat. Dina je odmahнула glavom.

— Ne — rekla je. — To ne. To sam jednom probala. Više ne.

Mihovil je još jednom pritisnuo dugme i slika se vani promijenila. Sad se vidjela Grškovideva ulica, kuće s tihim vrtovima, red plinskih svjetiljaka, neki čovjek kako šeće sa psom.

— Ne moramo otići iz Zagreba — rekao je. — Možemo ostati, ali da nitko ne zna za nas.

Dina je opet odmahнула glavom.

— Ne — rekla je. — Ja želim ostati tu gdje jesam, u ovome svijetu, ne u falsificiranome. Doduše, ti kažeš da je ovdje sve prepuno falsifikata, ali menije ovdje dobro.

Mihovil je ugasio svoju spravu, slike je nestalo i vani se opet vidjelo kako jure oblaci i trava se povija, kao da su sjene stada koja gaze kroz visoku travu.

— Dobro — rekao je. — Kako hoćeš. Meni bi bilo... A što da ti pričam! Znaš i sama.

— Ako se stvari ikada promijene — rekla je Dina tiho — ako sve to prestane, u tom slučaju...

— Znam — rekao je Mihovil. — Ali sumnjam da će se promijeniti. Tako ti to ide. Kad kreneš, nema više natrag.

Dina je ustala i pružila Mihovilu obje ruke. On ih je uzeo, pa su stajali tako i gledali se. Šutjeli su jer je čovjek u kuhinji zacijelo i dalje sve slušao, premda ništa nije mogao vidjeti. Onda je Mihovil povukao Dinine ruke, podigao ih do usana i poljubio. Ona je pružila ruku i provukla mu je kroz kosu, pa ga je čvrknula prstom u čelo.

— Drži se! — rekla je.

— Drži se ti — kazao je Mihovil. — Mene drži sve ovo što se zbiva.

Dina je izašla i čovjek ju je ispratio. Mihovil je legao na kauč i gledao neko vrijeme u strop. Onda je ustao, otišao do prozora koji je zauzimao gotovo cio zid. Kad bi stao sasvim uz rub, mogao je vidjeti komadić ceste koja je vodila prema auto-putu. Stajao je i čekao.

Onda se u njegovu vidnom polju pojavila Dina vozeći se na biciklu. Nije se osvrkala.

Mihovil brzo podigne ruku i uperi prema njoj onaj svoj instrument. Na licu mu je titrao smiješak koji je odražavao čudnu smjesu nježnosti i zloće. Pritisnuo je dugme.

U srijedu je Mihovil otišao iz Lučkog. Nitko ga nije mogao zaustaviti, kao što su svi slutili, premda su neki mislili da mogu, pozivajući se na činjenicu daje ipak tjedan dana ostao u zatočeništvu. Ukrcao se na autobus i njime stigao do Savskog mosta. Ondje je dočekao tramvaj broj četrnaest. U ruci je nosio plastičnu vrećicu u kojoj je bilo nekoliko svežnjeva perforiranih kartica i nekoliko kolutova traka, također perforiranih.

Već u tramvaju počeli su ga prepoznavati. Dok su niske kućice donjega dijela Savske ceste i drvoredi njezina gornjeg dijela promicali pokraj prozora glasnoga tramvaja čehoslovačke proizvodnje, sve se više pogleda zaustavljalo na Mihovilu, sve se više ljudi primicalo njemu i ostajalo u njegovoj blizini. Neki su još odozdo, sa stanica, uočavali što se događa, pa su se penjali u prikolicu gdje se on nalazio, tako da je ubrzo prikolica bila dupkom puna, a prva kola tramvaja poluprazna. Kao okupljeni ljudi, ni Mihovil nije ništa govorio, samo je kružio pogledom po njihovim licima. Oni su ga gledali pažljivo i strpljivo čekali. Mnogi od njih nosili su pod rukom crtaći pribor.

Na Trgu je Mihovil sišao, pa je, ne osvrćući se, prešao preko tramvajske pruge i uputio se na onaj najprazniji dio Trga gdje inače besposleni penzioneri hrane golubove, a roditelji šeću sa svojom

dječicom. Sad je tu bilo pusto, golubova nije bilo, a asfalt je isijavao vrelinu jer je bilo vruće. I tu su ga odmah prepoznali, pa su se počeli skupljati oko njega. Mihovil i dalje nije ništa govorio, niti je to tko od njega tražio. Dapače, izvukao je i novine koje je kupio još u Lučkom i počeo ih čitati, a ljudi su se skupljali sa svih strana, bilo ih je sve više. Nije bilo jasno kako svi oni prepoznaju Mihovila; jer on se ipak nije toliko slikao, ni u novinama ni na televiziji, da bi svi odmah morali znati njegovo lice. Prije će biti da su ga otkrivali na neki drugi način.

Ubrzo se taj dio Trga sasvim ispunio svijetom. Iz dućana su izlazili da vide što se događa, ispraznili su se stolovi ispred Gradske kavane, trčali su preko ceste ostavljajući tramvaje, novine i diskusije o nogometu. Bilo je očito da čekaju da ih Mihovil nekamo povede ili da im nešto otkrije. Velika je bila njihova vjera u njega a još veća njihova potreba za takvim čovjekom. Netremice su gledali u svojega Falsifikatom.

Kad je Trg već bio ispunjen svijetom, Mihovil je sklopio novine, pa se okrenuo i ušao u jednu od prodavaonica iza svojih leđa. Obratio se prodavačicama koje su visile na vratima.

— Mogu li telefonirati? — upitao je.

Jedna mlada prodavačica nije smogla riječi, samo je uprla prstom u mjesto iza blagajne. Mihovil je otišao onamo i ugledao telefon. Vani je masa šutjela i čekala ga.

Okrenuo je broj koji je znao jer mu ga je rekao Zoranov otac. Bio je to broj nekoga tijela koje je bilo oformljeno specijalno zbog Mihovil ova slučaja i novonastale situacije. Začudo, nije bilo zauzeto. Odmah su digli slušalicu.

— Dobar dan — rekao je Mihovil. — Ja sam vani.

— Kako to? — čovjek na drugoj strani odmah je shvatio s kim razgovara.

— To je manje važno — rekao je Mihovil. — Važnije je drugo: što sad?

— Kako što sad? — petljao je čovjek na drugoj strani žice.

— Tako, lijepo. Kako ćemo se nagoditi?

Nastala je tišina, očito je sugovornik pokrio mikrofon rukom i nekome užurbano prenosio ono što je upravo čuo. A možda je samo

tražio upute o tome što treba da kaže, a što da pita? Napokon se javio:

— Što kanite sad poduzeti?

— To sam baš ja vas htio pitati — rekao je Mihovil vedro. — Što ja kanim, to je jasno od samoga početka, zanimljivije je pitanje što vi kanite. Ja bih htio da se nekako nagodimo, ako je moguće.

— Da se nagodimo? — upitao je čovjek. Onda je, podlegavši valjda refleksu, brzo rekao: — Nema nagađanja. S terorizmom, neredom... Nema nagađanja.

— Nisam ja terorist — nasmijao se Mihovil. — A mislio sam daje nagodba najbolje rješenje.

— Što? — upitao je čovjek na drugoj strani, ali to pitanje, očito, nije bilo namijenjeno Mihovilu. Mihovil se smiješio. U sobu iz koje je čovjek telefonirao očito je upravo stigla vijest o onome što se zbiva na Trgu. Čovjek je neko vrijeme slušao, mikrofon je zaboravio pokriti, pa je do Mihovilova uha dopirao ža-gor prilično zadahtanih glasova.

— Onda? — rekao je Mihovil napokon. — Rekli su vam gdje sam i kako je? Možemo li nastaviti?

— Da! — rekao je čovjek. — Da, možemo.

— Stali smo kod nagodbe — rekao je Mihovil. Čovjek je načinio malu stanku, a onda je upitao:

— A što biste vi tražili?

— Malo. Samo da me pustite da radim.

— I da izazivate nered, kao ovo sada?

— Neredi — rekao je Mihovil poučno — dolaze odatle što situacija nije čista. Nereda ne mora biti. Ja sam u stanju da sve to usmjerim tako da bude sve u redu.

— Tko da vam vjeruje? — upitao je čovjek, nastojeći biti ironičan. — I zašto vam to treba?

— Treba mi — odložio je Mihovil svoju vrećicu s perforiranim karticama i trakama na pult — zato da se stvar dovede do kraja.

— Do kakvog kraja?

— Do logičnog. Da se razvije i da se vidi što će iz toga ispasti. Moji radovi trebaju ljudima, to se do sada vidjelo. Oni u tome vide neko rješenje. Treba pustiti da stvari idu kako idu. Da radim, pa ćemo vidjeti što će ispasti.

— Bez nereda? — upitao je čovjek.

— Ne sasvim. Ono što ljude privlači k meni, to je mogućnost da se mnoge stvari vide na nov način. Da se razobliče postojeći falsifikati, koji se predstavljaju kao istina, i da se sve iznova stvori, i to falsificirajući. To podrazumijeva i stanovite napore društva i njegovih institucija. Trebat će za mnoge stvari priznati da su lažne i da ne vrijede. Ali, dakako, bez uvreda i bez nasilja. Naime, ako se dogovorimo.

— Prijetite? — upitao je čovjek.

— Ne prijetim — kazao je Mihovil. — Nastojim biti logičan. Pogađam se.

Čovjek na drugoj strani sad se ražestio. Drugačije se ne može objasniti činjenica da je, usprkos svome diplomatskom zadatku, podigao glas:

— I vi mislite da možete mijenjati društvo tim vašim packarijama, to mislite?

— Mislim — kazao je Mihovil. — Ali, to nije važno. Važno je da tako misle i ovi ljudi ovdje na Trgu. To je važno. — Nastala je pauza, onaj se tamo opet konzultirao, a onda je Mihovil nastavio: — Da se razumijemo, ja ne tražim ništa drugo nego to da me se ne hapsi i ne maltretira. Ništa neću poduzimati sam i na svoju ruku. Čak sam spreman da se stavim pod vašu kontrolu, da radim pod nadzorom. Ali sporazumno. Čujete me?

— Čujem, čujem — rekao je čovjek. — To je sve?

— To je načelno — rekao je Mihovil gledajući kroz izlog kako se oko Trga zaustavljaju plavi automobili i kordoni milicije okružuju okupljeni svijet. — O detaljima bi se još trebalo sporazumjeti.

— U redu — rekao je čovjek. — Moramo se konzultirati. Ostanite na telefonu.

Mihovil je čekao. Milicije je bilo sve više. Trebalo se nadati da su oni tamo dovoljno inteligentni da ne pokušavaju zatezati kako bi miliciji dali vremena da djeluje. Jer, to ionako ne bi ničemu služilo. Slušalica se znojila u njegovoj ruci. Napokon je na drugoj strani začuo kašalj.

— Onda? — upitao je. — Kakav je odgovor?

— Odgovor je: ne — rekao je čovjek čvrsto.

— U redu — rekao je Mihovil. — To je pošteno. Htio sam vam samo nešto priznati. Sve do danas mi se činilo da imam pred sobom dva moguća puta, ali nisam znao koji su. Jedan je bio onaj koji sam već

iskušao, i kojim mi vi sad branite da idem. Ali nisam vidio koji je drugi.

— Sad vidite? — bio je znatiželjan onaj čovo.

— Da — rekao je Mihovil. — Da biste me bolje razumjeli, upotrijebit ću izraze kojima me svojedobno obrađivao jedan pop. Moj talent može biti bilo božanskoga, bilo đavolskog podrijetla. Jedno sam već iskušao. Sad je na redu drugo.

— Ma čujte — rekao je čovjek, ali je Mihovil zaklopio telefon.

Izašao je iz radnje i uputio se prema staroj Vlaškoj. Masa ga je slijedila u tišini, a milicija nije ništa poduzimala. Išli su prema istoku. U tom času plastična vrećica više nije bila u Mihovillovoj ruci.

Toga dana došlo je do informatičkoga infarkta u zagrebačkim kompjutorima, bilo je mnogo štete, a neki elektronički mozgovi bili su potpuno uništeni.

Već prije početka sjednice, dok su odbornici pušili i tiho razgovarali, zavladao je među njima nekakvo olakšanje, činilo se kao da je svima napokon jasno kako stvari stoje i što treba činiti. Kao kad čovjek čeka da mu kažu mora li ili ne mora na neku neugodnu operaciju, pa kad dozna da mora, odjednom mu je lako i vidi pred sobom neku perspektivu. Bilo je sad i glasnijih riječi nego prije, čuo se i smijeh, poraslo je raspoloženje, premda je sve još bilo u toku.

Jer masa je, prema posljednjim obavijestima, bila na maksimirskom stadionu. Onamo je Mihovil odveo svoje sljedbenike, jer je ondje bilo dovoljno mjesta i nikome nisu smetali. Doduše, bilo je nešto zastoja u prometu dok su onamo stigli, premda su se držali pločnika, ali je zato poslije sve bilo mirno, samo je na stadionu vladala graja. Tribine su bile pune kao na najvažnijim međunarodnim utakmicama, a ni na stajanju nije više bilo mjesta. Bilo je podne, sunce je pržilo, a na sam centar donijeli su visoki praktikabl, na koji se Mihovil popeo. Nisu imali problema oko ulaska na stadion, jer su ih ljudi koji ondje rade jedva dočekali: i oni su bili uz Mihovila.

Sastanak je počeo. Predsjedavajući je kucnuo olovkom o bocu s mineralnom vodom, pa je nastala tišina. Zoranov je otac, sjedeći negdje oko sredine dvorane, masirao srce, jer je već osjećao prve signale u ruci.

— Sastali smo se — rekao je predsjedavajući — da odlučimo što ćemo poduzeti u vezi s ovom najnovijom situacijom. Moramo raditi

brzo, moramo izabrati najbolje rješenje i odmah ga realizirati. Do sada smo i popuštali, čekali smo da se vidi kako će stvari ići. Sad čekanja više nema. Izgleda da smo morali doći do zida, pa da ozbiljno mučnemo glavom. I, naravno, čim smo se ozbiljno zamislili, rješenje se pojavilo.

Sa svojega praktikabla Mihovil je mogao vidjeti slušaoce samo kao masu načičkanih glava kojima crte lica nisu jasne. To ga je priječilo da ih vidi kao pojedinačna ljudska bića, koja vole i pate i kojima je potrebna pomoć. Ali zato ih je, onako stopljene, vidio kao golemu snagu, kao moć kojom on upravlja i koju može okrenuti za nešto ili protiv nečega, već kako mu se učini da treba.

— Braćo i sestre — rekao je držeći u ruci mali električni megafon, koji su donijeli odnekud ispod tribina. — Nisam vam se do sada javljao, jer sam se osamio da razmislim o onome što treba da činimo. Sedam dana bio sam sam, ali sam znao da ste vi uz mene. Zapravo, i nije važno da budete uz mene, nego jedni uz druge i uz našu zajedničku stvar.

Prolomio se uzdah, pa krik, kao kad netko s dva metra promaši prazan gol. Sunce je stajalo točno u srpanjskom zenitu, a jablani na Sveticama micali su na lakome lahoru lišćem kao malim zrcalima.

— Kad smo razmislili — rekao je predsjedavajući — postalo nam je jasno u čemu je stvar. Neću duljiti. Imamo ovdje referenta koji će nam podnijeti mišljenje i prijedlog. Ja bih molio... — pogledao je u Zoranova oca.

Zoranov je otac ustao i otišao do govornice. Pogledao je prisutne, stavio pred sebe papir, a onda se na-laktio tako da je mogao rukom na koju se podbočio neprimjetno ispod sakoa masirati srce.

— Radna grupa koju ste izabrali, a kojoj sam ja na čelu — rekao je — formulirala je svoje zaključke u tri točke. Vrlo su kratke i vrlo pogodne da se o njima raspravlja, a u isto vrijeme, iz njih mogu odmah proizaći smjernice za akciju. Prva točka: smatramo da se ovdje ne radi ni o nadnaravnim sposobnostima, ni o prirodnome a izvanredno velikom talentu. Smatramo, dakle, da se radi o prijevari. — Nastao je žagor, Zoranov otac je pogledao u auditorij, pa je žagor utihnuo. — Ta prijevara — rekao je dalje — nije neki vašarski trik, iluzionizam, hipnoza ili ne znam što. Radi se o tehničkim sredstvima koja su danas praktički svakome dostupna. Da budem jasniji. Radna

je grupa uvjeren da mladić ne radi sam. On ima iza sebe cijelu ekipu stručnjaka, vrlo sposobnih i dobro opremljenih, koja izvodi sve ono što se pripisuje njemu, sve to u cilju da se izazove fanatizam i nered. Postavlja se, dabome, pitanje odakle njemu takva ekipa i što iza svega toga stoji. Radna grupa ima na to pitanje samo jedan odgovor: radi se o subverzivnoj djelatnosti strane sile.

Mihovil je, držeći u jednoj ruci megafon, drugom gestikulirao. Ona je bila blago uzdignuta, u proročkoj gesti sličnoj onoj na Cmroku. To je donekle odudaralo od prilično racionalnog sadržaja njegovih riječi, ali je možda baš zato utoliko bolje djelovalo.

— Mi smo se složili — rekao je — da nešto treba mijenjati. O tome ne može biti sumnje. — Opet se začuo uzdah. — Ja sam razmišljao o načinu kako da se to učini. I došao sam do zaključka da postoje dvije mogućnosti.

Napravio je malu stanku, nebo je bilo blijedo-plavo, čuli su se tramvaji, ptice iz Maksimira, ali sve je to bilo nekako daleko. Čak je i njegov glas odjekivao na stadionu kao u zatvorenu prostor.

— Prva je mogućnost — rekao je — da ovaj svijet ostavimo onakvim kakav jest i da ga samo drugačije shvatimo, imajući u vidu ono što nam daju falsifikati.

Da ga iznutra mijenjamo i preuređujemo novim djelima koja ćemo svi zajedno stvarati. Da tako preuređujemo svijet po mjeri za koju smatramo da je ljudska i da odgovara zakonima koje svi u sebi osjećamo.

Zoranov otac malo je zastao, pogledao u odbornike koji su mirno sjedili: nitko nije palio cigaretu, nitko se nije gnijezdio na stolici, nitko nije nalijevao mineralnu vodu niti mahao ispred lica komadom papira da bi se zaštitio od vrućine. Šuteći, malo je masirao svoje srce. Onda je nastavio:

— Druga točka. Postoje stanovite indikacije da se mladić doista povezao s nekim stranim službama. Pouzdano znamo da ga je posjetio jedan diplomat na službi ovdje u Zagrebu, i znamo da mu je tom prigodom predlagao suradnju. To su egzaktne činjenice. Mladić gaje, doduše, odbio, to također pouzdano znamo. Ali, to je mogla biti igra, jer se cijela stvar dogodila u vrijeme kad je njegov stan već bio nadziran, i on je to znao. Sve je to moglo biti izvedeno upravo zato da se zamete trag. Čak je i taj diplomat mogao doći zato da skrene

pažnju s nekoga drugog, s kime se mladić sastao drugdje, u drugačijim okolnostima i s drugačijim rezultatom.

Mihovilove riječi o zajedništvu opet su pogodile cilj. Kao i do tada, slušatelji su reagirali čudno: uzdahom, nejasnim usklikom, a nikako grajom ili jasno oblikovanim riječima. Među njima bilo je najviše omladine, ali i drugih, različito odjevenih i nitko nije nikome smetao, svi su bili skupa.

— Druga je mogućnost — rekao je Mihovil — da se ovaj svijet najprije razgradi. Da se najprije unište ona mjesta u njemu koja danas smatramo najlažnijima, najgorima i najmanje ljudskima. I najmanje božanskima, ako hoćete. Da, dakle, prvo očistimo teren, da bismo na njemu onda mogli graditi.

Kao da potvrđuje ono što je on rekao, vjetrić je zapuhao nekako ukруг i nosio njegove riječi na sve četiri strane stadiona, tako da su ga svi bolje čuli. Uostalom, i on se, govoreći, pomalo okretao, tako da je već opisao cijeli krug.

— Treća točka — rekao je Zoranov otac. — Pozitivnih dokaza o njegovoj suradnji sa stranim službama ipak nemamo. Međutim, podvrgli smo njegove radove svim mogućim ekspertizama, i sve one govore isto: to nije mogao napraviti jedan čovjek običnim prostoručnim crtanjem, amaterski načinjenim lećama ili ne znam čime. Iza toga stoji tehnologija i ogromno znanje, i, što je naročito važno, velik, težak rad. Zaključak je jasan: premda nemamo dokaza, sigurno je da se on s nekim povezao, da netko za njega radi. Točnije, da on radi za nekoga i da taj netko nema poštene namjere.

Mihovil je napravio veliku pauzu i svi su strpljivo čekali. Kao što je očekivao, ni jedna od dviju mogućnosti koje je naveo nije izazvala burniju reakciju niti veće odobravanje od druge. Svi su mirno očekivali njegovu odluku.

— Ja ne bih htio — rekao je — da sada odmah odlučimo. Neka svatko od vas razmisli, ispita svoje srce, i ono će mu reći što treba da radimo. Ja već sada znam. Kad se idući put vidimo, dogovorit ćemo se što da poduzmemo. Siguran sam da ću pristati na ono što vi odlučite. — Zastao je. — A sad ćemo crtati. — I skočio je s praktikabla.

Zoranov otac sve je žešće masirao srce i sve brže govorio. Žurilo mu se da se vrati na svoje mjesto, kao da će ondje prestati i nevolje

sa srcem i sve drugo. Zaključio je:

— Zaključak je jasan. S obzirom da se radi o subverziji, potrebno je postupiti u skladu sa zakonskim odredbama za takve slučajeve. Ja bih dodao: potrebno je tako postupiti i zbog zdravog razuma i radi vlastitog dostojanstva. Pri tome ne treba birati sredstva, osobito u slučaju otpora. Ovo je ipak neka vrsta rata.

Tek tada auditorij se počeo micati, palile su se cigarete, tekla je mineralna voda, micali su se papiri stvarajući dašak vjetra u onoj vrućini. Sve to značilo je samo jedno: odobravanje.

Na maksimirskom stadionu, pred zažarenim očima mnoštva, Mihovil je gurao kolica kojima se crtaju linije na terenu. Oblikovao je, preko cijele zelene površine, nešto nejasno i čudna oblika. Tek nakon nekoga vremena postalo je jasno daje to vrlo lijep i precizan plan grada Zagreba.

GLAVA DEVETA

KOJA JE SAMO PRIVIDNO POSLJEDNJA

Po navici, Mihovil je zavirio u sandučić za poštu. Ondje su bila dva pisma, jedno iz Zagreba, a drugo iz Miinchena. Otvorio ih je uspinjući se stubama, tako da je gotovo i zaboravio pogledati kako stoje stvari u kući i oko nje. Ipak, sjetio se. Na prvom odmorištu stajao je neki čovjek i pušio; Mihovil je prošao kraj njega, jedan drugome su jedva primjetno kimnuli glavom. Kroz stubišni prozor vidio se na ulici još jedan čovjek kako šeće, a još jedan je zacijelo bio u dvorištu. Sve je, dakle, bilo kao i obično, ni po čemu se nije vidjelo da je rat najavljen i da će obračun uskoro započeti.

Do kuće u Medvedgradskoj Mihovil je stigao bez poteškoća. Zbor na »Dinamovom« stadionu završio se bez ispada i bez velikoga zanosa: prisutni su izašli na različita vrata i u tišini se razmiljeli okolnim ulicama. Motrili su ih sa svih strana, ali nitko još nije ništa poduzimao.

Kući je Mihovil stigao pješice, prešao sav taj dugi put pod jarkim srpanjskim suncem. S njim je išlo nekoliko mladića koji su ga spontano okružili odmah poslije zbora. Putem su razgovarali, razgovor je bio običan i svakodnevan: on ih je pitao što uče, rade, ili studiraju, kamo će na ljetovanje, a oni su mu smjerno odgovarali. Bilo je govora čak i o nogometu, jer su se vraćali sa stadiona. Mihovil se s njima oprostio na početku Tkalčićeve, iza Centralne apoteke, tamo gdje se stara ulica malo širi i gdje se nalazi ono samoposluživanje u kojemu je sve i počelo onoga travanjskog jutra kad je Mihovil plasirao svoju prvu krivotvorenu novčanicu. Dalje je nastavio sam, kao i obično, noseći pod rukom novine i obilazeći parkirane automobile kojih je bilo i na pločniku.

Na drugom odmorištu pogledao je pisma prema svjetlu. Izgledala su sasvim obično. Ono miinchensko nosilo je na omotnici znak nekakve znamenite galerije i bilo je adresirano vrlo kićeno na IBM stroju. Otvorio je najprije njega.

Bilo je razmjerno kratko, pisano na hrvatskome, dosta korektno, a ton mu je bio poslovan. U njemu je, nakon uvodnih formula, stajalo:

»Naša galerija nedavno je došla u posjed jednoga akvarela znamenitoga hrvatskog slikara Josipa Račića, koji je, kao što je poznato, studirao u Mtinchenu. Akvarel nosi naslov »Krčma u

Horvatima« i datiran je 1905. godine. Naši stručnjaci i stručnjaci iz Jugoslavije pružili su nam uvjerenja da je rad autentičan, a to dokazuju i dokumenti kojima raspolože osoba od koje smo sliku otkupili. Slika je izazvala zanimanje stručnjaka, i odmah se uvrstila među najznatnije akvizicije naše ustanove. Upravo zato se i obraćamo Vama. Uskoro bi, naime, trebala izaći monografija posvećena našoj galeriji, s kolor-reprodukcijama svih naših najvažnijih i umjetnički najvrednijih izložaka. Slika o kojoj je riječ, međutim, danas je u prilično trošnome stanju, budući da je izrađena na nekvalitetnome kartonu a nije impregnirana. Zbog toga se ne usuđujemo da je za sada podvrgnemo postupku reproduciranja, jer bi u tome slučaju bila izložena prilično velikoj temperaturi. S obzirom na to da smo se već i na primjerima i iz iskaza stručnjaka uvjerali u vaše sposobnosti, željeli bismo da vi izradite kopiju, pa bismo dali reproducirati nju, kako original ne bi trpio. S obzirom na kvalitetu vašeg rada, uvjereni smo da čitalac monografije na taj način ne bi bio nimalo prikraćen. Ako ste zainteresirani za ovaj posao, molimo Vas da nam javite kada bi Vas u Zagrebu mogao posjetiti naš predstavnik i dogovoriti se s Vama o pojedinostima«.

Slijedili su srdačni pozdravi i ostale završne fraze. Mihovil se zagledao kroz stubišni prozor na trećem odmorištu u čovjeka koji je dolje stajao i pušio. Onda je od munchenskoga pisma napravio lopticu. Prozor je bio sav upljuvan od muha, rešetkast i prilično prašnjav. Jedno je okance nedostajalo; kroz njega Mihovil baci svoju lopticu. Pala je na ulicu, ravno pred noge čovjeku koji je šetkao. Mihovil nije dočekao da vidi kako će je podići, jer je čovjek najprije podigao glavu gore, da vidi odakle dolazi loptica i tko mu je šalje.

Nastavio se penjati. Račićeva slika, koju su munchenski galeristi htjeli da kopira, zapravo nije postojala. On ju je sam izmislio i načinio jednoga kišnog svibanjskog poslijepodneva. Onda je nekamo nestala, a sad se, eto, za nju već našla i sva potrebna dokumentacija i zakoniti nasljednik, i sve drugo.

— Stvari idu svojim tokom — promrmljao je, pa sjeo na stube da otvori drugo pismo. Nije želio uznemiravati Baku. Nije, doduše, bilo osobito pametno ni sjediti na stubištu, jer se moglo pretpostaviti da susjedi škilje kroz okanca na svojim vratima, ali to je Mihovilu sad bilo svejedno.

Pismo je bilo napisano rukom, oštrim i dugim slovima nalik na goticu. Bilo je kratko; Mihovil je prvo pogledao potpis. Pismo je poslao docent Goran Car. U pismu je stajalo:

»Stari, javljam ti se pismom, jer znam da se drugačije do tebe ne može. Čuo sam da su te negdje strpali, ali ne sumnjam da ćeš opet izaći. Rado bih ti dao nekoliko savjeta za taj trenutak, ali znam daje za to kasno, jer kad budeš ovo čitao, već ćeš biti vani. Zato odmah prelazim na stvar. Pretpostavljam da ćeš uskoro otići: razmišljajući zrelo, uviđam da ništa drugo i nije moguće, a to je i za tebe najbolje. Htio sam te, zapravo, obavijestiti o dvjema stvarima: prvo, kad smo ono razgovarali, možda je izgledalo da sam oštro protiv tebe; ali nisam, na tvojoj sam strani. Drugo, volio bih da me, kad kreneš, povedeš sa sobom. Ne poznajemo se dovoljno, ali to ne mora biti prepreka: ja znam kamo odlaziš i kako. Mnogo ćeš mi pomoći ako me uzmeš sa sobom. Do viđenja.«

Ovo pismo Mihovil nije bacio, nego gaje presavio i gurnuo u džep i pri tome se nasmiješio. Nastavio se uspinjati stubama.

— Vidiš ti filozofa — promrmljao je za se.

Pred vratima je pogledao na sat. Nije više bilo mnogo vremena: sjednica na kojoj društvo odlučuje što bi s njim, ubrzo će završiti, a tada će se vjerojatno odmah krenuti u akciju. Nisu ga zaustavljali cijelim putem od Maksimira do kuće jer nisu imali nikakvih uputa. Ali, uskoro će ih imati. Mihovil nije morao ništa osobito pripremati: sve je već bilo jasno.

Gurnuo je ključ u bravu. Baka nije svoj ključ ostavila s unutrašnje strane, kao obično, zbog zaboravnosti ili zato što joj je već bilo svejedno. Otvorio je vrata i iznutra ga je zapljusnuo dragi miris njihova stana, miris geranija na prozoru, staroga drva, prašine, bijele kave.

Baka je sjedila u kuhinji i brojila novac. Istrošila se prilično u posljednje vrijeme, a on joj već dugo nije ništa dao. Tek kad je Mihovil već bio u predsoblju, čula ga je.

— Tko je? — upitala je.

— Ja sam, Bako — kazao je Mihovil.

Ona mu je pošla u susret, pa su se zagrlili. Uхватила mu je glavu i zagledala mu se u oči. Onda je stisnula šaku i njome ga udarila u čelo, kao čekićem.

— Ti, jedan! — rekla je nježno. — Čula sam da si izašao.

— Od koga?

— Od Zorana — rekla je Baka.

Bila je oprezna i nije spominjala način na koji je Mihovil izašao iz zatočeništva, premda je zacijelo znala da ga nisu dobrovoljno pustili. Možda je već nešto znala i o događajima na Trgu i u Maksimiru.

— Hoće li biti kakvog ručka? — upitao je Mihovil.

Baka se užurbala oko štednjaka, razgovarala je s njim sve se pomalo osvrćući. Brzo je ljuštila krumpire, prala salatu, podgrijavala juhu koju je izvadila iz frižidera.

— Onda? — upitala je. — Ostaješ?

— Za ručak svakako — rekao je Mihovil i otišao u svoju sobu. Baka je gledala za njim, znajući da on izbjegava odgovor. Oči su joj se napunile suzama, pa se brzo nagnula nad krumpir i odreske. Nekoliko suza kapnulo je na salatu zajedno s uljem.

Mihovil se malo provrtio po sobi, dajući tako Baki vremena da se smiri. Onda je izvukao ladicu i iz nje izvadio kuvertu s novcem koji je podigao s banke još prije nego što su ga odveli na Sljeme, a zaboravio je da to spomene Baki. Ona se pak nije usudila da dira u njegove stvari. Vratio se s kuvertom u kuhinju.

— Vidim da si pri kraju s lovom — rekao je prema Bakinim leđima i sijedoj pundži na potiljku. — Evo, ovdje nešto ima. Zapravo, dosta. Zaboravio sam ti reći. Gdje ti ono držiš trezor?

Otvorio je jednu od mnogih ladica u kredencu, gdje su stajali odresci od mirovine, plaćeni računi za struju, vodu, telefon i plin, i plave kuverte u koje je Baka raspoređivala novac za kućne fondove. Stavio je novac onamo i zatvorio ladicu.

Potom je posegao u džep traperica, sjetivši se da i ondje ima novaca i da mu neće trebati. Povadio je taj novac i pogledao ga.

Zastao je nad jednom novčanicom od petsto dinara. Pogledao ju je prema svjetlu, pa kimnuo glavom.

— Vidiš, vidiš — promrmljao je. Baka ga je začuđeno gledala. — Sami predznaci.

Bila je to novčanica koju je prvu nacrtao, ona ista koju je onoga travanjskog jutra plasirao u samoposluživanju.

Ručali su u tišini, a onda je Baka, umjesto da odmah opere posuđe kao obično, uzela goblen i sjela na svoju stoličicu između otomana i

frižidera. I ona je znala daje sad važno da budu zajedno. Sunce je sjalo u zeleni zastor, pa je Bakin goblen izgledao zelenkast, a boje na njemu djelovale su nestvarno.

Mihovil je legao na otoman, noge je pružio prema vratima ostave, a glava mu je bila bliže Baki, tako da ju je vidio odozdo. Obrazi su joj se malo tresli dok je energično ubadala iglu i opet je izvlačila. Tako je prošlo neko vrijeme, Mihovil nije zaspao, nego je gledao u strop. Izvana nije čuo ništa neobično.

— Kako napreduješ s goblenima? — upitao je Mihovil.

— Dobro — rekla je Baka. — Kad ovaj dovršim, prestajem s tim.

— Zašto? Već si naučila sve što se moglo?

— Ma kakvi! — uzdahnula je Baka. — Što više učiš, to više vidiš koliko toga još ima. Ne bih ja nikad mogla postati ni osrednja u tome.

— A ti bi htjela biti jako dobra? — Mihovil se zainteresirano podigao na lakat.

— Htjela bih — rekla je Baka — da mogu napraviti nešto po čemu će se vidjeti da je to ipak neki kunst. Sad vidim da mi običan vez mnogo bolje ide.

Malo su šutjeli, Mihovil je opet legao i stavio ruke pod glavu. Sunce je našlo neku vodenu površinu u sobi, pa se odbijalo od nje i crtalo šare na stropu. Mihovil je gledao u njih, zanesen kao kad je bio dijete. Onda je rekao:

— Mislim da će još danas doći po mene.

— Znala sam da si pobjegao — rekla je Baka.

— Neko se vrijeme nećemo vidjeti — rekao je Mihovil sasvim tiho.

Baka je spustila rad na koljena, splela prste na rukama i zagledala se u unuka. Držala se prilično dobro, kao i uvijek. Čekala je malo, a onda je upitala:

— Misliš da će te zatvoriti? Ili će te odvesti nekud dalje?

— Ne znam — rekao je Mihovil. — Nešto tako sigurno namjeravaju. Ali, neće biti nijedno ni drugo.

— Nego? — upitala je Baka.

— Neće me uloviti. Neću im se dati ovaj put. Baka ga je gledala zabrinuto, ali bez najmanje namjere da pokuša utjecati na njega. Upitala je:

— Pobjeći ćeš?

— Nešto slično. Ne u uobičajenom smislu riječi. Sklonit ću se nekamo.

— Kamo ćeš se skloniti?

— Tu negdje, u gradu — kazao je Mihovil, pa je pogledao Baku i pogladio je po ruci. — Javit ću ti se već. Neću se micati iz Zagreba.

— Naći će te — rekla je Baka.

— Neće — kazao je Mihovil uvjeren. — Znam već kako ću.

— Dobro, kad znaš — rekla je Baka.

U tome času zazvonilo je na vratima. Baka se prvo trgla, a onda je počela osluškivati. Bio je to ugovoreni signal. Mihovil je ustao s otomana i otišao da otvori. Bio je Zoran.

— Ipak si tu — rekao je s vrata. — Znaš da je gotovo.

— Znam — kazao je Mihovil.

Onda je Zoran opazio Baku kako sjedi i veze, pa je malo snizio glas. Rekao je:

— Upravo je završila sjednica. Nisam saznao od staroga, nego od nekih tamo njegovih. Odlučili su da te se domognu pod svaku cijenu.

— Znam — rekao je Mihovil. — Uđi unutra. — Uveo je Zorana u kuhinju, pa su sjeli za stol, a Baka je počela petljati oko kave. — Govori slobodno, Baka sve zna.

— Dobro — rekao je Zoran. — Što ćeš raditi? Čekati? Mihovil je slegao ramenima:

— A što drugo?

Zoran ga je pažljivo pogledao, tražeći na Mihovilovu licu tragove rezignacije, ili možda čak i očaja. Ali ih nije našao, pa je zbog toga možda bio donekle i umiren. Onda je upitao:

— Znaš li koja je optužba?

— Pretpostavljam — nasmiješio se Mihovil. — Subverzija, strane sile i te stvari, je li tako?

Zoran je kimnuo glavom. Vani je bilo nešto vjetra, taj vjetar je njihao zeleni zastor, pa se sjena na Zoranovu licu micala skupa s njim. Bilo je to sasvim neobično: ljetna siesta, samo su još nedostajale muhe, karte i špricer. Često su tako njih dvojica kartali. Zoran je nastavio:

— Ima još nešto. Izgleda da te krive i zbog Dine.

— Što zbog Dine? — upitala je Baka okrenuvši se od štednjaka, pa joj je iskipjelo malo kave. Brzo se vratila svome poslu, ali se vidjelo daje uzdrmana.

— Dina je nestala — rekao je Zoran prilično dramatičnim glasom.
— Mislio sam da znaš.

— Kada?

— U ponedjeljak, prekjučer.

— U koje vrijeme?

— Negdje prije podne. Išla je nekamo na biciklu. Ja sam razgovarao s njezinim starim. Bicikl je nestao. Vidjeli su je susjedi kako izlazi iz dvorišta i gura bicikl. Poslije se više nije vratila. Mislio sam da znaš.

Mihovil se smiješio i kimao glavom nekako odsutno. Onda je upitao:

— Zašto si mislio da znam?

Zoran se trgao. Bio je nekako zatečen, zbunjen, kao da nešto krije. Nije se odmah snašao.

— Pa, tako — rekao je. — Vas dvoje...

— Dugo se nismo viđali — rekao je Mihovil. — Ništa neobično. A ti misliš da sam znao, zato što ti se čini da ja imam nešto s njezinim nestankom, je li tako?

Zoran se zbunio, sagnuo glavu, a onda je opet digao. Smogao je odlučnosti, vidjelo se da je dobar čovjek.

Mihovil se smiješio. Baka i Zoran su ga gledali začuđeno. Baka je upitala, prilično strogo:

— Čemu se smiješ?

— Ne smijem se. Uvjeren sam da je Dina dobro i da će se vratiti.

— Kako znaš? — upitao je Zoran.

— Znam.

Kava je bila gotova, ali ju je Zoran popio stojeći. U njegovu držanju bilo je, naravno, žurbe i straha, jer se izložio opasnosti dolazeći u Medvedgradsku, ali i neke uvrijeđenosti. Smatrao je da nije zaslužio da se Mihovil tako odnosi prema njemu u toj stvari s Dinom. I tada je valjda prvi put pomislio da Mihovilu možda više i ne trebaju prijatelji, nego samo sljedbenici.

Opekao je jezik kavom, premještao se s noge na nogu. Bio je to rastanak:

— Moram ti vratiti one stripove — rekao je Zoran.

— Maurovića i ono? Neka ti budu za uspomenu! Premda ja mislim da ćemo se još viđati. Išli su prema ulaznim vratima. U predsoblju, Mihovil se nečega sjetio, pa je rekao: — Čekaj da pogledam.

Ušao je iz predsoblja u Bakinu sobu koja je gledala na ulicu. Bio je svuda poslijepodneveni mir, ništa se nije događalo, onaj čovjek koji je pokupio lopticu od papira i dalje je šetao pred kućom. Mihovil se vratio u predsoblje.

— Možeš — rekao je.

Otvorio je vrata i zavirio u hodnik, a onda je kimnuo glavom Zoranu. Zoran je izašao. Na otvorenim vratima još su malo porazgovarali.

— Reci mi — kazao je Zoran. — Ako ti odeš, što će biti sa svim tim ljudima?

Mihovil se nasmiješio.

— Pa neću otići — rekao je. — Ali više neće biti spektakla i velikih skupova.

— Nego?

— Prelazimo na individualni rad. Sad ću imati vremena i mogućnosti da se svakome od njih posebno posvetim. To je naporno, ali i efikasno.

Zoran ga je pogledao začuđeno, očito nije shvaćao što sve to skupa znači. Još je neko vrijeme pričekao, a kad je vidio da Mihovil ne kani ništa više reći, pružio mu je ruku.

— Onda, do viđenja — rekao je.

Mihovil ga je pogledao čvrsto u oči, nije prihvatio ruku nego je Zorana zagrlio. Nisu se poljubili, samo su neko vrijeme tako stajali, a onda se Zoran okrenuo i strčao niz stepenice.

Kad je poslije govorio o tome zagrljaju, nikada nije zaboravio spomenuti kako mu se tada učinilo da je Mihovil nekako neodređen i bez težine, i kako je imao osjećaj da bi mu se ruke, svijene oko Mihovilovih pleća, da je samo malo pojačao stisak, spojile na vlastitim prsima, kao da grle zrak.

Došli su po njega oko četiri sata. Mihovil ih je spazio s prozora Bakine sobe: nekoliko velikih automobila ušlo je u Medvedgradsku sa dvije razne strane, iz njih su odmah iskočili ljudi u civilu i u uniformama i počeli se raspoređivati: neki su ostali na ulici, neki su utrčavali u vežu, jedni su vjerojatno produžili u dvorište, dok su se drugi nastavili uspinjati stubištem. Dolje je vidio i onoga ćelavog policajca koji ga je već hapsio: pogledi su im se na trenutak susreli, a onda se Mihovil povukao s prozora. U ulici bila je sjena, netko je

prolio vodu, mirisalo je ljeto s oba obronka. Djeca su se igrala, bilo je lijepo.

Mihovil je prošao kroz prazan stan i došao do svoje sobe. Baku je već prije pola sata otpremio na njezin goblenarski kružok, da ne bude tu kad dođu po njega. Poljubili su se jer su oboje znali da je to rastanak, makar i privremeni.

U svojoj sobi uzeo je torbu i još je jednom otvorio. U njoj je bilo smiješno maleno odijelo, sa smiješno širokim nogavicama i s prslukom iz kojega je već virio lanac sata. Nasmiješio se i zatvorio torbu. Brzim koracima otputio se prema predsoblju, usput je još s kuhinjskog stola, presvučenog ružičastim najlonskim stolnjakom sa cvjetićima, dohvatio džezvu i ispio ostatak kave. Bio je to gotovo sam talog, pa mu je ostao gorak okus u ustima.

Otišao je do vrata i osluhnuo. Otvorio ih je i izašao na stubište. Čuo je kako se uspinju, i to prilično brzim koracima. Netko je izdavao nekakve naredbe. Krajičkom oka, Mihovil je zapazio da nekoga ima i na gornjem odmorištu, iznad njegovoga kata. Onda je posegao rukom u džep traperica.

Izvadio je ključ od lifta koji je stajao zaustavljen na njihovu katu. Ušao je u njega, spustio torbu i zatvorio najprije rešetku, a zatim i vrata. Pogledao se u zrcalo, a potom stavio prst na dugme na kojem je pisalo RAZ, što je trebalo značiti razizemlje. Pločica u kabini obavještavala je zainteresirane daje dizalo načinila tvrtka STJEPKO SEITZ, Palmotićeve 31, telefon 43-22. Odozdo je čuo kako oni koji su se uspinjali viču:

— Lift! Lift!

Èuo je bat koraka koji su se uspinjali ili silazili. Kroz stakleni krov dizala Mihovil je vidio lice jednoga od ljudi kako se naginje preko ograde. A taj čovjek vidio je Mihovila kako svečanim pokretom pritišće dugme.

Pritisnuo je dugme s oznakom RAZ i dizalo, koje je već mjesecima stajalo nepomično i za koje su sve komisije i svi majstori tvrdili da se više ne može popraviti, polako se pokrenulo.

Na stubama, ljudi su se rasporedili. Jedni su se nastavili uspinjati gore, prema stanu, drugi su se stali spuštati prema prizemlju, da ondje dočekaju lift, dok su treći ostali stajati ondje gdje su se zatekli, da bi vidjeli lift kako prolazi.

Vrata Bakinog stana ostala su napola otvorena i sad ih je lagani propuh zalupio. Brava je škljocnula, i svi koji su to mogli čuti sad su se trgnuli.

— Jeste li sigurni da je to on? — viknuo je glavni onima gore. "

— Ne može biti nitko drugi. Taj je kat, a osim toga, ostavio je vrata stana otvorena.

Èekali su što će biti dalje. Lift se dostojanstveno micao, osvijetljen iznutra nestvarnom svjetlošću, poput male kapelice koja visi na čeličnoj užadi. Užad se, uostalom, neobično tresla i škripala, kao da se buni što se opet morala pokrenuti. Tresli su se konopi kao da njima drma nekakva nevidljiva sila gore na tavanu, ili možda dolje, u podrumu, kamo se spušta neobični protuteg kad se lift uspinje.

Između drugog i prvog kata lift je stao. Užad se zategla na neobičan način, kao daje s obje strane, i s tavana i iz podruma, netko zateže, kao da je netko s obje strane namotava na nevidljiva vitla. Na trenutak je izgledalo kao da će sajla puknuti, a od toga nema ničega opasnijeg, jer kad pukne čelično uže, ono pred sobom reže sve na što naiđe: debela stabla, zidove, metal, i čovjeka može prepолоviti kao od šale. Lift se zatresao, malo se trgao, a onda je krenuo natrag, gore.

Ipak, pomakao se samo dva ili tri metra, potom je opet uz tresak stao. Izgledalo je kao da je dizalo neodlučno kamo da krene, ili, još više, kao da se prizemlje i posljednji kat, podrum i tavan, otimlju o njega, vukući svaki na svoju stranu. Počeo se spuštati; pa opet stao. Krenuo je metar gore, onda se opet počeo spuštati. Napokon se stalno spuštao, polakše nego prije, ali sad bez zastajkivanja i drmusanja.

Situacija je bila neizvjesna. Nitko nije znao točno da je Mihovil ušao u lift, osim onoga čovjeka koji se nalazio na odmorištu iznad njega, ali jedan čovjek, naravno, nikad nije dovoljan. To je bio jedan od elemenata koji su izazvali kasniju zabunu. Drugi je bio taj što su pod svaku cijenu željeli da stvari izvedu diskretno, da ne prave previše galame, i da u sve to ne uvlače susjede, ni znatiželjnike, ni uopće ikoga nepotrebnog. Zato se i dogodilo ono što se dogodilo.

Lift je stao u prizemlju.

— Pametno sad, tamo dolje — viknuo je glavni sa sredine stubišta.

Èulo se kako se otvaraju unutrašnja vrata, zatim je jedna ruka otvorila i rešetku. Napokon se raskrililo i jedno i drugo.

Iz lifta je izašao omalen, prilično debeo čovjek od kojih šezdesetak godina. Na sebi je imao plavo ljetno odijelo s prslukom, na prsluku lanac od sata, očito željezni. Željezni su bili i okviri njegovih naočala. Žmirkao je kratkovidno, oči su mu bile plave i imao je, činilo se, konjunktivitis: bjeloočnice bile su mu podljevene krvlju i malo su suzile. Na nogama je imao cipele s kožnim đonom i gumenom petom, poput konobara, a u kutu njegovih usana izvježbano policijsko oko opazilo je smeđe tragove, vrlo nalik na tragove taloga od kave.

Èovjek se malo trgao kad je opazio dvojicu pred liftom. Podigao je ruku na kojoj je imao velik pečatnjak s grbom Zagreba, pa se njome pogladio po glavi, obloj i gotovo sasvim ćelavoj.

Ljudi iz milicije buljili su u njega. On im je kimnuo i uputio se kraj njih prema ulici. Jedan od njih je upitao:

— Bili ste sami u liftu?

— Sam — odgovorio je piskavim glasom.

— Na kojem katu ste ušli?

— Na četvrtom.

— Molim vas ličnu kartu — rekao je jedan od dvojice i istodobno pokazao svoju legitimaciju.

Èovječuljak je izvadio izlizan novčanik prepun svakakvih papirića, iskaznica i potvrda, prekopao po njemu i izvukao ispresavijanu i ispucalu legitimaciju, gdje je na slici izgledao petnaest godina mlađi, čak je imao i nešto kose. Zvao se Bartol Mihetec.

Policajac mu je vratio legitimaciju. Potom su ga pogledali i on je to shvatio kao znak da treba da ide. Iskočio je na ulicu na svojim smiješnim kratkim nožicama, a zatim se otputio prema Zvijezdi. Skakutao je dok je hodao noseći u ruci torbu koja je za njega bila očito preteška.

Ona dvojica pogledali su u kabinu lifta. Dabome, bila je posve prazna.

Dvojica ljudi izvili su vratove gledajući uza stubište. Onda je jedan od njih viknuo glavnome, koji je još jednom zastao između prvoga i drugoga kata:

— Ništa!

— Kako ništa? — zagalamio je Glavni.

— Nije on — viknuli su uglas odozdo.

— Onda tjeraj dalje — zaderao se on prema onima iznad sebe i nastavio se uspinjati prema stanu brzim koracima.

U tom času susjedi su već virili kroz okanca, neki su od njih odškrinuli vrata pa tako gledali. Svi su znali što se otprilike događa. Nisu puštali djecu u hodnik, pa su djeca virila kroz dvorišne prozore, jer je i ondje bilo što gledati: po dvorištu su se omuhavali ljudi i pažljivo motrili u te iste prozore na kojima su bile načičkane dječje glave, u podrumске prozorčice i u prolaz prema veži, u nekoliko šupa u kutu i u nečije noge koje su virile ispod rasklopljenog auta pod kojim je bila prostrta cerada. Osim toga, spremalo se nevrjeme, nad Gornjim gradom visio je tmast, tamnoplav oblak gotovo dodirujući svojim donjim rubom krovove najviših kuća.

U prizemlju su se na trenutak zgledali, pristigao je još jedan izvana, pa su ona dvojica ušli u lift, a on je ostao stražariti kraj vrata. Zaklopili su rešetku, pa i vrata, provjerivši je li svaki zubac dobro sjeo u svoje ležište. Onda je jedan od njih pritisnuo bijelo dugme na kojemu je bila ugravirana brojka 3, već malo izlizana od mnogobrojnih dodira. Lift se pokrenuo, jedva primjetno se zatresao, tako da se to moglo smatrati nečim normalnim, a onda je polako kliznuo gore.

Dotle su oni koji su se penjali stubištem već stigli na odmorište između drugoga i trećeg kata. Bili su malo zadihani, manje od umora a više od uzbuđenja, jer se stvar odvijala mimo plana, pa su se malo i smutili. Zastali su.

— Zvonimo ili odmah ulazimo? — upitao je jedan od njih.

— Zvonimo — rekao je ćelavi šef mrko. — A što si ti mislio?

— Ma šta ja znam — rekao je čovjek.

— Znam ja.

Tada je kraj njih prošao lift. Kretao se sasvim polako i ravnomjerno, kao da sve odjednom sasvim dobro funkcionira. Kroz staklenu stijenkku vidjeli su svoje kolege kako stoje unutra i osvrću se oko sebe, kao da postoji još neka, do tada previđena mogućnost da se u kabini netko sakrio. Lift je stigao do trećega kata.

Ali, nije tu stao. Nije se čak ni zatresao kad je stigao do mjesta za koje je bio programiran. Naprosto se nastavio penjati, kao da se

ništa neobično ne događa.

Oni su se na stubištu zgedali, a isto su tako učinila i dvojica ljudi u liftu. Svakako, njima je u tome času bilo mnogo teže. Pješaci su se nastavili penjati, na trećem su katu zastali pred vratima Bakina stana, pa su gledali za liftom, koji su sad vidjeli odozdo. I dalje se penjao. Gotovo da su zaboravili zašto su tu.

— Što je sad? — rekao je jedan, a u njegovu glasu bilo je i nevjerice i nelagode.

Kuća je imala četiri kata. Lift je bez zaustavljanja prošao i pokraj četvrtoga. Sad su postojali svi razlozi i za nevjericu i za nelagodu, pa čak i za strah. Gore više nije bilo nikakve stanice, u kabini su bila samo četiri bijela dugmeta ijedno crveno.

Dizalo se nastavilo penjati dokle je god moglo. Stiglo je do samoga stropa, koji se sastojao od poprečnih željeznih greda i rupa kroz koje su bila provučena užad. U taj željezni strop dizalo je muklo bubnulo, a onda se počelo opasno tresti. Izgledalo je kao da se upinje da se nastavi dalje penjati kao da ga nešto i dalje vuče gore.

Neko vrijeme lift se tako tresao, mahnito režeći poput pretpotopne zvijeri, a onda je stao. Ostao je vi-siti pod stropom, nepomičan, samo su se sajle, sad labave, polako ali utoliko zloslutnije, klatile u slobodnome prostoru.

— Vidi što je! — viknuo je ćelavi šef ćovjeku na gornjem katu, onome koji se poslije kleo daje vidio kako Mihovil ulazi u lift. Ovaj je potrćao gore.

Sef je pritisnuo zvonce. Odjeknulo je nekako prazno i muklo, tako da se već po zvuku moglo osjetiti da sve to ne sluti na dobro. Nije bilo odgovora. Opet su zvonili.

Nakon nekoliko zvonjenja, šef je počeo lupati, prvo blago pa zatim jaće.

— Otvorite — vikao je. — Milicija!

Više se nisu trudili da ostanu nezapaženi, to više i nije bilo moguće. Ni sada nije bilo odgovora. Glavni je dao znak jednome od svojih ljudi.

Prvo što su ugledali iz predsoblja kad su otvorili vrata, bio je širom otvoreni prozor u kuhinji, a iza njega olovna i siva masa oblaka, koja je izgledala tako blizu kao da je potrebno samo prići prozoru pa je dotaknuti rukom. Zrak je bio pun elektriciteta, teško se disalo, leđa

su se znojila, čovjeku se činilo kao da mu netko drugi, nejasna neka sila, pokreće udove i upravlja postupcima.

Æelavi šef dao je znak glavom. Ostala dvojica počela su pretraživati stan, a on je ostao u kuhinji iz koje je mogao dobro vidjeti predsoblje. Pogledao je ostatke kave u džezvi, zavirio u šalice, opipao pepeljaru u obliku pauna s raskriljenim repom, pa zakimao glavom. Uzeo je malo pepela među prste, pa ga protrljao na jagodicama i opet zakimao.

Jedan od one dvojice najprije je zavirio u ostavu, dobro je pregledao, onda se otputio u Mihovilovu sobu. Pogledao je pod krevet, u ormar, iza peći, savjesno se uvjerio da ondje nema ničega, onda je počeo prevrtati po stvarima. Drugi je najprije ušao u kupaonicu, zavirio u sve kutove, a potom ušao u Bakinu sobu. Ondje je bilo više posla. Dva starinska ormara, veliki bračni krevet pun perina, zidana zelena kalijeva peć, komoda u koju je moglo štošta stati. Sve je to pažljivo pregledao, onda je pomolio glavu kroz prozor i osvrnuo se lijevo i desno, da bi se uvjerio kako kuća nema sims i kako je do susjednog prozora previše daleko da bi se moglo preskočiti. Napokon se vratio u kupaonicu i počeo tu pretraživati. Iz kupaonice je rekao:

— Na ovoj strani nema nikoga.

— Ni ovdje — javio se drugi iz Mihovilove sobe. — A slike i crteži su oni isti kao kad smo bili ovdje posljednji put.

To svakako nije bilo bez značenja i šef nije mogao a da se ne nasmiješi. Onda je otišao do vrata, otvorio ih i viknuo na stubište:

— Pretražite kuću!

Kao da su te njegove riječi bile znak za početak predstave, kao da je podigao dirigentsku palicu, iz onoga tmastog oblaka sručilo se nevirijeme i sve prekrilo zaglušnim šumom. U istome času počela je padati kiša, koja se pretvorila u tuču (pojedini komadi bili su veliki poput oraha), i zagrmjelo je snažno i zaglušno, vrlo blizu, kao daje udario grom u crkvu Svetoga Marka na Gornjem gradu. U isto vrijeme, grmljavina je bila nekako osobito zvonka, pa je izazivala rezonancije u svačijem tijelu, u želucu i u mišićima, svi su osjećali kako im igra utroba, poskakuje jetra, a srce pokušava oponašati svu onu orljavu.

Stojeći kraj prozora, šef je opazio kako se onaj čovjek u dvorištu izvlači ispod auta, stavlja na glavu ceradu i bježi u kuću. Gornji grad nestao je iza zastora kiše, bilo je to kao vezena zavjesa s bijelim točkama, jer je i dalje padala tuča.

Èulo se kako se u kući otvaraju i zatvaraju vrata, čuli su se glasovi, prosvjedi, koraci i lupa. Moglo se točno zamisliti kako sada posvuda otvaraju ormare, zaviruju pod krevete, nagingu se nad kade, otkrivajući obiteljske tajne, debelu prašinu i neuređene ostave, kako se djeca vesele i kako su odrasli prilično zloradi. Šef je stajao gledajući nevrijeme, i nije dvojio o ishodu potrage. Gotovo je sasvim pao mrak. Onda je zatvorio prozor, jer je počelo padati unutra, pa je izašao na stubište.

Stubištem se penjao čovjek u plavom kombinezonu i s kutijom za alat u ruci. Bio je star i sipljiv, vjerojatno je stanovao u blizini. Lift je i dalje stajao na svome mjestu, nepomičan. Nisu se odande čuli nikakvi glasovi.

— Kad završite, dođite gore — viknuo je šef na stubište svojim ljudima.

Onda se vratio u stan i još malo gledao kroz staklo u kišu, dok su ona dvojica i dalje prekapala po Mihovillovoj sobi i po kupaonici. Nakon desetak minuta izašao je opet na stubište i pogledao uvis. Čovo u plavom kombinezonu motao se oko lifta.

— Onda, majstore? — viknuo je šef.

— Trajat će dosta dugo — rekao je starac. — Ovo još nisam vidio.

Nakon pola sata ljudi su počeli pristizati. Nisu bili osobito raspoloženi, neki su od njih bili i pokisli. Skupljali su se u kuhinji. Napokon su bili tu svi osim stražara koji su i dalje ostali na ulazima.

— Ništa? — upitao je šef.

— Ništa — zakimali su.

On se okrenuo prozoru odakle je i dalje bljeskalo i pucalo.

— Ono u liftu ipak je bio on — rekao je prelazeći pogledom po njihovim licima. — Taj je i sebe uspio falsificirati.

Lijepo je hodati drvoredom dok lije srpanjski pljusak. Šumeći po granju i lišću, kiša stvara graju sličnu ljudskim glasovima, pa se čini kao da je svaka krošnja krčma, a svaki široki kestenov list stol po kojemu bubnjaju pijane šake. Lijepo je to slušati. A još je ljepše ako se čovjek može izuti pa gaziti bos po sjajnome pločniku, dok se

ljuljanje krošanja odražava na mokrome asfaltu, i zagaziti u svaku baricu, jer kanalizacijske rešetke ne mogu primiti svu tu vodu.

Lijepo je pokisnuti i ići bos, ali ako je čovjek već u godinama pa mu se to ne pristoji, onda mu ne preostaje drugo nego da gazi u svojim šupljikavim ljetnim cipelama s kožnim đonom i gumenom petom, poput konobarskih, gledajući kako njegova smiješna figura postaje još smješnijom okrenuta glavačke u zrcalu pločnika. Ostaje mu samo da osjeća kako mu se sako vlazi i otežava na ramenima, da miče nožnim prstima u promoćenim čarapama i da ponekad zastane u nekoj veži i odande gleda što rade kiša i tuča, da broji omlačene bodljikave kestenove plodove koji poskakuju po pločniku miješajući se sa zrnima leda, jednako veliki, samo zeleni i mnogo trajniji.

Nevrijeme je zaustavilo tramvaje i jedna četrnaestica stajala je stotinjak metara sjeverno od stanice na Zvijezdi, a ljutiti putnici hodali su pješice, pod kišobranima ili s novinama i plastičnim vrećicama na glavi. Hitali su niz Medveščak dolje, prema gradu, i brzo su sustigli ćelavoga starčića s torbom u ruci koji se veselo smješкао kao da ga uopće nije briga što će pokisnuti. Ubrzo je zaostao daleko za njima i hodao je pločnikom sasvim sam, zviždućući. Da ga je tko čuo, zacijelo bi se začudio: bila je to neka sasvim moderna rock-kompozicija.

Zapravo, starčić je imao želju i da zapjeva, ali se na vrijeme suzdržao. Samo je živahnim pokretom podigao desnu ruku i stavio je na potiljak, spremajući se da zahvati šumu kose i da je protrese. Ali, kose nije bilo i starčić se opet nasmiješio, pogledao svoju ruku i na njoj golemi prsten-pečatnjak s grbom Zagreba. Onda je iz lijevog džepa hlača izvadio uredno presavijenu i izglačanu maramicu, pa je njome obrisao ćelu, uživajući u tome kako je glatka i pomalo masna, pa tkanina po njoj dobro klizi. Začudio se kako je trljanje tjemana zapravo ugodan osjećaj.

Zastavši u jednoj veži, počeo je tiho šaputati. Bio je nadahnut, bilo mu je jasno sve što treba i kako treba da radi. Učinilo mu se da je sad pravi trenutak da to formulira u nekakav zaključak. Spremao se pisati, znao je točno kako spis treba da ide, kakav ton i kakav stil treba u njemu da bude, bio mu je jasan i raspored materijala, samo mu je nedostajao zaključak, istodobno i istinit i efektan, a opet kratak i jezgrovit. Sad je bio trenutak da ga smisli: onako moka, u onome

drvoredu, pod plojkama kestenova što su šumile s kišom, ponegdje se parajući pod udarcima tuče, sam u tome drvoredu i među lijepim kućama, sam na pljusku za koji nije ni sumnjao da ima neko simbolično značenje, dapače, značenje ne više definitivnog obračuna nego osvete, kao što je i vožnja liftom značila borbu. Znao je da mu pljusak ništa ne može, premda je bio njemu namijenjen.

Zastao je opet u jednoj veži, opipao se po džepovima da vidi ima li uza se papir i olovku, a onda je odmahnuo rukom, kao da se spori s nevidljivim sugovornikom. Šaptao je:

— A da stavimo ovako, fino, tradicionalno: »Od toga dana više ništa nije bilo isto. Postalo je jasno da se svijet može promijeniti i da ima netko tko ga već mijenja. Ili, ako ne to, a ono barem da je promjena potrebna. Oni koji su to osjećali bili su neko vrijeme skupa, i to je bilo dovoljno.«

Zastao je malo, pucnuo prstima, kimnuo glavom, zatvorio oči i nastojao zapamtiti to što je upravo formulirao. Zazviždao je kroza zube, pljucnuo nestašno gađajući jedan grumen leda koji se dokotrljao do njegovih mokrih nogu. Onda se opet zamislio.

— Ili da napišemo ovako — šaptao je — malo više na simboličnu stranu, je li: »Od toga dana više ništa nije bilo sigurno. Sve što je postojalo, moglo je biti i nešto drugo, moglo je biti laž i falsifikat. Društveno je ustrojstvo na najozbiljniji način dovedeno u pitanje. Suočeno sa činjenicom da živi u moru falsifikata, društvo se moralo zamisliti i nad onim što je odvajkada smatralo nepovredivom istinom (naime originalom), a u čemu je često također bilo laži i falsifikata. Budući da se uz pomoć falsifikata mogla stvoriti nova povijest, nova umjetnost, nova zbilja i novi svijet, pomalo je svakome postajalo jasno da je to jedina zdrava mogućnost. Jer, bit će to umjetni svijet, ali svjestan daje umjetan i dosljedan toj svojoj umjetnoj prirodi, pa zato, dakle, i istinit.«

Polako je starčić krenuo dalje kroz kišu, koja više kao da nije ni namjeravala stati. Daleko nad Sljemenom vidjelo se plavetnilo, sa zapada se stalo probijati sunce, ali je i dalje pljuštalo i grmjelo. Starčić diže glavu i nasmiješi se. Činilo se da crni oblak, koji se kretao od sjevera prema jugu, kao i on, upravo njega prati, pa kad zastane on, zastane i oblak.

— Sad na to ima pravo — zakimao je starčić. — Ja sam izabarao stranu.

Onda je opet zastao, opet pucnuo prstima, opet se uvukao u jednu vežu i usne mu se počele micati. Što je više mrmorio, to su mu se usne šire razvlačile u osmijeh.

— A postoji još jedna mogućnost — kazao je tiho. — Da sve to lijepo zavravimo na filozofiju. I to bi se moglo, onaj naš bradati docent bio bi time vrlo zadovoljan. Recimo, ovako: »U krajnjoj liniji, nije više ni bilo važno u ime koje sile se sve to radilo. To je moglo biti važno samo do određene granice i samo su izvanjske manifestacije o tome ovisile, ne i bit. A one su, dakako, sekundarna stvar: hoće li biti nereda i nesreća, ili će se sve nekako organizirati i institucionalizirati, to je tek tehničko pitanje. Važno je samo da se djeluje. Hoće li to biti u ime sile dobra ili u ime sile zla, posve je irelevantno, jer je rezultat svagda isti. Jer, i sile dobra i sile zla služe se naizmjenice i originalima i falsifikatima. A težnja da se postigne savršenstvo, da dakle prevlada bilo original, bilo falsifikat (u ovome slučaju, to je falsifikat), može biti samo ljudska i ništa drugo. Od toga, treba li reći, ništa nije važnije.«

Starčić je pucnuo prstima, a onda se malo protresao, jer ga je mokra odjeća hladila po leđima i ramenima. Noge su mu zeble i kihnuo je dva ili tri puta. Podigao je s tla svoju torbu, pa se zaputio niz ulicu brzim i sad već sasvim poslovnim korakom, na svojim gumenim petama, na smiješnim kratkim nogama.

Stotinjak metara pred krajem ulice zastao je ispred jedne lijepo višekatnice od crvene opeke, koja je imala žute sjajne ploče ispod prozora na fasadi, pa je među zelenilom kestenova lišća djelovala sasvim zgodno. Ušao je unutra, zavirio u sandučić za poštu, a onda izvukao iz džepa ključeve i pozvao lift. Odvezao se na drugi kat i polako otključao vrata. Oprezno se uvukao u predsoblje, da ne bi koga probudio.

Ali, nije bilo opasnosti: u kuhinji su njegovi stanodavci pili kavu i razgovarali, vidjelo se kroz vrata od mutnoga stakla kako se miču siluete. Starčić je na otiraču izuo cipele, a zatim je, šljapkajući mokrim čarapama, ušao u svoju podstanarsku sobicu. Još je nekoliko kapi kiše palo na plojke pred prozorom, toliko je još dospio vidjeti, a onda je kiša stala.

Starčić je gurnuo cipele pod krevet, po podstanarskom običaju, i osvrnuo se po samačkom neredu u sobi, a onda se brzo presvukao od glave do pete. I u kući je nosio sako, samo nešto stariji i pohaban. Odijelo je stavio preko naslonjača da se suši, košulju je bacio preko kreveta, a čarape objesio na radijator.

Otvorio je torbu, izvadio iz nje duge i uske traperice i nasmiješio se, odmahujući glavom. Isto je tako zagledao i majicu, pa je sve stavio u ormar.

Onda je zadovoljno protrljao ruke, skuhao kavu, jer voda mu je već ključala na rešou, srknuo je malo iz šalice, otvorio ormar i iz džepa traperica izvadio cigarete. Zapalio je, i sjeo za stol. Opet je protrljao ruke.

Stavio je pred sebe velik svežanj bijeloga pelir-papira i ogromno starinsko naliv-pero. Gledao je neko vrijeme u zid, pušeći i srčući kavu.

Uzeo je pero, nalaktio se dobro na stol i počeo brzo pisati. Napisao je:

Oko pola sedam Baka je otvorila vrata, a zatim podigla zeleni zastor. Travanjsko sunce treperilo je po grmlju na obronku...

DODATAK

Izdavač piscu:

Druže Pavličiću,

šaljemo Vam prve otiske Vašega romana Večernji akt, da ih još jedanput pregledate prije nego što stvar ode u tisak; molio bih Vas da to obavite što prije. Budući da ste nam i rukopis i potpisani primjerak ugovora poslali poštom u vrijeme kad niste bili u Zagrebu, nije bilo prilike da se o knjizi поблиže dogovorimo. Budući da ste se sad vratili, molim Vas da dođete u redakciju, na razgovor o opremi i ostalome. Dakle, do skorog viđenja i srdačan pozdrav.

Zlatko Crnković, v. r.

Pisac izdavaču:

Poštovani druže Crnkoviću,

pažljivo sam pročitao otiske koje ste mi poslali i veoma su mi se svidjeli. Mogu to reći zato što ja nisam autor toga teksta: niti sam vam poslao rukopis, niti sam potpisao ugovor. Tekst je zanimljiv, a događaji koji ga, eto, prate, svjedoče da se možda i ne radi o čistoj fikciji, odnosno literaturi. Pitam se, doduše, zašto su upravo mene izabrali, ali nemam ništa protiv da se knjiga izda pod mojim imenom, s tim da se uz nju objavi i ovo moje pismo, iz kojega će biti jasno da ja nisam autor. O ostalome usmeno.

U nadi da ćete se s time složiti, srdačno Vas pozdravljam

Pavao Pavličić, v. r. -9.92-

O autoru

Pavao Pavličić rođen je u Vukovaru 16. kolovoza 1946. gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je komparativnu književnost i talijanski 1969. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je 1974. godine i doktorirao, a danas radi na Odsjeku za komparativnu književnost kao redovni profesor, od 1996. redovni je član HAZU.

Pavao je Pavličić danas najproduktivniji hrvatski prozaik s preko četrdeset objavljenih romana, knjiga priča, autobiografskih zapisa, feljtona i romana za djecu. Osim proznih djela Pavličić je i plodan znanstvenik te je objavio desetak knjiga s područja znanosti o književnosti. Prve je prozne radove objavio 1968. godine, a prvu knjigu Lađa od vode 1972.

Djela su mu prevođena na nekoliko svjetskih jezika. Izbor iz djela:

Āeliĉni mjesec; Diksilend; Dobri duh Zagreba; Dunav; Eter; Kako preživjeti mladost; Koraljna vrata; Kraj mandata; Krasopis; Kruh i mast; Lađa od vode; Leksikon uzaludnih znanja; Mjesto u srcu; Nevidljivo pismo; Numerus clausus; Plava ruža; Poetika manirizma; Pokora; Prolazna soba; Rakova djeca; Rukoljub; Rupa na nebu; Sedam interpretacija; Skandal na simpoziju; Slobodni pad; Sretan kraj; Stih i znaĉenje; Stroj za maglu; Studije o Osmanu; Sve što znam o krimiĉu; Svoj svome; Šapudl; Škola pisanja; Trg slobode; Trojica u Trnju; Umjetni orao; Veĉernji akt; Vilinski vatrogasci; Vodiĉ po Vukovaru; Zagrebaĉki odrezak; Zeleni tigar

Kraj

notes

- {1} Pozicija kritičara. O suvremenoj hrvatskoj prozi. Zagreb, 1988. str. 183.
- {2} Paradigme 20. stoljeća. Avangarda i postmoderna. Zagreb, 1996. str. 149.
- {3} Večernji akt Pavla Pavličića. U: Krešimir Nemeč/Dunja Detoni-Dujmić. Pavao Pavličić. Đuro Sudeta. Dinko Šimunović. Zagreb, 1994. str. 7-34.

Table of Contents

[Pavao Pavličić - Večernji akt](#)

[PREDGOVOR](#)

[GLAVA PRVA](#)

[GLAVA DRUGA](#)

[GLAVA TREĆA](#)

[GLAVA ČETVRTA](#)

[GLAVA PETA](#)

[GLAVA ŠESTA](#)

[GLAVA SEDMA](#)

[GLAVA OSMA](#)

[GLAVA DEVETA](#)

[DODATAK](#)

[O autoru](#)

[Kraj](#)

[notes](#)